

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ BİLİM DALI

**PSİKOLOJİK TEFSİR BAĞLAMINDA MUHAMMED
ESED'İN KUR'ÂN MESAJI İSİMLİ TEFSİRİNİN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra GÜLER

İstanbul
Şubat-2021

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ BİLİM DALI

PSİKOLOJİK TEFSİR BAĞLAMINDA MUHAMMED ESED'İN
KUR'ÂN MESAJI İSİMLİ TEFSİRİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra GÜLER

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Turgay ŞİRİN

İstanbul
Şubat-2021

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslâm Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Doç. Dr. Turgay ŞİRİN .....

Üye Doç. Dr. Ahmet Canan KARAKAŞ .....

Üye Dr. Öğr. Üyesi Adem ERGÜL .....

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ali GÜNEŞ
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksel lisans tezi olarak hazırladığım “**Psikolojik Tefsir Bağlamında Muhammed Esed’in Kur’ân Mesajı İsimli Tefsirinin İncelenmesi**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlâk ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Büşra GÜLER

ÖNSÖZ

Kur'ân'ın anlam hazinesinin zenginliği şüphe götürmez bir gerçektir. Pozitif ve sosyal bilimlerin gelişmesi, alanlarının ve bakış açılarının çeşitlenmesi ile bu anlam hazinesinin derinliklerine inilmekte ve buna binaen yeni yorumlar ve çıkarımlar yapılmaktadır.

Biz bu çalışmamızda Kur'ân'ı, modern zamanlarda gelişen bir ilim dalı olan psikoloji ilminin verileri ışığında tefsir eden çalışmaları konu edindik. Tefsir ilminde psikolojiden istifade eden çağdaş müfessir Muhammed Esed'in bu alanda oldukça zengin yorumlarını içerdiğini düşündüğümüz *Kur'ân Mesajı* isimli eserini inceledik. Çalışmamızda psikoloji merkezli yapılan yorumlara dikkatleri çekerek Kur'ân-ı bu bakış açısı ile değerlendiren çalışmaların, insanı anlama noktasındaki katkılarını göstermeyi amaçladık.

Eserini incelediğimiz müfessirimizin hayatının belli bir kesiminde felsefe ve psikoloji eğitimi almış olması ve bu eğitiminin tefsiri üzerindeki yansımaları çalışmamıza konu olmuş, incelenecek zengin bir alan ortaya çıkarmıştır. Biz bu çalışmamızda Muhammed Esed'in; insanın karakter yapısını, bilişsel süreçlerini, psiko-sosyal yönünü ve spiritüel yönünü vurgulayan ayet yorumlarını bir araya getirdik.

Sürecin en başından beri gerek konu seçiminde gerekse tezin oluşum aşamalarında fikirleriyle yol gösteren tez danışmanım değerli hocam Doç. Dr. Turgay ŞİRİN'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezin son okumasını yaparak görüşleri ile teze katkı sağlayan değerli kardeşim Muhammed İkbâl GÜLER'e teşekkür ederim.

Büşra GÜLER

İstanbul-2021

ÖZET

PSİKOLOJİK TEFSİR BAĞLAMINDA MUHAMMED ESED'İN KUR'ÂN MESAJI İSİMLİ TEFSİRİNİN İNCELENMESİ

Büşra GÜLER

Yüksek Lisans, Temel İslâm Bilimleri
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Turgay ŞİRİN
Şubat-2021, 128+IX sayfa

Çalışmamızın amacı, insanı anlama noktasında Kur'ân-ı Kerim'i referans alan tefsir çalışmalarının önemini ortaya koymaktır. Bu sebeple son zamanlarda özgün pek çok eserin yazıldığı bir alan olan “Kur'ân'a Psikolojik Yaklaşımlar” ele alınıp bu alanın tanımı, konusu, metodu ve ortaya çıkış süreci incelenmiştir.

Psikolojik tefsir kullanımı yeni olmakla beraber ayetlerin psikolojik olarak ele alınması ilk tefsir çalışmalarına kadar uzanmaktadır. Tezimizde psikolojik tefsir çalışmalarının sistemli ve özgün bir ekol haline dönüşüp dönüşmediği ele alınmış, bu konu son zamanların modern müfessiri Muhammed Esed'in Kur'ân Mesajı isimli tefsiri üzerinden incelenmiştir. Çeşitli inanç ve düşünce sistemleri üzerinde araştırmalar yapan Muhammed Esed nihayetinde İslâm dinini seçmiş ve akabinde İslâm'a eserleri ile hizmet etmiş önemli bir şahsiyettir. Çalışmamızda Muhammed Esed'in Kur'ân Mesajı isimli meal-tefsiri içerisindeki psikolojik yorumlara yer verilmiştir. 1400 yıl öncesinin bilgilerini günümüz verileri ile yorumlayan çağdaş müfessir Muhammed Esed'in psikolojik tefsire yaptığı katkılar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Son olarak tez araştırması sonucunda elde edilen yorumların genel analizi yapılmış, Kur'ân'ı insan merkezli okumanın yararına dikkat çekilerek, çalışmanın literatürde doldurduğu alan ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Tefsir, Muhammed Esed, İlmü'n-Nefs, tefsir vb.

ABSTRACT
THE ANALYSIS OF MUHAMMED ASAD’S THE MESSAGE OF
THE QUR’AN IN THE CONTEXT OF PSYCHOLOGICAL
TAFSİR

Büşra GÜLER
Master, Basic Islamic Science
Thesis Advisor: Assos. Prof. Turgay ŞİRİN
February-2021, 128+IX Pages

The aim of this study is to present the importance of the tafsir studies which bases on Qur’an about understanding the human being. Therefore, in the field "Psychological Approaches to Qur’an” that so many work has been done lately is discussed and the definition, the subject, the method, and the incidence of this field is examined.

Despite the fact that the usage of psychological tafsir being new, roots of examining ayets through a psychological lens can be traced back to the first examples of tafsir studies. Throughout the work psychological tafsir studies and whether this field has turned into a systematic and authentic school or not is discussed and examined via a modern mufassir of recent times, Muhammad Asad's tafsir, The Message of the Qur'an. Muhammad Asad is an important personality who has done his research on various belief and thought schools, and chose Islam ultimately, serving it with his intellectual works after that. This study includes psychological interpretations from Muhammad Asad's translation and tafsir The Message of the Qur'an. It is aimed to present the contributions of Muhammad Asad, –who interpreted the information from 1400 years ago with the knowledge of today– to the psychological tafsir.

Finally, overall analyses of the interpretations deducted from this thesis research are made and importance of reading Qur'an in a human-centered way is emphasized, showing the place this study has in the literature.

Key Words: Psychological Approaches to Qur’an, Muhammad Asad, Tafsir.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI.....	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	1
1.1. Problem.....	1
1.2. Amaç	2
1.3. Literatür Analizi.....	3
1.4. Araştırmanın Önemi.....	5
1.5. Araştırmanın Yöntemi	6
İKİNCİ BÖLÜM	
PSİKOLOJİK TEFSİR EKOLÜ.....	9
2.1. Psikolojik Tefsirin Tanımı	9
2.2. Psikolojik Tefsirin Konuları.....	12
2.2.1. Duyular.....	14
2.2.2. Duygular.....	15
2.2.3. Fizyolojik Güdüler	16
2.2.4. Bilme Öğrenme Bilişsel Kapasite	16
2.2.5. Gelişim Psikolojisi	17
2.2.6. Kişilik ve Karakterler.....	17
2.2.7. Ruh Sağlığı.....	18
2.2.8. Doğrudan Psikoloji ile İlgisi Olmayan Ayetlerin Psikolojik Bir Bakış Açısı İle Ele Alınması.....	19
2.2.9. Metin Dışı Süreçlerin Psikolojik Muhtevası.....	19
2.2.10. Kur’ân’ın Anlatım Üslûbunda Bulunan Psiko Eğitsel İpuçları	20
2.2.11. Sosyal Psikoloji Konuları.....	21
2.2.12. Tebliğ ve Davet Psikolojisi	21
2.2.13. Allah-İnsan İlişkisi Kapsamına Giren Olaylar.....	22

2.2.14. Hayvan Psikolojisi	22
2.2.15. Metapsişik Konular	23
2.2.16. Kur'ân Ayetlerinin Yapısında Bulunan Psikolojik Etkileme Gücü	23
2.3. Psikolojik Tefsirin Ortaya Çıkışı	24
2.4. Psikolojik Tefsirde Usûl	30
2.4.1. Sünnetteki Psikolojik Yorumların Dikkate Alınması	31
2.4.2. Nüzul Ortamı ve Sebeplerinin Dikkate Alınması	31
2.4.3. İslâm Kültürünün Psikolojik Bilgi Birikimini Dikkate Almak	31
2.4.4. Sosyal Bilimsel Alanda Donanımlı Olmak	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHAMMED ESED'İN HAYATI VE ESERLERİ.....33

3.1. Muhammed Esed'in Hayatı	33
3.1.1. Ailesi Yapısı ve Çocukluğu	33
3.1.2. Eğitim Hayatı- Kariyeri ve Düşünce Dünyası	33
3.1.3. Esed'in İlmi Çalışmaları ve Siyasi Mücadelesi	38
3.2. Muhammed Esed'in Eserleri.....	42
3.2.1. Doğunun Romantik Olmayan Yüzü.....	42
3.2.2. Yolların Ayrılış Noktasında İslâm	43
3.2.3. İslâm Kültürü (Dergi).....	44
3.2.4. Sahih El-Buhari: İslâm'ın İlk Yılları	44
3.2.5. Arafat (Dergi).....	45
3.2.6. Mekke'ye Giden Yol.....	45
3.2.7. Din Geçmişin Meselesi Mi?.....	46
3.2.8. İslâm'da Yönetim Biçimi.....	46
3.2.9. Bizim Yasalarımız ve Diğer Makaleleri	46
3.2.10. Kur'ân Mesajı	47

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MUHAMMED ESED'İN TEFSİRİNDEKİ PSİKOLOJİK TAHLİLLER.....51

4.1 İnsanın Karakteri.....	52
4.1.1. İnsanın Zayıf Yaratılışa Sahip Olması	54
4.1.2. Olumsuz Tutum ve Davranış Şekilleri.....	57
4.1.2.1. Nankör Davranış Gösteren İnsan.....	58
4.1.2.2. Kıskanç-İnatçı- İsyankâr İnsan Davranışı	59
4.1.2.3. Açgözlü İnsan Davranışı	60

4.1.2.4. Kendini Beğenmiş İnsan Davranışı	62
4.1.2.5. Hakikat ile Alay Eden İnsan Davranışı.....	63
4.1.3. Tavsiye Edilen Tutum ve Davranışlar	63
4.1.4. Nefis Terbiyesi- Karakter Eğitimi.....	65
4.1.5. Teslimiyetçi İnsan Karakteri	67
4.1.6. İnsanın Biyolojik Yapısı	68
4.2. İnsanın Bilişsel Yönü- Bilgiyi Elde Etmesi	69
4.2.1. İnsanın Bilgiyi Elde Etmesi	71
4.2.2. Duyular.....	72
4.2.3. Duygular.....	75
4.2.4. Akıl ve İdrakin Sınırlılığı.....	77
4.2.5. Bilinçli Bir Varlık Olarak İnsan.....	81
4.2.6. İnsanın İrade Sahibi Olması.....	83
4.3. İnsanın Psiko-Sosyal Yönü	84
4.3.1. Vasat Ümmet ve Tek Ümmet Vurgusu.....	85
4.3.2. Toplumların Vahye Olan İhtiyacı	87
4.3.3. Toplumsal Baskı	91
4.3.4. Toplumunu Düzenleyen Kuralların Önemi.....	93
4.3.5. Erdemli Davranışın Tavsiyesi.....	95
4.4. İnsanın Spiritüel Yönü	98
4.4.1. Fıtrat- İman İlişkisi.....	99
4.4.2. Allah'a Karşı Sorumluluk Bilinci	102
4.4.3. İman ve İnkâr Psikolojisi	105
4.4.4. İnançsız İnsanların Ruh Hali.....	109
SONUÇ	116
KAYNAKÇA.....	120
ÖZGEÇMİŞ.....	128

KISALTMALAR LİSTESİ

Akt.	: Aktaran
A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.m.	: Adı Geçen Makale
bs.	: Basım
C.	: Cilt
(c.c.)	: Celle Celaluhu
Çev.	: Türkçeye çeviren veya çevirenler
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
EKEV	: Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı
H.	: Hicrî
Hız.	: Hazreti
MİFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
md.	: Maddesi
S.	: Sayı
Sad.	: Sadeleştiren
(s.a.v.)	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
vs.	: ve sair

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.Problem

Hayat boyunca edinilen bilgi birikimi, bireyin olayları değerlendirmedeki bakışını ve düşünce yapısını şekillendirmektedir.¹ Sahip olduğu fikir, bilgi ve şahsiyetin ürünü olan her müfessir; eğilim ve yönelimleri doğrultusunda Kur'ân'a farklı açılardan yaklaşmakta, tefsire yeni bir renk katmaktadır. Dolayısı ile müfessirin sınırları aynı zamanda metnin uzandığı aklî ufku sınırlarını belirlemektedir.²

Çalışmamızın odağındaki isim Muhammed Esed, Kur'ân ışığında yeni öneriler ve çözümler sunan çağdaş bir müfessirdir. Geniş okuyucu kitlesine ulaşan *Kur'ân Mesajı* isimli tefsiri, insan psikolojisi alanında içerdiği yorumlarda oldukça başarılı bulunmaktadır. Tefsirinde gelenekten yararlanan Muhammed Esed, bir anlamda geleneğin devamı olmakla birlikte söylemi ve anlayışı itibari ile modernidir. Yani hermenetik, psikolojik, sosyo-antropolojik araçların yanında klasik yöntemi de kullanan Esed; gelenekle çağdaş bakış açısını harmanlamıştır.³

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Lwow şehrinde, 2 Temmuz 1900'de Yahudi bir aileden, dünyaya gelen Muhammed Esed'in asıl ismi Leopold Weiss'tır. İbrâni dili ve kültürü üzerine özel eğitim gören Esed, 1918-1920 yıllarında Viyana Üniversitesi'nde sanat tarihi ve felsefe eğitimi almış; sinema ve tiyatro ile de ilgilenmiştir. 1921 yılında başlayan gazetecilik kariyeri sürecinde pek çok yerde bulunmuş; Ezher'de Arapça öğrenmiş, Muhammed Abduh'un öğrencisi olan Ezher şeyhi Muhammed Mustafa el-Merâgî ile tanışmıştır. 1926 yılında İslâmiyet'i kabul ederek Muhammed Esed ismini almış ve akabinde yaklaşık altı yıl Arabistan'da

---

¹ Hayati Aydın, "Kur'ân'ın İnsan Merkezli Söylemi", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, C.VII, S:27 (2005-2006): 96.

² Emîn el-Hûlî, *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, çev. Mevlüt Güngör, (İstanbul: Bayrak Matbaası, 1995), 57; Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'ân Kıssalarına Psikolojik Yaklaşım*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 1.

³ İsmail Çalışkan, "Modern Zamanlarda Tefsirin Rotası ve Muhammed Esed Örneği", *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, S.17 (2010): 95.

yaşamış, İslâmî konularda oldukça geniş bilgi sahibi olmuştur. 20 Şubat 1992’de Granada’da vefat eden ve önemli bir düşünür olarak tanınan Muhammed Esed; pek çok siyasî faaliyette bulunmuş başarılı bir gazetecidir. İran İslâm Devrimi’ne karşı çıkmış, İslâm dünyasındaki aşırı hareketlerden rahatsızlığını dile getirmiştir. İslâm’a hizmet noktasında birçok eser yazmıştır. Muhammed Esed’in en önemli eseri *The Message of The Qur’an* isimli İngilizce olarak yazdığı meal-tefsiridir. Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk tarafından *Kur’an Mesajı* adıyla Türkçeye çevrilmiştir.⁴

Araştırmamızın temel problemi son zaman müfessirlerinden biri olan Muhammed Esed’in *Kur’ân Mesajı* isimli eserindeki psikolojik yorumlardır. Esed’in eserindeki yorumları, psikolojik tefsir bağlamında incelenecektir. “Psikolojik tefsir nedir?”, “Psikolojik tefsir hangi konuları kapsar?”, “Psikolojik tefsir bağlamında yapılan yorumlar nelerdir?”, “Kur’ân’a psikolojik yaklaşımların günümüz tefsirindeki yeri nedir?”, “Muhammed Esed kimdir?”, “İslâm’a hizmet noktasında nasıl bir katkı sağlamıştır?”, “Muhammed Esed tefsirinde insan psikolojisi hangi açılardan ele alınmıştır?”, “İnsana dair yapılan yaklaşımlar nelerdir?” gibi soruların cevapları çalışmamızda ele alınacaktır.

1.2.Amaç

İnsan-Allah, insan-insan ve insan-evren ilişkilerine dikkat çekilen Kur’ân’da, insan merkezde bulunmaktadır. Allah’ın halifesi⁵ olarak gördüğü ve meleklere secde etmelerini emrettiği⁶ insanı anlama noktasında ve onu çözme yolunda gayret sarf eden psikolojik tefsire dikkatleri çekmeyi ve onun günümüzdeki konumunu göstermeyi amaçlıyoruz. İnsanı anlamada Kur’ân’ın rehberliği çok büyük önem taşımaktadır. İşte bu noktadan hareket ederek ortaya çıkan psikolojik tefsir çalışmaları, Muhammed Esed’in *Kur’ân Mesajı* adlı eseri örneğinde ele alınmış; içerik incelemesi yapılarak bu alanın önemine dikkatler çekilmiştir. İnsanı anlama noktasında Kur’ân-ı Kerim’i referans alarak yapılan çalışmaların önemine değindiğimiz bu çalışmada 1400 yıl öncesinin bilgilerini günümüz verileri ile yorumlayan çağdaş müfessir Muhammed

---

⁴ Kemal Kahraman, “Muhammed Esed (Leopold Weiss)”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (DİA), C.30, (2005), 526-527.

⁵ Bakara Suresi/30.

⁶ Bakara Suresi/34.

Esed'in tefsiri baz alınmış ve Esed'in bu alanda yaptığı katkıların görülmesi amaçlanmıştır.

1.3.Literatür Analizi

Kur'ân içerisindeki konular, psikolojik açıdan birçok çalışmada spesifik olarak ele alınmıştır. Psikolojik tefsirin başlıca bir ekol olarak ele alınıp incelenmesi ise henüz yenidir.

Kur'ân'daki psikoloji ilmine dikkatleri çeken ilk kişi İlahiyatçı Akademisyen Celal Kırca'dır. Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü tefsir bölümü öğretim üyeliği için hazırlamış olduğu "İlmi Tefsir Hareketi" adlı tez çalışmasını *Kur'ân-ı Kerim ve Modern İlimler* ismi ile 1981 yılında yayınlamıştır. Daha sonra *Kur'ân-ı Kerim'de Fen Bilimleri* şeklinde isimlendirilen bu eserin 2005 yılında yaptığı 5. baskısında antropoloji ve psikoloji konularını "Kur'ân ve Fen İlimleri" bölümünden çıkararak müstakil bir bölüm olan "Kur'ân ve İnsan Bilimleri" bölümünde ele almıştır. Celal Kırca; psikolojinin konusuna giren ayetleri ayrı bir başlık altında ele alarak psikolojiyi ilmi disiplinler içerisinde kabul ettiğini göstermiştir.

Prof. Dr. Abdurrahman Kasapoğlu'nun bu alanda yazdığı *Psikolojik Tefsir Ekolü* (2017) isimli eseri; psikolojik tefsirin konuları, amacı, yöntem ve problemlerini ele aldığı kapsamlı ve önemli bir kaynaktır. Yine aynı yazarın *Kur'ân Psikoloji Atlası* (2010), *Kur'ân'a Psikolojik Yöneliş* (2016), *Kur'ân'da Kişilik Psikolojisi* (2017), *Kur'ân'da İnsan Psikolojisi* (1997) isimli eserleri psikolojik tefsir alanında kaleme aldığı eserlerdir. Bu çalışmalarda Kur'ân'da bahsedilen insanın olumlu-olumsuz karakterleri, imanı teşekkül ettiren tasdik, irade, duygu, zihinsel etkinlik ve bunların sözlü ikrara ve amelî tutumlara dönüşmesi gibi konular günümüz psikolojik verileri ışığında incelenmiştir.

Bu konuda Ferruh Kahraman'ın (2015); "Psikolojik Tefsir" adlı makalesi bulunmaktadır. Kahraman hem konulu tefsir hem de bilimsel tefsir alanına girdiğini düşündüğü psikolojik tefsirin tarihinin yeni olduğuna dikkatleri çekmiştir. Bu alandaki en büyük sıkıntılardan birinin metodoloji eksikliği olduğunu belirterek alana dair literatür çalışması yapılmasının önemine vurgu yapmıştır.

Tefsirlerdeki psikolojiye dikkatleri çeken çalışmalar ise şu şekildedir: İbrahim Gürses, (1990) "Elmalılı Tefsirinde Psikoloji Konuları" isimli yüksek lisans çalışması yapmıştır. Enver Bayram, (2005) "Râzi Tefsirinde İnsan Tabiatı ile İlgili Ayetlerin

Yorumları” isimli yüksek lisans tezinde Fahreddin Râzi’nin eserinde insan yapısına dair yorumları olumlu ve olumsuz olmak üzere iki şekilde ele almıştır.

Yapılan tez çalışmalarında spesifik olarak sure bazında psikolojik incelemeler yapıldığı da görülmüştür. Emine Koç, (2009) “Kur'an Bağlamında Meryem Kıssasına Sosyo-Psikolojik Bakış” (Yüksek Lisans Tezi); Fikret Gedikli, (2011) “Sosyo Psikolojik Boyutları Açısından Kur’ân Kıssaları” (Doktora Tezi); Mehmet Faik Kırtay, (2014) “Tevbe Suresi Bağlamında Tebük Savaşının Müslümanlar Üzerindeki Psikolojik ve Sosyolojik Etkileri” (Yüksek Lisans Tezi), Mehmet Burak Çakın, (2016) “Çağdaş Şia Müfessirlerinde Âyetullâhi’l-Uzmâ Nâsır Mekârim Şirâzî’nin Tefsîr-i Nümûne Adlı Eserinde Psikolojik Tahliller (Yûsuf Sûresi Örneği)” isimli çalışmalar bulunmaktadır. Psikolojik kavramlar çerçevesinde yapılan çalışmalara örnek olarak ise; Şaban Karasakal, (2005), “Kur’an’da Peygamberlerin Tebliğ Metodlarının Psikolojik Bağlamda Değerlendirilmesi”, (Yüksek Lisans Tezi) ve Nawzad İbrahim Khammoo, (2017), “Psikoloji Perspektifinden Kur’an-ı Kerim’deki Azap Tabloları-Konulu Tefsir Çalışması”, (Yüksek Lisans Tezi) isimli tezler verilebilir.

Biz de bu çalışmamız ile yeni bir ekol olan psikolojik tefsir alanına katkıda bulunmayı amaçlamaktayız. Çalışmamızda çağdaş dirayet müfessirlerinden olan Muhammed Esed’in ayetlere yaptığı yorumlardaki insan psikolojisine dokunan kısımlar sistemli bir şekilde ele alınmıştır. Bu amaçla önce Muhammed Esed’i tanımaya yönelik incelemeler yapılmıştır. Muhammed Esed, kendi çalışmaları yanında; İsmail Çalışkan, (2009) *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası* isimli eserinden istifade edilerek tanıtılmaya çalışılmıştır.

Muhammed Esed’in *Kur’ân Mesajı* (2004) isimli eseri üzerine gerek ülkemizde gerek yurt dışında birçok çalışma yapılmıştır. Necâh Mahmûd el-Guneymî’nin, *Muhammed Esed ve devrühû fi’l-fikri’l-İslâmiyyi’l-mu’âsir* isimli eseri bu alanda yazılmış Arapça bir kaynaktır. Muhammed Esed’in meal-tefsirine yönelik Kemal Çakır (2010), *Muhammed Esed Mealine Meallerden İtirazlar* adlı eser ile Mehmet Emin Akın (2011), *Te’vilin Tahrife Dönüşmesi: Muhammed Esed ve Mustafa İslâmoğlu Örneği* isimli eleştirel eser de bulunmaktadır. Mustafa Akman, (2003) “Muhammed Esed’in Yazdığı Kur’ân-Mesajı isimli Tefsiri Üzerine Bir İnceleme” isimli makalenin genişletilmiş hali olan *Kur’ân Mesajı’nda Muhammed Esed* (2007) adlı eserden istifade edilmiştir. Bu eserinde Akman, (2007), Esed’in *Kur’ân Mesajı* adlı meal-

tefsirini kapsamlı bir şekilde ele almış onun mealdeki tutumu, ayetlere yaklaşımı ve değerlendirme tarzını ortaya koymaya çalışmıştır.

Muhammed Esed üzerine müstakil eserlerin yanı sıra tezler ve makaleler de yazılmıştır. Bu çalışmalarda; eserinin içeriği incelenmiş, metodolojisi ele alınmış hatta Muhammed Esed'in belli konulara dair yaklaşımları pek çok açıdan incelenmiştir. Esed'in meal tefsirine yönelik olumlu yaklaşımlar olduğu gibi olumsuz eleştiriler de olmuştur. Muhammed Esed'in *Kur'ân Mesajı* isimli eseri üzerine “Kur'ân'daki Mucize Haberlerine Yaklaşımlar: İbn 'Âşûr ve Muhammed Esed Örneği”, “Muhammed Esed'in Meâlinde Yorum”, “Muhammed Esed'in Meal Tefsirinde Aklî Yaklaşımları”, “Muhammed Esed'in Kur'ân Mesajı İsimli Tefsirindeki Metodu” ve “Muhammed Esed ve Kur'ân Mesajı” isimli tezler bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi çalışmamızın odağındaki isim Muhammed Esed; pek çok kitap, tez ve makaleye konu olmuştur. Kur'ân'daki mucize haberlerine yaklaşımı, hadis yorumculuğu, çağdaş müşkilü'l Kur'ân, Muhammed Esed'in mealinde yorum, meal tefsirindeki aklî yaklaşımlar, tefsirinin metodu gibi açılardan ele alınan Muhammed Esed'in *Kur'ân Mesajı* isimli tefsirinin, birçok yönden incelendiği fakat psikolojik tefsir bağlamında daha önce ele alınmadığı görülmüştür. Bu çalışmamız ile bu alandaki boşluğa katkı sağlamayı amaçlıyoruz.

1.4.Araştırmanın Önemi

“Ey İnsanlar”⁷ hitabı ile insanı muhatap alan Kur'ân-ı Kerîm'in temel objesi insandır; amacı ise insanı eğitmek, hidayetini ve saadetini sağlamaktır. Kur'ân insan üzerinde hayat felsefesinden günlük davranış şekillerine kadar geniş etki alanına sahiptir.⁸ Kur'ân'ı anlama çalışması olan tefsirin bilgiyi ulaştırma ve bu bilgiyi hayata aksettirme olmak üzere iki boyutu vardır. Kur'ân içerdiği bilgi ile bireyde bir bilinç düzeyi oluşturmaktadır. Bu bilincin hayata yansıtılması önem arz etmektedir. Nitekim peygamber (s.a.v.) Kur'ân'ı sadece sözlü olarak tefsir etmemiş, hal ve hareketleri ile

---

⁷ Bakara Suresi/168; Fâtır Suresi/3; Lokman Suresi/33.

⁸ Celal Kırcı, *Kur'ân-ı Kerim'de Fen Bilimleri*, 5. bs. (İstanbul: Marifet Yayınları, 2005), 329.

fiili olarak da tefsir etmiş; vahyin hayata nasıl yansıması gerektiğini inananlara göstermiştir.⁹

Pozitif ve sosyal bilimlerin alanının genişlemesi ve konularının çeşitlenmesiyle Kur'ân'ın anlamının zenginliği de yapılan çalışmalarla ortaya koyulmaya başlanmıştır. Nitekim Allah'ın muhatap olarak aldığı insanı anlamak noktasında psikoloji ilminden istifade ederek Kur'ân okumaları yapmak ve bu alandaki boşluğu doldurmak önem arz etmektedir. Yapılan literatür taramaları sonucunda psikolojik tefsir alanının yeni bir alan olduğu ve bu alanı merkeze alan çalışmaların bulunmadığı görülmüştür. Kur'ân'daki kıssalar, duyular, duygular, insan tipolojileri; psikolojik tefsir çalışmalarında spesifik olarak ele alınmıştır fakat Kur'ân bütüncül olarak psikolojik bakış açısı ile henüz incelenmemiştir. Çalışmamızda bu alana dikkat çekmek amacıyla, çağdaş dirayet tefsircilerden biri olan Muhammed Esed'in meal-tefsiri *The Message of The Qur'ân* adlı eserinin Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk tarafından Türkçeye *Kur'ân Mesajı* ismi ile çevrilen eseri incelenmiştir.

Çalışmamızın odağındaki isim Muhammed Esed; yaptığı çalışma ile tefsire kendi şahsiyetini, bilgi birikimini ve fikirlerini aktarmış bu alana ayrı bir renk katmış önemli bir müfessirdir. Meal-tefsir çalışması olan eserinde her ayeti açıklamamış, uygun gördüğü ayetleri kendi bakış açısı ile sunmuştur. Muhammed Esed'in, tefsirinde psikolojik tahliller fazlaca yer almaktadır. Esed'in bilgi birikiminin, fikirleri ve şahsiyetinin bir yansıması olarak tefsirinde yaptığı yorumlardan psikoloji ilminin alanına girenler tespit edilip çalışmamızda sunulmuştur.

1.5.Araştırmanın Yöntemi

Araştırma sürecinde daha çok literatür taraması yapılmış ve kaynak kitaplar referans alınmıştır. Alana ilişkin yapılmış tezlerden, kitap ve tebliğlerden istifade edilmiştir. Muhammed Esed'in eserleri incelenmiş; hayatına ve bakış açısına dair bilgiler elde edilmiştir. Akabinde *Kur'ân Mesajı* isimli eserindeki ayet açıklamaları incelenerek, yaptığı yorumlar psikolojik tefsir bağlamında gözden geçirilmiştir. Bu minvaldeki ayet yorumları belli bir tasnife tabi tutularak sistemli bir şekilde ele alınmış ve aktarılmıştır.

Çalışmamızda konu; giriş ve sonuç bölümleri dahil toplam beş bölümde ele alınmıştır. Giriş bölümünde; tezin konusu, amacı ve önemi, çalışmada uygulanan yöntem ile

---

⁹ İsmail Çalışkan, "Modern Zamanlarda Tefsirin Rotası ve Muhammed Esed Örneği" 90-91.

çalışmanın sınırları ele alınmış; konu hakkında daha önce yapılmış çalışmalardan bahsedilmiştir.

İkinci bölüm son zamanlarda ortaya çıkan psikolojik tefsir ekolünün incelendiği bir bölümdür. İslam ilim tarihinde psikoloji konuları tasavvuf ve ahlak ilmi içerisinde ele alınmıştır. Tefsirde psikoloji merkezli yorumların yapılması ise sosyal bilimlerin gelişmesi ile doğru orantılı bir şekilde gelişim göstermiştir. Bu bölümde psikolojik tefsirin tanımı, konuları, ortaya çıkışı ve psikolojik tefsirde usûl ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde Muhammed Esed'in hayatı, düşünce dünyası ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Esed, Leopold Weiss ismini Müslüman olduktan sonra kullanmadığı için biz de tezimizde bu isim yerine Muhammed Esed'i kullandık. 26 yaşında Müslümanlığı seçen aslen Yahudi kökenli olan müellifimiz vefat ettiği 92 yaşına kadar ilimle iştigal olmuştur. İslâm'ın asrı saadetteki parlak döneminden kopuşunun sebepleri üzerine çalışmalar yapıp, Müslümanlığın kusursuz bir din iken Müslümanların neden kusurlu davranışlar sergilediğini ortaya koymaya çalışan bir düşünürdür. Çalışmaları ile İslâm'ı Batılıya tanıtır, İslâm'ın yayılımına hizmet etmeyi amaçlayan Esed içinde bulunduğumuz çağın verileri ışığında yaptığı yorumlarla Kur'ân'ın anlam hazinesine katkı sağlamıştır.

Çağdaş müfessir Esed; araştırmacı, gazeteci, yazar olmasının yanı sıra entelektüel kişiliği ile de tanınmaktadır. Yahudi olmasına rağmen Siyonizm'i reddetmiş, Siyonist idealleri ahlâksız ve temelsiz bulduğunu belirtmiştir. İslâm'ı seçmiş ve İslâm dünyasına dışardan girmesi sebebi ile de empati yapma özelliğini oldukça yüksek seviyelerde kullanmıştır. Esed o dönem kimilerince modernist olarak tanımlanan Mısır, Arabistan, Hint-Pakistan ile etkileşim halinde olmuş bu bölgelere düşünceleri ile de yön vermiştir. İslâm'ın ilk dönemlerini İslâm'ın özü olarak görüp bu dönemlere dönülmesini gerekli gören Esed, bu düşünce yapısı ile bir bakıma selefi olarak kabul edilirken diğer yandan ıslahatçı kimliği ile öne çıkmış pozitivist, determinist ve rasyonalist bir yönelim göstermiştir. *Kur'ân Mesajı* meal-tefsirinde diğer meal-tefsirlerde olduğu gibi her ayet ayrı ayrı tefsir edilmemiş, Esed'in kişisel tercihleri

sonucunda gerekli ayetlere yaptığı yorumlar ile kanaatleri bizlere aktarılmıştır. Bu özelliği sebebi ile meal tefsirler sübjektif bir özellik taşımaktadır.¹⁰

Dördüncü bölümde ise Muhammed Esed'in en önemli eseri *The Message of The Qur'an* isimli meal-tefsirinde yer alan psikolojik yorumlar incelenmiş, belli başlıklar atında sınıflandırılarak bir araya getirilmiştir. Esed'in klasik Arapça bilgisini göstermesi açısından dikkatleri çeken bu eseri birtakım tenkitler almış olsa da oldukça rağbet gören meâllerden biri olmuştur.¹¹

Çalışmamızı Esed'in *The Message of The Qur'ân* adlı eserinin orijinal dili olan İngilizceden değil, Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk tarafından yapılan Türkçe çevirisi üzerinden yaptık.¹² Çeviriye dair birtakım eleştiriler yapılmış olmakla birlikte genel kabul eserin başarılı bir şekilde çevrildiği yönündedir. Tezimizdeki ayet mealleri bu çeviriden alınmış olup italik olarak yazılmıştır. Yine ayet meallerindeki dilbilgisi, noktalama ve parantez kullanımlarında bu çeviri baz alınmıştır.

Eserde bulunan psikolojik yorumlar incelenmiş ve bu yorumlar; insanın karakteri, bilişsel yönü, psiko-sosyal yönü ve spiritüel yönü olmak üzere dört başlıkta sunulmuştur. Meal-tefsir kategorisinde bulunan eserde psikolojik tahlillere fazlaca yer verildiği görülmüştür. Eserinin önsözünde belirttiği tefsir kaynaklarından istifade eden Esed, kendi fikrine uygun olanlara atıfta bulunmakla birlikte çoğunlukla farklı açılımlar yaptığı ayrıca kavram açıklamalarına önem verdiği görülmektedir.

Sonuç bölümünde ise tez araştırması sonucunda elde edilen yorumların genel analizi yapılmış ve Kur'ân'ı insan merkezli okumanın yararına dikkatler çekilmiştir. Çalışmanın literatürde doldurduğu alan ortaya konularak bundan sonra yapılacak çalışmalarda yol göstermesi amacıyla tavsiyelerde bulunulmuştur.

---

¹⁰ Mustafa Akçay, "Muhammed Esed'in 'Sünnetullah, Fıtratullah, Sıbgatullah, Bezm-i Elest (Misak) ve Fetret' kavramlarını anlamlandırışı ve M.Hamdi Yazır ile Ö.Rıza Doğrul Mealleriyle Karşılaştırılması", *Kur'ân Meâlleri Sempozyumu*, 24-26 Nisan 2003, İzmir), C.I, (Ankara-2007), 349-351.

¹¹ Kemal Kahraman, "Muhammed Esed (Leopold Weiss)", 526-527.

¹² Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017).

İKİNCİ BÖLÜM

PSİKOLOJİK TEFSİR EKOLÜ

2.1. Psikolojik Tefsirin Tanımı

İnsanı inceleyen ilimlerden psikoloji, sosyoloji ve antropoloji 19. yüzyılın sonlarına doğru bağımsız alanlar olarak karşımıza çıkmıştır. Hızla gelişim gösteren bu insan ilimlerine dair çalışmalar; felsefî ve nazari spekülasyonlardan uzak durmuş, insanı bilimsel yöntemlerle ele almıştır. Bu alanlara dair konular günümüzde gittikçe genişlemiş, araştırma yöntemleri çeşitlenmiştir. Ayrıca bu alanlara dair farklı alt dallar oluşmuştur. Şüphesiz çok genç olan bu ilimler henüz istenilen seviyeye ulaşmamıştır. İnsanın karmaşık özelliği düşünüldüğünde insana dair bu ilimlerin daha çok mesafe katetmesi beklenmektedir.¹³

Psikoloji; ruh anlamına gelen “psycho” kelimesi ile söz, bilgi anlamına gelen “logos” kelimelerinin terkibinden oluşan “ruh bilgisi” anlamına gelen bir kelimedir. Bir bilim dalı olarak psikoloji, insanın davranışını ve bu davranışın altında yatan temel sebepleri bilimsel olarak incelemektedir.¹⁴

Psikolojinin objesi insan ve davranışları olduğu gibi Kur’ân’ın temel objesi de insan ve davranışlarıdır. Muhatap olarak insanı kabul eden ve insan ruhu üzerinde fazlaca duran Kur’ân-ı Kerim’in amacı insanı eğitmek, insanın hidayetini ve saadetini sağlamaktır. En geniş şekli ile insanın hayat felsefesini etkileyen Kur’ân, bireyin davranışlarına tesir etmekte ve onu şekillendirmektedir. Dolayısıyla Kur’ân içerisinde psikolojik nazariyeler oldukça fazla yer almaktadır.¹⁵ Allah (c.c.) “*Yaratan yarattığını bilmez mi?*”¹⁶ diye buyurmaktadır. Dolayısı ile yaratılmış olan insan hakkında en doğru bilginin yaratıcıdan öğrenileceğine vurgu yapılmaktadır.

İnsana dair yapılan çalışmaların etkili bir sonuca ulaşması için psikoloji ilmiyle birlikte hareket etmesi gerekmektedir. İnsanın eğilimleri, istekleri, ihtiyaçları, zayıf ve güçlü

---

¹³ Hayati Hökeleli, *Din Psikolojisi*, 7. bs. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 1.

¹⁴ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 7. bs. (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1997), 22-35.

¹⁵ Celal Kırca, *Kur’ân-ı Kerim’de Fen Bilimleri*, 5.bs. (İstanbul: Marifet Yayınları, 2005), 330-333.

¹⁶ Mülk Suresi/14.

yanları bilinmeden başarılı bir rehberlik ve eğitimden söz edilemez.¹⁷ Beşerî bilimlerden biri olan psikiyatri; insanın düşünce ve davranışlarını incelemekte bunların sebebini, sonucunu araştırmaktadır. Bu ilim dalı ile insan düşüncesine yön veren sadece hem cinsleriyle değil mikro-kozmetik ve makro-kozmetik alemdeki ilişkileri düzenlemek üzere gönderilen vahiy arasındaki paralellik göz ardı edilmemelidir.¹⁸

Nefs sözlükte ruh, hakikat, hayat, can, hayatın ilkesi, akıl, insanın şahsı, bir şeyin cevheri, varlık, arzu ve istek gibi anlamlara gelmektedir. Kur'ân'da tekil ve çoğul olarak 295 yerde geçen *nefs* kelimesi “Hz. Adem, ruh, manevi varlık, kişi, bedenle beraber ruh, insanın iç alemi, beden”¹⁹ anlamlarında kullanılmıştır. *Nefs*'in insanın maddi varlığının yanı sıra, onu doğru ve yanlışla yönlendiren manevi varlığa işaret ettiği Kur'ân'da²⁰ görülmektedir.²¹

Arapça'da “psikoloji” ifadesinin yerinde *ilmu'n nefis* tamlaması kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'deki psikolojik bilgilere yer veren Arapça kaynaklarda *nefs* ifadesi, Kur'ân kelimesi ile ilişkilendirilerek; *el-Kur'ân ve Ilmu'n-Nefs*, *İlmu'n-Nefs fi'l-Kur'âni'l Kerim*, *Min ilmi'n-Nefsi'l Kur'ânî*, *en-Nefsü'l-İnsâniyye fi'l-Kur'ân* şeklinde terkipler oluşturularak kullanılmıştır.²²

Klasik tefsir çalışmalarında ayetler tek tek ele alınmakta ve bu durum konu bütünlüğü noktasında yeterli olmamaktaydı. İçtimâî ve edebî tefsirlerin ortaya çıkması, ardından son yüzyılda konulu tefsir çalışmalarının başlamış olması ile insanın varlık sebebi,

---

¹⁷ Hayati Hökeleli vd., *Din Psikolojisi*, (Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010), 5.

¹⁸ Fevzi Samuk, “Kur'ân ve Psikiyatri”, *Kur'an ve Tefsir Araştırmalar II*, (İstanbul; Ensar Yayınları, 2001), 279.

¹⁹ Enam Suresi/93; Nisâ Suresi/66; Fussilet Suresi/ 46; Âl-i İmran Suresi/185; Bakara Suresi/286; Yusuf Suresi/53.

²⁰ Yusuf Suresi/53; Kâf Suresi/16; Kıyamet Suresi/2.

²¹ İsmail Karagöz, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005), 522-523.

²² Abdurrahman Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 20; Süleyman Uludağ, “Nefs”, *DİA*, C.32, (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2006), 526.

yaratılışının ardındaki hikmet ve hayat amacına bir nebze de olsa Kur'ân merkezli anlamlandırmalar yapılmaya çalışılmaktadır.²³

Allah insana kendi ruh dünyasını anlamak adına gözlemlemesini ve araştırmasını tavsiye etmektedir. Nitekim Kur'ân ayetlerinde psikolojik tefsire işaret eden ayetler bulunmaktadır. Bir ayette Allah (c.c.) “*Zamanı geldiğinde insana mesajlarımızı [evrenin] uçsuz bucaksız ufuklarında ve kendi öz benliklerinde [bulduklarıyla] tam olarak anlatacağız ki bu [vahy]in tartışılmaz bir gerçek olduğu, apaçık ortaya çıksın*”²⁴ buyurmaktadır. Ayette *afâki* (uçsuz bucaksız ufuklar) ve *enfûsî* (kendi öz benlikleri) deliller şeklinde bir ayırım görülmektedir. Bu ayırımı; enfûsî deliller tıp ve psikolojiye işaret ederken, afâkî deliller bunun dışındaki diğer ilimleri içermektedir. Bir başka ayette “*Yeryüzünde içlerinde hiçbir şüphe duymadan inananlar [ın görebileceği, Allah'ın varlığının] işaretleri vardır, tıpkı kendi kişiliğiniz üzerinde de [onun işaretleri bulunduğu] gibi*”²⁵ buyurularak insanın iç dünyasına dikkatleri çekmektedir. Psikolojide ise insan bilimsel veriler ışığında objektif olarak ele alınmakta ve insanın ruh dünyası çözülmeye çalışılmaktadır. Bu iki alanın birleşimi olan psikolojik tefsir çalışmaları yenidir. Müfessirin; insanı ele alan ayetlerdeki duygu, düşünce ve davranışları psikolojik olarak ele aldığı, ilahî vahyin psikolojik yönlerini incelediği, dinin emir ve yasaklarının insan fitratına uygunluğunu ortaya koyduğu çalışmalar psikolojik tefsir çalışmalarıdır.²⁶

“Kur'ân'a Psikolojik Yöneliş” şeklinde de tanımlanan psikolojik tefsirden bağımsız bir ekol olarak bahseden ilk kişi Celal Kırca'dır. İlmî tefsiri incelediği *Kur'ân-ı Kerim'de Fen Bilimleri* isimli eserinde psikolojinin konusuna giren ayetleri ayrı bir başlık altında ele alarak ilmi disiplinler içerisinde kabul ettiğini göstermiştir. Yani psikolojiyi de fizik, biyoloji, astronomi, antropoloji, tıp ve daktiloskopi gibi ayrı bir

---

²³ Hayati Aydın, *Kur'ân'da İnsan Psikolojisi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 1999), 17.

²⁴ Fussilet Suresi/53.

²⁵ Zâriyat Suresi/20-21.

²⁶ Ferruh Kahraman, “Psikolojik Tefsir”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.40 (2015): 105-110.

ilim dalı olarak ele almış ve psikolojiye de diğer ilimler gibi başlı başına bir bölüm ayırmıştır.²⁷

Yine bu alanda pek çok çalışma yapan ilahiyatçı akademisyen Abdurrahman Kasapoğlu ise, “tefsir” kelimesini davranış bilimi olarak tanımlanan “psikoloji” kelimesi ile birleştirerek “Kur’ân’ın psikolojik tefsiri” terkinini kullanmıştır. Tefsir ekolleri içerisinde bir ekol olarak niteleme yaparken ise “psikolojik tefsir” ifadesini kullanmıştır.²⁸ Psikolojik tefsirin tanımını ise şöyle yapmıştır:

*Kur’ân’da insanın, duygu, düşünce davranış gibi psikolojik yönünü doğrudan konu edinen kavram ve tasvirleri yorumlamayı amaçlayan, insanlara sunulan ilahi mesajdaki genel ilke ve esasların öğretilmesinde izlenen psikolojik süreçleri ortaya çıkarmayı hedefleyen, dinin önerdiği iman ve amelle ilgili bütün değerlerin insanın psikolojik yapısıyla uyumlu olduğunu ortaya koymaya çalışan bir anlama ve yorumlama faaliyetidir.*²⁹

2.2. Psikolojik Tefsirin Konuları

Kur’ân’da insanın evrenle, diğer insanlarla ve Allah’la olan ilişkilerine değinilmiştir. Kur’ân’ın ana hatları; ilahî kitaplar, Allah ve sıfatları, peygamberlik ve peygamberlere dair bilgiler, dünya ve ahirete dair bilgiler, iman, inanç, ibadet, bireysel ve toplumsal ahlâka dair konular, psikoloji, sosyoloji, aile, toplum, ekonomik hayat, hukuk ve devlete dair konular, tıp, bilimsel konular, beslenme ve çevreye dair bilgilerdir.³⁰

Şüphesiz insan biyolojik ve fizyolojik yapı olarak mükemmel olmakla birlikte ruhsal açıdan ise oldukça karmaşık yapıya sahip bir varlıktır.³¹ İnsanın ruhsal boyutu felsefe, kültür ve sanata konu olmakla birlikte Kur’ân ve hadislerde de defalarca ele alınmıştır. Ruh ve cisimden oluşan insanın maddi boyutunun yaratılış evreleri Kur’ân-ı Kerim’de izah edilmiş akabinde insana yüce bir ruh üflendiğinden bahsedilmiştir.³² Yine Kur’ân-

---

²⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, 20; Kırca, *Kur’ân-ı Kerim’de Fen Bilimleri*, 253-311.

²⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, 20.

²⁹ A.g.e., 20-21.

³⁰ Celal Kırca, *İslam ve Bilim*, (İstanbul: Marifet Yayıncılık, 1996), 22.

³¹ Aydın, *Kur’ân’da İnsan Psikolojisi*, 307.

³² Mü’minûn Suresi/12-14; Secde Suresi/7-9; Hicr Suresi/29.

1 Kerim’de “*Kesin olarak inananlar için yeryüzünde ve kendi nefislerinizde birçok alametler vardır. Hâlâ görmüyor musunuz?*”³³ ayeti ile insanın nefsi üzerine düşünmesi istenmiştir. İnsanın nefsini anlamaya çalışması, nefsindeki temayüller ve iç güdüler psikoloji ilmi içerisinde incelenen konulardır.³⁴

Müslümanların hayatlarında Kur’ân önemli bir yere sahiptir. Zira günlük hayatlarına dair çeşitli durumlarda başvurdukları bir kaynaktır. Bu önemli başvuru özelliğinden dolayı pek çok tefsir kitabı içerisine günlük hayattaki gelişmelerin yansıdığı görülmektedir.³⁵ Modern zamanlarda hayat tarzı, düşüncenin biçimi ve yapısı sürekli değiştiği gerçeği düşünüldüğünde sağlıklı din yorumu için günümüz tefsirleri önem arz etmektedir. Kur’ân çalışmalarında insan hakları, doğal yaşamı koruma, görsel medya, çok kültürlü dünyada yaşam vb. gibi güncel konular ele alınmaktadır. Bu durum tefsirin günümüze ışık tutması açısından olumlu olmakla birlikte; tefsiri bu konularda kesin sonuca ulaşılan bir ilim dalı olarak sunmak, tefsirin dinamik yapısını donuklaştıracaktır. Nitekim İnsana dair çoğu şey değişkendir bu durum tefsire de yansımıştır.³⁶

Sosyal bilimlerin alt dallarından biri olarak kabul edilen psikoloji; İnsan ve hayvan davranışlarını konu edinmektedir. Merkezinde insan olması sebebiyle psikoloji; felsefe, sosyoloji, tıp, antropoloji, biyoloji, genetik, bilgisayar mühendisliği gibi birçok bilim ile ilişki içerisindedir. Modern toplumdaki sorunların çoğunun insandan kaynaklandığı göz önünde bulundurulduğundan psikolojiye verilen önem daha iyi anlaşılmaktadır. Bu minvalde psikoloji; adlî, deneysel, eğitim, endüstri ve örgüt, gelişim, klinik, nöropsikoloji, okul, trafik, çevre, kişilik ve bilişsel olmak üzere pek çok alt başlıklara ayrılmıştır.³⁷

---

³³ Zâriyat Suresi/ 20-21.

³⁴ Afifa A. Tabbâra, *İlmin Işığında İslamiyet*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Kalem Yayınevi, 1997), 294.

³⁵ Hûlî, *Kur’ân Tefsîrinde Yeni Bir Metot*, 31.

³⁶ Çalışkan, “Modern Zamanlarda Tefsirin Rotası ve Muhammed Esed Örneği”, 96-97.

³⁷ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, (İstanbul: İnkilap Yayınları, 1969), 6-10; Hüseyin Certel, *Din Psikolojisi* (Ankara: Andaç Yayınları, 2003), 21-23.

İlimler arttıkça Kur'ân'ın bildirdiği veya işaret ettiği konuların mahiyeti daha iyi anlaşılmaktadır. Kur'ân merkezine aldığı ve muhatap kabul ettiği insanın bazı davranış şekilleri üzerinde durmakta ona kılavuzluk etmektedir. Kur'ân'da insanın yaratılışından, yaratılış amacından, yaratılış sürecinden, fitratın değişen değişmeyen çeşitli hallerinden bahsedilmektedir. Kur'ân'ın içerdiği psikolojik konuları yani psikolojik tefsirin temel muhtevasını belirlemeye aday başlıkları şu şekilde sıralayabiliriz: Duygular, kişilik ve karakterler, ruh sağlığı, sosyal psikoloji konuları, Allah-insan ilişkisi kapsamına giren olaylar, hayvan psikolojisi, doğrudan psikoloji ile alakası olmayan ayetlerin psikolojik bir bakış açısı ile ele alınması, metin dışı süreçlerin psikolojik muhtevası, Kur'ân'ın anlatım üslubunda saklı bulunan psiko-eğitsel ipuçları, metapsişik konular, Kur'ân ayetlerinin genel psikolojik etkileme gücü.³⁸

2.2.1. Duyular

Allah (c.c) insanı, kendilerinin dışındaki dünyada meydana gelen olayları anlayabilecek duyularla donatmıştır. Bu duyular sayesinde canlılar hayatlarına devam edebilmekte, kendilerini korumakta ve zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir.³⁹ Fiziksel dünyanın anlaşılması üzere işlev gören sağlam duyu organları Kur'ân'da da bilgi kaynaklarının başında zikredilmektedir.⁴⁰ Ayetlerde doğru bilgiye ulaşmak için düzgün çalışan duyulara ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.⁴¹

Kur'ân-ı Kerim sâlim düşünebilmek için sâlim duyulardan yararlanmanın gerektiğini belirtmektedir.⁴² Nitekim Allah (c.c.) bir ayette şu şekilde buyurmaktadır: “*Böylece hakikati inkara şartlanmış olanların durumu, çobanın haykırışını işiten ama onu*

---

³⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, 25.

³⁹ Musa Bilgiz, *Kur'ân Açısından Vicdan ve Değer*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2007), 106.

⁴⁰ Enam Suresi/7; A'râf Suresi/193-195; Hac Suresi/ 46; Nahl Suresi/78.

⁴¹ Yusuf Şevki Yavuz, *Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, (Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 1983), 65.

⁴² Yaşar Fersahoğlu, *Kur'ân'da Zihin Eğitimi*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1996), 174-175.

*yalnız bir ses ve çağrı şeklinde algılayan sürünün durumuna benzer. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler zira akıllarını kullanmazlar.”*⁴³

2.2.2. Duygular

Allah (c.c.) insanı; üreyerek çoğalması, hayatta kalabilmesi ve kendisini geliştirmesi için birtakım duygularla donatmıştır. Şehvet, gazap, rahmet, temenni, korku, sevgi, güven, kin vb. bu duyguların kullanımı için Allah (c.c.) insana birtakım ölçü ve sorumluluklar yüklemiştir.⁴⁴

Kur’ân’da; Allah’a minnet duyma, Allah korkusu, Allah sevgisi, Allah’ın sevdiklerini sevme, O’nun düşmanlarını sevmeme, ümit, korku, hoşgörü, mutluluk, diğerkâmlık, tevazu, güven, sığınma, utanma, yardımseverlik, cesaret vb. daha pek çok duyguya temas edilmiştir.⁴⁵ Nitekim Kur’ân Hz. Süleyman’ın atlara karşı olan sevgisi hakkında bize bilgi vermektedir.⁴⁶ Hz. Süleyman “*Ben güzel olan her şeyi severim, çünkü bana Rabbimi hatırlatır!*”⁴⁷ demektedir. Allah sevgisinin bir tezahürü de onun güzelliğinin yansımaları olan varlıklara karşı duyulan sevgi olduğu belirtilmiş ve Allah sevgisi ile yarattıklarına duyulan sevgi arasındaki bağa dikkatler çekilmiştir.⁴⁸

Kur’ân inkâr edenlere karşı sadece mantık kuralları ile tartışmamış, onların duygu dünyalarına da hitap etmiştir. Rahman suresinde “*Öyleyse Rabbinizin hangi nimet ve kudretini inkâr edebilirsiniz?*” mealindeki ayet 31 defa tekrar edilmiş böylece insandaki vicdan ve minnet duyguları hedef alınmıştır.⁴⁹

---

⁴³ Bakara Suresi/171.

⁴⁴ Ahmet Güney, “Kur’ân’da Duyguların Kullanımı”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 28.

⁴⁵ Yaşar Fersahoğlu, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1998), 195.

⁴⁶ Sâd Suresi/30-33.

⁴⁷ Sâd Suresi/32.

⁴⁸ Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), 164.

⁴⁹ Fersahoğlu, *Kur’ân’da Zihin Eğitimi*, 549.

2.2.3. Fizyolojik Güdüler

İnsan, gündelik yaşamını devam ettirebilmek için bazı temel ihtiyaçlara sahiptir. Beslenme, cinsellik, üreme, uyku ihtiyaı olarak belirtebileceğimiz bu fizyolojik güdülere Kur’ân’da yer verilmektedir.⁵⁰ Kur’ân insanın mal, eş ve ocuk sahibi olma, dünya nimetlerinden istifade etme, huzur arayışı ve ebedi olma isteği gibi fitrî ihtiyaçlarını dikkate almaktadır.⁵¹ Allah (c.c.) bir ayette “sizin için uygun grdğinden yararlanın” ifadesi ile cinsel hayatın Allah’ın muradına uygun olduğuna bir atıf yaparak şöyle buyurmuştur: ⁵²

*[GÜNDÜZ] tutulan oruçtan sonraki gece boyunca kadınlara yaklaşmanız helaldir: onlar sizin için bir elbise gibidirler ve siz de onlar için bir elbise gibisiniz. Allah bu konuda kendinizi sıkıntıya sokacağınızı bilir; bu yüzden O size mağfiretiyle yönelmiş ve bu zorluğu üzerinizden kaldırmıştır. şimdi yleyse onlara yaklaşabilir ve Allah’ın sizin için uygun grdğinden yararlanabilirsiniz.*⁵³

2.2.4. Bilme ğrenme Bilişsel Kapasite

İnsan yapı itibari ile birtakım zihinsel becerilere sahiptir. Kur’ân-ı Kerim’de *İlm* kökünden türeyen bilme, anlama, idrak etme ve hatırlama gibi bilişsel süreçlere tekabül eden bazı ayetler⁵⁴ bulunmaktadır. Kur’ân bu kelimeler ile insanda bulunan zihinsel becerilere, insanın öğrenme süreçlerine vurgu yapmaktadır. Nitekim ayetlerde insanın bilgiyi elde etme, yontup dilediği şekilde kullanma ve bu bilgiden yeni bilgiler

---

⁵⁰ Fahettin Olguner, *İnsan ve İslam*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010), 28; Ahmet Coşkun, *Kur’ân-ı Kerim’de Rızık ve İktisadi Hayat*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 240-260.

⁵¹ Abdullah zbek, Kur’ân’ın Eğitim Felsefesi, *İslâm’da Aile ve ocuk Terbiyesi I*, (2005): 77.

⁵² Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 1022.

⁵³ Bakara Suresi/187.

⁵⁴ Bakara Suresi/31; Rahman Suresi/1-4; Alak Suresi/1-5; Yusuf Suresi/22, 68; İsrâ Suresi/36.

üretmek daima gelişme göstermesi açısından meleklerden bile üstün bir konumda olduğu ifade edilmektedir.⁵⁵

2.2.5. Gelişim Psikolojisi

İnsanın gelişim çağları ve evrelerine dair bilgiler veren Kur'ân, bunu bir bilim kitabı şeklinde yapmayı muhatabın ihtiyacı olan kadarını, konu bütünlüğü içinde ele almaktadır. İnsanın doğumu ile başlayan gelişim evrelerine biyolojinin yanı sıra psikolojik ve sosyolojik açılardan da değinilmiştir.⁵⁶

İnsan doğumundan ölümüne kadarki süreçte biyolojik ve psikolojik olmak üzere çeşitli gelişim evrelerinden geçmektedir. Kur'ân'a göre bu basamağın ilki "süt dönemi" dir, ardından 2-7 yaş büyüme dönemi gelir; bu dönem algılama, bellek, kavrama gibi psikolojik evrelerin kendisini göstermeye başladığı bir dönemdir. Ardından insanın gelişimindeki dönüm noktası denilen "bulûğ evresi" gelmektedir. Kur'ân'da gelişim evrelerinden 13-40 yaş arasına da işaretler bulunmaktadır. 40 yaş sonrası aklî ve manevî yeterliliğin fizyolojik ve bedensel güdülerin önüne geçtiği bir dönem olarak tanımlanmaktadır. İnsan hayatın en zorlu kısmı ise yaşlılık emarelerinin başladığı ve Kur'ân'da *erzelü'l-ömr* olarak ifade edildiği kısımdır.⁵⁷

2.2.6. Kişilik ve Karakterler

İçerdiği ayetler düşünüldüğünde Kur'ân'ın kişilik ve karakter inşası kitabı olarak değerlendirilmesi mümkündür. Kur'ân çeşitli insan tipolojilerinden bahsederek bu konuda rol modeller sunduğu gibi, insanın zayıf-kişilik özelliklerini de ortaya koymuştur. Nitekim Kur'ân'da insanın, çeşitli heveslere sahip olduğu belirtilmiş; aceleci, nankör, ümitsizliğe düşen, cimri, kıskanç, kavgacı, katı kalpli, aşırı hayalci, asi, tamahkâr zayıf tabiatlı olmak gibi özelliklere⁵⁸ sahip olduğu bilgisi verilmiştir.

---

⁵⁵ İlhan Kutluer, "İlim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXI, (İstanbul: TDV Yay., 2000), 110; Sadık Kılıç, *Benliğin İnşası*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2000), 70.

⁵⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, 38-39.

⁵⁷ Bayraktar Bayraklı, *Kur'ân'da Değişim- Gelişim- Kalite Kavramları*, (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2007), 34-42.

⁵⁸ Âl-i İmran Suresi/80; Bakara Suresi/61,74, 90; Zuhur Suresi/58; Müddessir Suresi/16; Nisa Suresi/28; vb.

Fakat Kur'ân aynı zamanda potansiyel olarak bu özellikleri taşıyan insana kişilik eğitimi amaçlı, ruh güzelliği, kalp temizliği ve vicdan terbiyesi yönünde telkinlerde⁵⁹ de bulunmaktadır.⁶⁰

Nitekim Kur'ân'daki kıssalarda bizlere; insanın kendini beğenmişliği, hırs ve tamah duygusu, nüfuz ve iktidar tutkusu gibi temel yaklaşımlarının her devir ve zamanda aynı olduğu bilgisi verilmektedir. Kur'ân kıssalarında hakkı tebliğ eden kimselerin bu yaklaşımlarla mücadelesine vurgu yapılmaktadır.⁶¹

2.2.7. Ruh Sağlığı

İnsanlar birtakım nedenlerle ruh sağlıklarını kaybetmektedirler. Bu duruma kalıtım ve çevre faktörlerinin yanı sıra inançsızlık faktörü de sebep olmaktadır.⁶² Kur'ân'da insan ruhuna değinen ayetler de bulunmaktadır. Zira ruhları eğitip yetiştirmek ve belli bir yöne sevk etmek Kur'ân'ın hedeflerindedir.⁶³

Şüphe, batıl inanç, kuruntu, inançsal ve ahlâkî zafiyetler ruhsal hastalıkların temeli olarak görülmektedir. Kur'ân; insanı olgun bir birey olma yolundan alıkoyan kalp katılığı, haset, kin, şirk, şüphe, nifak gibi manevi hastalıkları, iman olgusu ile ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.⁶⁴

---

⁵⁹ Nisâ Suresi/ 63; Tevbe Suresi /118; İsrâ Suresi/ 53; vb.

⁶⁰ Erdoğan Baş, “Kişilik ve Karakter İnşasında Kur'an'ın Sunduğu Güzel İnsan Modeli”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VI, S. 2, (2018): 277; Veli Çayır, “Kur'ân Kıssalarında İnsan Tipleri”, (Basılmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, On dokuz Mayıs Üniversitesi, 2015), 44-45.

⁶¹ Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 331.

⁶² Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, (Malatya: Kendini Bilmek Yayınları, 2010), C.I, 396.

⁶³ Muhammed Kutub, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler*, çev. Bekir Karlığa, (İstanbul: İşaret Yayınevi, 1992), 15.

⁶⁴ Hayati Aydın, Şifa Kaynağı Olarak Kur'ân-ı Kerim, *EKEV Akademi Dergisi*, C.XIV, S.42, (2010): 55-67.

2.2.8. Doğrudan Psikoloji ile İlgisi Olmayan Ayetlerin Psikolojik Bir Bakış Açısı ile Ele Alınması

Doğrudan psikolojiyle bağlantılı olmayan Kur’ân ifadelerinin psikolojik olarak ele alınması mümkündür. Nitekim bir ayet, birden fazla disiplinin bakış açısıyla ele alınabilmektedir. Örneğin “besmele”; işarî, fikhî, kelâmî, mezhebî, dil bilimsel ve sosyolojik olarak farklı açılardan ele alınmıştır. Elmalılı Hamdi Yazır tefsirinde⁶⁵ “besmele” üzerine yaptığı açıklamalarda psikolojik nazariyeler olduğu görülmektedir.⁶⁶

Kur’ân’ın doğrudan psikolojik bilgi verme amacı yoktur. Bir durum veya olay anlatılırken psikolojik kavram ve durumlara rastlanmaktadır. İlk bakışta psikolojik bir konu olmadığı halde içerisindeki bir kavram sebebi ile psikolojik atıflar içerdiği görülebilmektedir. Örneğin av hayvanlarının etini yemenin helal mi haram mı olduğundan bahseden bir ayette şöyle buyurulmuştur: “*Allah’ın size öğrettiği bilgidен bir kısmını öğreterek eğittiğiniz av hayvanlarına gelince, onların sizin için yakaladığı her şeyi yiyin ama üstünde Allah’ın adını anın ve Allah’a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun.*”⁶⁷ Ayette *mukellib* kavramı geçmektedir ve bu kavram hayvanın eğitildiği anlamına gelmektedir. Kur’ân’ın hayvan eğitime dair kullandığı *mukelleb* ve *muallem* gibi kavramlar koşullandırma yoluyla öğrenmeye dair izler taşımaktadır.⁶⁸

2.2.9. Metin Dışı Süreçlerin Psikolojik Muhtevası

Ayetlerin tedrici olarak indirilmesi olgusu birtakım psikolojik sebeplere bağlanmaktadır. Bu durumun “İnançlarını sağlamlaştırmak”, “Müslümanlara yol göstermek ve onları müjdelemek” gibi neticeleri hedeflediği görülmektedir. Nitekim ayetlerin muhatabın düzeyine ve koşuluna uygun bir zamanlama ile indirildiği

⁶⁵ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, (İstanbul: Eser Kitapevi, ts.),15-49.

⁶⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, 46; Mehmet Kaya, “Tefsir Ekolleri Perspektifinden Kur’ân’ın Çok Boyutlu Yorumu: Besmele Örneği”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XIV, S.27, 83-84; İbrahim Görener, “Tefsirin Bir İlim Olmasının Delilleri”, *İslami İlimlerde Metodoloji, Usul III*, (15-16 Mayıs 2010), (İstanbul: Ensar Naşriyat, 2011), 133-134.

⁶⁷ Maide Suresi/4.

⁶⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, 46.

belirtilmektedir. Yaşam alanında yeni ayetlerin indirilmesi, Rablerinin desteğini ve gücünü hissetmeleri duygusunu canlı tutmuş ve sıkıntılı süreçleri atlatmalarında psikolojik destek olmuştur. Metne bağlı olmayan bu sürecin altında psikolojik bir gerçeklik yattığı görülmektedir.⁶⁹

2.2.10. Kur'ân'ın Anlatım Üslûbunda Bulunan Psiko-Eğitsel İpuçları

Kur'ân; ilahi mesajların muhataplar üzerindeki etkisini artırmak ve kabulü noktasında gerekli olan psikolojik alt yapıyı oluşturmak için çeşitli anlatım üslupları kullanmaktadır. Kur'ân'ın anlatım üslubunda bulunan öğretim yöntemleri de psikolojik tefsirin altına girmektedir. Nitekim Kur'ân sahip olduğu üslupta bulunan psiko-eğitsel yöntemler bakımından oldukça zengindir⁷⁰

Ayetlerin nida ederek başlaması; dikkat ve özenle dinleme, sevinç duygusu oluşturma, muhataba değer verme, onu onurlandırma gibi psikolojik durumları içinde barındırmaktadır.⁷¹ Kur'ân anlaşılması zor konularda, manayı zihne yakınlaştırma ve muhatap üzerinde kalıcı tesir bırakmak amaçlı mecazlı anlatım, mesel, tasvir ve kıssa yöntemlerini kullanmıştır. Yine bir ikna yöntemi olarak kasemlerin kullanıldığı görülmektedir. Yemin edilen varlığa ve ardından gelen ifadeye dikkatleri çekerek, duyguları harekete geçirmekte böylece kişinin zihnini toparlamasına katkı sağlamaktadır. Soru-cevap yöntemi ile sınama, alaya alma, yüceltme, temenni etme, ünsiyet kurma, hayret ettirme, serzenişte bulunma, dehşete düşürme, ikrara mecbur bırakma gibi pek çok psikolojik durum üzerinden insanların duygu, düşünce ve inançları üzerinde etki oluşturmak amaçlanmaktadır.⁷² Kur'ân; psikolojik ve eğitim

---

⁶⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, 46; Kadri Ziyaettin Coşan, " Hitap Açısından Kur'ân-ı Kerim'in Zaman ve Mekân Boyutu", (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 258.

⁷⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, 55.

⁷¹ Emine Sağlam, *Kur'an'da Müminlere Yönelik Hitapların Arap Dili Açısından Tahlili*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 14.

⁷² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, 55-67; Nasr Hamid Ebu Zeyd, *Tefsirde Akılcı Eğilim*, (İstanbul: Mana Yayınları, 2015), 166-171; Abdülvehhab Hammude, *el-Kur'an ve ilmü'n-Nefs*, (Kahire: Dârü'l-Kalem, 1962), 9.

boyutu olan tekrar yöntemini de bir düşünceyi benimsetmek amacıyla kullanmıştır.⁷³ Nitekim Kur'ân'da bir anlatım aracı olarak; haz peşinde koşmayı; mânevî ve rûhî doyum için gayret sarf eden bilge kişi prototiplerine yer verilmekte bu rol modeller üzerinden insana takip etmesi gereken tavır ve davranışlar sunulmaktadır. İslâm'ın ortaya çıkmasından çok önceleri sayısız efsane ve kıssaya konu olmuş Ezop olarak bilinen Lokman ismiyle özdeşleşen Hz. Lokman ve Hızır bu örnek prototiplerdendir.⁷⁴

2.2.11. Sosyal Psikoloji Konuları

Kur'ân toplum psikolojisini de gözetmektedir. Allah Teala Kur'ân'da geçmişte yaşanmış olaylardan bilgiler vererek “katımızdan hatırlatıcı bir öğreti bahşettik sana”⁷⁵ buyurmaktadır. “Hatırlatıcı” olarak ifade edilen kıssa ve olaylardaki amaç birtakım gerçekliklerin ortaya konulmasıdır. Bu yolla vahiy bütün çağları kapsayan genel geçer psiko-sosyal yasalara dikkatleri çekmektedir.⁷⁶ Nitekim söylenti ve psikolojik savaş gibi sosyal psikoloji konularına ayetlerde⁷⁷ rastlanmaktadır.⁷⁸

2.2.12. Tebliğ ve Davet Psikolojisi

Kur'ân-ı Kerim tebliğ ve davet yöntemi olarak insan psikolojisine ve fitratına uygun bir metot izlemiştir. Peygamberlerin tebliğindeki başarılarının altında, insanları psikolojik olarak etkileme ve onların iç dünyalarına hitap edebilme becerisi yatmaktadır.⁷⁹

Davetçinin sahip olması gereken en önemli özelliklerden biri sempati özelliğidir. Bu durum Kur'ân'da şöyle bildirilmiştir: “Gerçek şu ki, [ey insanlar] size kendi içinizden bir elçi gelmiştir. Sizin [öte dünyada] çekmek zorunda kalabileceğiniz sıkıntıdan ötürü

---

⁷³ Afif Abdülfettah Tabbara, *İslâm'ın Ruhu*, çev. Belirtilmemiş, (Ankara: Hilal Yayınları, 1965), 40.

⁷⁴ Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 586.

⁷⁵ Tâhâ Suresi/99.

⁷⁶ A.g.e., 229.

⁷⁷ Âl-i İmran Suresi/172-175; Nûr Suresi/19; Nisâ Suresi/83; Ahzab Suresi/60-61.

⁷⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, 66.

⁷⁹ A.g.e., 69; Ahmet Önkâl, *Rasûlüllah'ın İslâm'a Davet Metodu*, (Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, 1981), 45.

*kendini [zihnen] büyük bir yük altında hisseden; size çok düşkün [ve] müminlere karşı şefkat ve merhamet dolu bir elçi*⁸⁰ Nitekim ayette Allah (c.c.) Hz. Peygamber ile inananlar arasındaki sempati bağıını tarif ederken *min enfüsikum* ifadesini kullanmıştır. Davetçi olarak peygamberin onlardan biri olduğuna vurgu yapılmış; müminler ile duygudaşlık, acı ve sevgi paylaşımı aralarındaki yakınlık ve özdeşleşmeye bağlanmıştır. Bu sempati sonucu peygamber inananların maddi ve manevi, dünya ve ahiret menfaatlerini gözetmektedir. Yine bu sempati özelliği sayesinde inananlara karşı sevgi ve merhamet duygusu beslemekte; bu duyguların etkisiyle onları her türlü iyiliğe yönlendirmeye her türlü kötülükten uzak tutmaya çalışmaktadır.⁸¹

2.2.13. Allah-İnsan İlişkisi Kapsamına Giren Olaylar

Kur'ân'da çeşitli insan tipleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. İnsanın psikolojik meleke ve fonksiyonları, davranış ve inanç eğilimleri hakkında bilgilerin yer aldığı Kur'ân'da iman ve inkâr psikolojisine yer verildiği görülmektedir. Nefsin yapısında bulunan kibir, bencillik, gurur, kendini beğenmişlik gibi güdüler ile cinsellik, itibar, mal biriktirme tutkusu, iktidar hırsı, dışlanma ve horlanma gibi arzu, eğilim ve korkular, hâkim olan atalar kültü bireyin ilahî bir dine karşı boyun eğmesi ve itaat etmesi önünde birer engeldir. Dini inançlar çoğu insan için sadece işlevsel özellik gösterir. Zira çaresiz kalınca Allah'ı hatırlayan, şartlar normalleşince imanî olarak duyarsızlık gösteren insan tipleri buna örnektir.⁸² Yine toplumda dini inançların ehemmiyeti sebebiyle toplumsal statülerinde oluşacak değişimi kaldıramayan bireylerde münafıklık özelliği ortaya çıktığı görülmektedir.⁸³

2.2.14. Hayvan Psikolojisi

Psikolojinin alt disiplinlerinden biri de hayvan psikolojisidir. Hayvanlar üzerinde yapılan psikolojik araştırmalar ile insan doğası hakkında bilgilere ulaşılmak amaçlanmaktadır. Nitekim modern psikolojide hayvan davranışları üzerine yapılan

---

⁸⁰ Tevbe Suresi/128.

⁸¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, 68-71; Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, C.II, 507.

⁸² A'raf Suresi/134-135, 189-190; Yunus Suresi/12, 21-23; İsrâ Suresi/ 67; Ankebut Suresi/65-67; Lokman Suresi/32; Zuhuruf Suresi/48-50.

⁸³ Hayati Hökeleli vd., *Din Psikolojisi*, (Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010), 13.

gözlem ve deneyler sonucunda insan davranışları hakkında bilgi sahibi olunduğu bilinmektedir. Kur'ân'da hayvan psikolojisine dair bilgi içeren ayetlere⁸⁴ rastlanmaktadır. Nitekim tıpkı insanlar gibi sosyal gruplar oluşturan arılara ve onların hayatına dair bilgi verilmekte “ilahi ilham” olarak ifade edilen içgüdüye atıf yapılmaktadır.⁸⁵

2.2.15. Metapsişik Konular

Modern psikolojinin psikoloji ötesi olarak kabul ettiği; nazar, büyü, görünmeyen varlıkların insan üzerindeki etkileri⁸⁶ gibi metapsişik olaylar psikolojik tefsirin konuları arasında sayılmaktadır.⁸⁷

Bu konuda hasetçinin nazarı, nereden geldiği kestirilemeyen güçlerin zararı gibi konular düşünüldüğünde örnek olarak Nas ve Felak suresini ele alabiliriz. Nas suresinde “görünmez güçlerin ve insanların bütün ayartmalarından” Allah’a sığınılmaktadır. Felak suresinde ise “*De ki: Sığınırım yükselen şafağın Rabbine, O'nun yarattıklarının şerrinden ve bastıran zifiri karanlığın şerrinden, karanlık işlere düşkün tüm insanların şerrinden ve kıskançlık duyduğunda kıskancın şerrinden*” denilmiştir. Ayette *en-neffasat* kavramı lafzen “dügümlere üfleyenler” anlamına gelmekte olup İslâm öncesi Arap toplumunda esrarengiz olaylar için kullanılan deyimsel bir ifadedir.⁸⁸

2.2.16. Kur'ân Ayetlerinin Yapısında Bulunan Psikolojik Etkileme Gücü

Kur'ân'ın i'câzı özelliklerinden biri de psikolojik etkileme özelliğidir. Nitekim Kur'ân, muhatabının üzerinde ruhsal bir yumuşama etkisi yapmaktadır.⁸⁹

---

⁸⁴ Nahl/ 68-69.

⁸⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, 72; Mustafa Şekip Tunç, *Psikolojiye Giriş*. (İstanbul: Pulhan Matbaası, 1949),148-150; Abdullah Draz, *Kur'ân'a Giriş*, çev. Salih Akdemir, (Ankara: Kitâbiyat Yayınları, 2000), 127-128.

⁸⁶ Felak Suresi/ 1-5.

⁸⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, 74.

⁸⁸ A.g.e., 74-75; Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 101.

⁸⁹ İsmet Ersöz, Kur'an'ın Üslûp ve İ'cazı, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, C: XXIII, S: 1, (1987): 30-32.

Kur'ân'ı amacına uygun tefsir etmek için onu bütüncül bir yaklaşım ile ele almak; tarihi bağlam ve üslûbunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Kur'ân ifadelerindeki fonetiklik, estetik ve belagatin ortaya koyulması insan ruhunun doyurulması noktasında önem arz etmekte, kişinin Ku'rân ile bağıını canlı tutmaktadır. Nitekim Kur'ân'da ifade edilen olay ve olgulara uygun ses ahenklerine rastlanmaktadır. Örneğin kıyâmet anlatılırken kaosu insanlara hissettiren kalkale ve safir sıfatlı harfler kullanılmaktadır. Cennette verilecek nimetlerin anlatıldığı bölümlerde ise insanı dinginleştiren bir üslup görülmektedir. Kur'ân'daki sekteler dahi Kur'ân'ın ifadesine katkı sağlamaktadır. Nitekim kıyamet ve hesap sahnesinden bahseden Hâkka suresinde baştan beri *ta* ile biten ayetler 19. Ayete geldiğinde *hai-i sekteye* dönüşmüştür. *Feemmâ men ûtiye kitabehu biyeminihi, feyekûlu hâumukraû kitabiyeh, innî zanentu enni mülâkin hisâbiyeh* şeklinde okunan ayetler “*Sicili sağ eline tutuşturulanlar, haykıracak: “Gelin, hepiniz gelin! Şu sicilimi okuyun! Zaten bir gün hesabımın önüme koyulacağını bilmiştim!”* anlamına gelmektedir. Ayetin anlamı düşünüldüğünde çetin bir sınavdan geçen kişinin kurtuluş esnasında çıkardığı rahatlama sesi olan “heh” doğal sesi ile benzemekte bu da Kur'ân'ın fonetikliğinin anlam üzerindeki etkisini göstermektedir.⁹⁰

2.3. Psikolojik Tefsirin Ortaya Çıkışı

Müslüman alimler Kur'ân'ın daha iyi anlaşılması için vahyin tebliğinden günümüze kadarki on beş asırlık süreçte çeşitli yönelişler içerisine girmiş; dilbilimsel, ilmi, felsefi, edebi, sosyolojik, psikolojik vb. açılardan ele aldıkları Kur'ân ayetlerini derinlemesine anlamak için gayret sarf etmişlerdir.⁹¹ Böylece tefsire dair çeşitli ekoller oluşturulmuştur. Kuşkusuz ki İslâm'a hizmet noktasında takdire şayan olan on beş

---

⁹⁰ Hayati Aydın, “Kur'ân Yorumunun Problemleri”, *Tefsir Eğitim ve Öğretiminin Problemleri (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*, 11-12 Haziran 2005, (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Nihat Baysu Koferans Salonu, 2005), Ed. Ömer Kara, (Bursa, 2007), 117-119; İssa J. Boullata, *Approac to the History of the İnterpretation of the Quran/ The Rhetorical İnterpretation of the Qur'ân:İ'câz and Related Topic*, (Oxford:1988), 154-156; Seyyit Kutub, *Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, çev. Süleyman Ateş, (İstanbul, Hilal Yayınları, 1956), 320.

⁹¹ Muhammed Hüseyin Fadlallah, *Tefsîru min Vahyi'l-Kur'ân*, 2. bs, (Beirut: Dârul-Melâk, 2007), I, 23.

asırlık bu birikimi görmezden gelmek doğru değildir fakat bu birikimin sadece taşıyıcısı olmak da yeterli görülmemelidir. Zira sürekli değişen ve gelişen dünyada yeni neslin ihtiyaçlarını karşılamak için her çağda Kur'ân'ı; bilim, fen, kültür ve teknolojinin verilerinden istifade ederek yeniden ele almak gerekmektedir.⁹²

Nüzulünden günümüze kadarki süreç içerisinde farklı yöntemler ile ele alınan ayetlerden farklı anlamlara ulaşılmıştır. Bu duruma; ayet metinlerinin zengin muhtevaya sahip olmasının yanı sıra müfessirlerin ilmi birikimi, kültürel yapıları, içinde büyüdüğü fikri ve itikadî düşünce sistemi, yaşadığı dönemin konjonktür şartları gibi etmenler sebep olarak gösterilmektedir. İlk dönemler tefsir çalışmaları, ağırlıklı olarak dilbilimsel yorumları içerirken sonraki süreçlerde Kur'ân farklı bakış açıları ile ele alınmış ve tefsir ekolleri oluşmuştur. Örneğin Neml suresinin 30 ayetinde geçen; 113 surenin de başında yer alan besmele; dilbilimsel, fikhî, işârî, felsefî, kelâmî, mezhebî, sosyolojik ve psikolojik açılardan ele alınmıştır. İnsanın hitap eden Kur'ân; bireyin bu bilgiler ışığında hayatına yön vermesini istemiştir.⁹³

Kur'ân'a sadece belli bir bilimi merkeze alarak bakmak ayetlerin anlaşılmasında eksikliklere sebep olacaktır. Kur'ân-ı anlama noktasında başvurulacak olan ilimlerin sayısı arttıkça ayetler de o oranda daha etraflıca anlaşılır olacaktır. Şüphesiz Kur'ân içerisindeki bilgiler beşerî bilimler ile çelişmemektedir. Kur'ân insanların iki dünya saadetine ulaşmaları için kılavuzluk eden bir hidayet kitabıdır. Kur'ân'da inananların imanını güçlendirmek, eşyaya ibret ile bakmalarını sağlamak amacı ile beşerî bilimlere atıflar bulunmaktadır.⁹⁴ Şüphesiz bu atıflardan bilgisiz bir kişi de bilgili bir bilim adamı da istifade etmektedir. Bu bilgiler aksesuar kabilindedir zira bilimlere dair detay bilgiler vermek Kur'ân'ın amacı değildir.⁹⁵ Sonuç olarak Kur'ân'ı bir bilim

---

⁹² Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, 7. bs, (İstanbul: Mifav, 2008), 266.

⁹³ Mehmet Kaya, "Tefsir Ekolleri Perspektifinden Kur'ân'ın Çok Boyutlu Yorumu: Besmele Örneği", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.14, S.27, (2015/1): 83-113.

⁹⁴ Şaban Karasakal, "Kur'ân ve Psikoloji İlişkisi Üzerine", *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 8, S.12, (Ankara, 2013): 679-681.

⁹⁵ M. Halil Çiçek, *Kur'ân Nasıl Bir Kitaptır*, (İstanbul: Beyan Yay, 2008), 160.

kitabı olarak görmek doğru olmamakla birlikte indirildiği çağa hapsedmek de doğru değildir.⁹⁶

Kur'ân'da insan tabiatı ve karakterine dair birçok bahis geçmekte bu bahislerde insanın nasıl olduğundan ziyade nasıl olması gerektiğine değinilmektedir. İnsanın ruhsal yapısı, gelişim çağları, tipolojileri gibi alanlarda izahlar içermektedir.⁹⁷ Psikolojik boyutuyla ele alınan ayetlerden birinde “*Hoşunuza gitmese de savaşmak size farz kılındı; mümkündür ki nefret ettiğiniz bir şey sizin için iyi olabilir ve yine mümkündür ki hoşlandığınız bir şey de sizin için kötü olabilir: Allah bilir ama siz bilemezsiniz*”⁹⁸ buyurulmaktadır. Nitekim ayet psikolojik bir gerçekliğe gönderme yaparak zor şartların birey üzerinde tetikleyici bir etki oluşturup, bireyi başarıya götürürken; refah düzeyi yüksek durumların kişide rehavete sebep olabileceği bu da kişiyi ilerleme ve gelişme noktasında eksik bırakacağına değinilmiştir. Örneğin Moğol istilası; İslâm kültür mirası ve eserlerinin büyük zarara uğradığı bir dönemdir. Bu dönem İslâm dünyasını tetiklemiş Râziler, Zemaşerîler, İbn Batutalar, İbni Teymiyyeler, İbn Haldunlar vb. gibi alimler bu dönemde yetişmiş; eserleri günümüze kadar kaynak olarak kullanılmıştır.⁹⁹

Kur'ân-ı Kerim, hadisler ve pek çok dini kaynakta psikolojik kavramlara yer verilmiştir. Ayetlerde yaklaşık üç yüz yerde geçen *nefs* kelimesi öz, zat benlik anlamlarına gelmekte olup kişinin iç dünyasını, davranış yapısını ve eğilimlerini ifade etmektedir. Ayette “*İnsan benliğini düşün ve onun nasıl (yaratılış) amacına uygun şekillendirildiğini ve nasıl ahlâkî zaafıyla olduğu kadar Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle de donatıldığını*”¹⁰⁰ buyurulmaktadır. Nefis korku, öfke, sevgi, nefret gibi duygu ve heyecanları; iman, takva, şüphe, nifak ve inkâr gibi inanç ve aklî yansımalar barındırmaktadır. Nefiste bulunan bu psikolojik süreçlerin ortaya çıktığı yer ise kalptir.

---

⁹⁶ Şaban Karasakal, “Kur'ân ve Psikoloji İlişkisi Üzerine”, 689.

⁹⁷ Hökeleli, *Din Psikolojisi*, 22.

⁹⁸ Bakara Suresi/216.

⁹⁹ Aydın, “Kur'ân Yorumunun Problemleri”, 120.

¹⁰⁰ Şems Suresi/7-8.

Bireyin benlik idraki ve şuuru kalpte belirlemektedir. Benlik bilincinin farklı katmanları için Kur'ân'da *sadr, lübb, kalb, nüha, fuâd* gibi kavramlar kullanılmıştır.¹⁰¹

Bir ilim dalı olarak *İlmi'n nefis*; ruhun niteliğini, insandaki birtakım duyuları, hayal ve akıl gibi yetileri ele almaktadır. İlmi bir disiplin olarak insanın duyu, idrak ve düşünme faaliyetlerini ele alan teorik çalışmalar Hicri II. yüzyıla uzanmaktadır. Helenistik döneme ait bilim ve felsefe geleneğini devralan Müslümanlar yaptıkları çeviri faaliyetleri ile Eflatun'un *Phaidon, Timaios* ve *Politeia* adlı diyaloglarından ruha dair görüşleri hakkında bilgi sahibi olmuşlardır. Psikoloji alanında Aristo tarafından kaleme alınan *De Anima* adlı eser *Kitâbü'n-Nefs* adıyla, *Parva Naturalia* isimli eser ise *el-His ve'l-Mahsûs* adıyla Arapçaya çevrilmiş ve bu şekilde psikoloji ilmiyle tanışmışlardır.¹⁰²

Tefsir tarihinde psikolojik yorumları içeren çalışmalar genellikle tasavvuf ve ahlâk ilim dalları içinde yerini almıştır. İslâm ahlâkı; insan ve davranışlarını ele alırken, tasavvuf da insanın kâmil noktaya ulaşması için kişiliği, ruhsal gelişimi ve tecrübeleri ile kişilik süreçlerini ele almıştır.¹⁰³

Hicri III. Yüzyılda eski felsefe kaynaklarının çeviri faaliyetleri sonucunda İslâm bilginleri insanın davranış ve ruhsal durumuna dair farklı görüşler ileri sürmüş ve yeni bilgilere ulaşmışlardır. Bu çağdan itibaren kitaplarında *İlmü'n-Nefs*, *İlmu Ahval-i Ruh*, *İlmü'n-Nefs ve'r-Ruh*, *Kitabu'r-Ruh*, isimli başlıklardan oluşan risale, kitap ve kitap bölümü yazmışlardır. İnsanın ruhsal yapısını inceleyen ilk İslâm bilgini Hâris el-Muhâsibi (ö.243/857)'dir. Kişinin iç gözlemine dayalı iç görü oluşturmasının önemine değinmiş, dinî ve ahlâkî bir yaşam tarzı için insanın öncelikle kendini ruhsal olarak anlamasının gerekliliğini savunmuştur. *Er-Riâye li Hukuk'ı-llah* adlı eseri derin psikolojik tahlillerin yer aldığı önemli bir çalışmasıdır. İlk İslâm filozofu Kindi'nin (ö.252/866) *Risâle fi mâhiyyeti'n-nevm ve'r-ru'ya* adlı eseri rüyanın hakikati hakkında

---

¹⁰¹ Hökeleli vd., *Din Psikolojisi*, 12-13.

¹⁰² İlhan Kutluer, "el-İlmü'n-Nefs" *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (DİA), C.22, (2000), 148.

¹⁰³ Hayati Hökelekli, *İslâm Psikolojisi Yazıları*, (İstanbul: Dem Yay., 2009), 11-13; Aydın, *Kur'ân'da İnsan Psikolojisi*, 22; Celal Kırca, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'ân'a Yönelişler*, (İstanbul: Tuğra Neşriyat, 1993), 267-269.

İslâmi literatürde yazılan ilk eserdir. Ayrıca Kindi'nin üzüntünden kurtulma yollarına değindiği *el-Hile li-defi'l-ahzân* adlı eseri ruh sağlığı açısından önemli bir eserdir. Psikoloji alanında en çok eser veren bir diğer alim İbn-i Sina (ö.428/1037) bedensel ve davranışsal fonksiyonlar üzerinde etkili olan ruhsal hallerin aynı zamanda sağlık ve hastalık durumlarına da etki yaptığını belirtmiştir. Telkin, hipnoz, mucize, büyü, nazar olaylarını “ruhsal etki” bağlamında ele almış beş duyu organına beş de iç duyu organı eklemiştir; Farabi'nin rüya ve psikolojiye dair görüşlerini geliştirmiş, ölüm korkusu ve kaygısına dair çalışmalar yapmıştır. Psikolojik ve felsefik olarak namaz ibadetini incelediği *es-Salâtü ve mâhiyetühâ* isimli eseri bulunmaktadır. Ebu Bekir Râzi (ö.313/925) karakter ve kişilik bozukluğu ve bunların tedavi yöntemlerine dair bilgilerin yer aldığı *et-Tıbbu'r-Rûhânî* adlı eseri ilk özgün ruh sağlığı kitabıdır. Gazzâlî'nin (ö.505/1111) *İhyâu Ulûmi'd-Din* adlı eseri psikolojik tahlil ve tasnifler açısından oldukça başarılı bir eserdir. Kelâm alimi aynı zamanda büyük müfessirlerden biri olan Fahrüddin Râzi'nin (ö.606/1209) ahlâk psikolojisi konusunu ele alan *Kitâbü'n-Nefs ve'r-Ruh ve şerhu kuvâhuma* adlı eseri bulunmaktadır. Râzi, güç ve bilgi isteğini en temel psikolojik güdülerden kabul etmektedir. İbn-i Haldun (ö.808/1406) Mukaddime'sinde bireyin toplumsal eğilimlerini konu alır. Toplumsal olayların temelinde yatan psikolojik etmenlerin dayanışma ve sosyal bütünleşme güdüsü olduğunu belirtir.¹⁰⁴

Geleneksel müfessirlerin yanı sıra çağdaş müfessirlerin de konulu tefsir bağlamında eserlerinde psikolojik tahlillere yer verdiği görülmüştür. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) *Hak Dini Kur'an Dili* adlı eserinde psikoloji, sosyoloji ve felsefe gibi müspet ilimler ışığında tevile yer vermiştir.¹⁰⁵ İbn Âşûr'un (1879-1973) *et-Tahrîr ve't-Tenvir* isimli tefsiri psikolojik muhasebeler açısından oldukça zengin bir tefsirdir. İbn Âşûr tefsirinde; sabır, hilm, şükür, hoşgörü ve bağışlama gibi özelliklerin insanın

---

¹⁰⁴ Hökeleli vd., *Din Psikolojisi*, 13-16.

¹⁰⁵ Recep Orhan Özel, “Elmalılı Hamdi Yazır'ın Bilimsel Tefsir Anlayışı”, *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsiri Çalışmaları*, (İstanbul: İlim Yayıma Vakfı Kuran ve Tefsir Akademisi, 2013): 552.

kişiliğinin inşasındaki önemi üzerinde durmuştur.¹⁰⁶ Emin el- Hûlî (1895-1966), Kur'ân'ın i'caz özelliklerinden birisinin de psikoloji olduğunu belirtmiştir. Kur'ân'ın bu alanda ele alınması gerekliliği fikrini savunarak, Kur'ân'da psikolojiye dikkatleri çekmiş ve bu alanda bir tefsire ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Kur'ân'daki dinî davet, itikâdî tartışmalar, vicdan ve kalp terbiyesi, yeni bir inanç sistemi getirip yerleşik inanç sisteminin yıkılması gibi konularla insan ruhunun esrarengiz ilişkisi sebebiyle Kur'ân'ın psikolojik olarak incelenmesi gerektiğini düşünmektedir. Ona göre Kur'ân dilinin muhatapları üzerinde bıraktığı psikolojik etki açıklanmaya çalışılmalıdır.¹⁰⁷ El-Hûlî'nin öğrencilerinden Aişe Abdurrahman'ın (1913-1998) tefsirinde temel ilke olarak insan tabiatı göz önünde bulundurulmuş ve bu minvaldeki ayetler öncelenmiştir. İnsanın içinde olduğu sorunların çözümü için öncelikle insanın tanınmasının gerekliliği vurgulanmıştır.¹⁰⁸ Yine Süleyman Ateş'in (1938-2014) *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri* isimli eserinde psikolojik alana dair değerlendirmelerin olduğu görülmektedir.¹⁰⁹

Tefsiri içerisinde psikolojik tahlillere yer veren müfessirlerden biri de Muhammed Esed'dir (1900-1992). *Kur'ân Mesajı* isimli tefsiri insan psikolojisi alanında içerdiği yorumlarda oldukça başarılı bulunmaktadır. Tefsirinde gelenekten istifade eden

---

¹⁰⁶ Mehmet Atalay, *Kur'ân'a Psikoloji ile Bakmak Hz. Yusuf ve Hz. Musa Kıssaları Örneği*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 14; Muhammed Yılmaz, *Hicri I. Asırdan Günümüze Seçme Tefsir Metinleri*, (Rize: STS Yayınları, 2015), 179.

¹⁰⁷ J.J.G. Jansen , *Kur'ân'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar*, Çev: Halilrahman Acar, (Ankara: Fecr Yayınevi, 1993), 127; Emin El-Hûlî, “Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod” çev. Mevlüt Güngör, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 19, (2009): 227-228.

¹⁰⁸ Mehmed Akif Koç, *Bir Kadın Müfessir Aişe Abdurrahman ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri*, (İstanbul: Şûle Yayınları, 1998), 74-77.

¹⁰⁹ Abdussamed Söyler, “Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri İsimli Eserde Bilimsel Tefsir Anlayışı”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 195-202.

Muhammed Esed; hermenötik, psikoloji, sosyo-antropolojinin verilerini de kullanmış ve bu haliyle gelenek ve çağdaş bakış açısını harmanlamıştır.¹¹⁰

Tefsire modern yaklaşımlar bağlamında ele alınan psikolojik tefsir yaklaşımına dair yapılan çalışmalar bulunmakla birlikte psikolojiyi sistematik olarak merkeze alan tefsir çalışmaları yenidir. Bu çalışmalar ile Kur'ân metninin anlam hazinesi genişletilmek istenmektedir.¹¹¹ Ruh ve beden olmak üzere iki farklı boyuta sahip olan insanın ruhsal boyutunu anlamak için çok eskiden beri çeşitli anlama faaliyetleri yapılmış ve araştırmalar ortaya konmuştur. İnsan ruhunu eğitip belli bir yöne sevk etmeyi amaçlayan Allah (c.c.) Kur'ân ile insanların ruhuna hitap etmekte ve insana yön vermektedir. Kur'ân'da psikolojik nazariyeler sistemli ve konulara ayrılmış bir şekilde ele alınmamıştır. Fakat Kur'ân'ın sayfaları arasında dağılmış bir şekilde bulunan bilgilerden hareketle söylenebilir ki; Kur'ân diğer ilimlerden daha fazla psikolojik bahislere yer vermiştir.¹¹²

2.4. Psikolojik Tefsirde Usûl

Olayları değerlendirirken insanın mantığını, duygu ve eğilimlerini göz önünde bulunduran Kur'ân'da insan merkezde yer alır. Olay ve olguları insanın bakış açısından sunan Kur'ân, insanın anlam arayışına cevap bulmasını sağlar.¹¹³ İnsanın kendini tanıması, hayatı anlamlandırmasına yönelik Kur'ân'dan çıkarımlar yapmadan önce İslâmî yöntem ve kaynakların iyi bilinmesi gerekmekte ve bu kaynaklardaki psikolojik nazariyeler dikkate alınarak yol takip edilmesi önem arz etmektedir.

---

¹¹⁰ İsmail Çalışkan, “Modern Zamanlarda Tefsirin Rotası ve Muhammed Esed Örneği”, *Eski Yeni: Üç Aylık Dününce Dergisi*, S.17 (2010): 95.

¹¹¹ Faruk Varol, “Yusuf Suresi Bağlamında Kıskançlık ve Haset Duygularına Psikolojik Bir Yaklaşım”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.13, S.2 (2001): 129; Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, 15-18.

¹¹² Kutub, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdlere*, 15; Muhammed Hadi Marifet, *Kur'ân İlimlerine Giriş*, çev. Yusuf Tazegün, (İstanbul: el-Mustafa Yayınları, 2014), 25-26; Mehmet Şanver, “Dini Tebliğ ve Eğitim Açısından Kur'ân'da İnsan Psikolojisi ve Özellikleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1 (2001): 137.

¹¹³ Hayati Aydın, “Kur'ân Yorumunun Problemleri”, 121.

2.4.1. Sünnetteki Psikolojik Yorumların Dikkate Alınması

Peygamber efendimizin ayetlerde geçen psikolojik kavram ve olgulara dair yaptığı doğrudan ya da dolaylı tefsir, psikolojik tefsirde merkeze alınmaktadır. Nitekim ayetin bağlamından çıkartılamayan veya diğer tefsir yöntemleri ile çıkartılması mümkün olmayan bazı yorumlara peygamberin tefsiri ile ulaşmak mümkün olmuştur. Yûnus suresi 64. ayette Allah (c.c.) “Dünya hayatında da ahirette de onlar için müjdelere vardır” ayetindeki müjde kelimesini peygamber efendimizin “sadık rüyalar” şeklinde tefsir ettiği dolayısı ile buradaki “müjde” kelimesinin psikolojik bir olgu olan rüyalara tahsis edildiği bilgisine hadisler vasıtası ile ulaşılmıştır.¹¹⁴

2.4.2. Nüzul Ortamı ve Sebeplerinin Dikkate Alınması

Ayetleri, nazil olduğu ortamın, tarihsel arka planından bağımsız değerlendirmek doğru değildir. Kur’ân’ın doğru anlaşılabilmesi için metinlerin yanı sıra nüzul ortamı bilgisini de psikolojik tahlile tabi tutmak gerekmektedir. Bu metot Kur’ân tefsiri için zorunludur vahyin bireysel ve sosyal olguların bir sonucu olduğu düşünüldüğünde sosyoloji ve psikoloji bilgisi tefsirde öneme sahiptir.¹¹⁵

2.4.3. İslâm Kültürünün Psikolojik Bilgi Birikimini Dikkate Almak

Tarihi süreçte kadim felsefenin ve diğer ilimlerin verilerinden yararlanan Müslüman alimler “ilmü’n-nefs”, “ilmü ahvâli’r-rûh” konularında eserler kaleme alarak bu alanda kendi çağlarının literatürünü oluşturmuşlardır. Tasavvuf, felsefe ve ahlâk gibi alanların bünyesinde psikolojiye de yer vermişlerdir. Psikolojik tefsir faaliyetlerinde en önemli kaynaklardan sayılan bu birikimden istifade edilmemesi düşünülemez.¹¹⁶

2.4.4. Sosyal Bilimsel Alanda Donanımlı Olmak

İnsanın psikolojik yapısını göz önünde bulunduran Kur’ân; insanın aklına, duygularına kalbine ve ruhuna hitap etmektedir. İnsan psikolojine dair bilgidен yoksun bakış açısıyla, Kur’ân’ın insana dair konularını anlamak güçtür. Kur’ân’ın ifade ettiği

---

¹¹⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, 297.

¹¹⁵ A.g.e., 298; İbrahim Görener, “Tefsirin Bir İlim Olmasının Delilleri”, *İslami İlimlerde Metodoloji, Usul III*, (15-16 Mayıs 2010), (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 131-132.

¹¹⁶ Hüseyin Certel, *Din Psikolojisi*, (Ankara: Andaç Yayınları, 2003), 41; Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, 303.

anlamın açıklanması ve yorumlanması noktasında sorumluluk bilinci içerisinde olunmalı, epistemoloji, psikoloji gibi araçları kullanmak suretiyle bu hakikatler deryasını anlamak için sürekli bir keşif ve gayret içerisinde bulunulmalıdır.¹¹⁷

---

¹¹⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, 304-305; Sâdık Kılıç, *Kur'ân Dilindeki Sonsuz Mucize*, (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003), 221-222.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHAMMED ESED'İN HAYATI VE ESERLERİ

3.1. Muhammed Esed'in Hayatı

Bu bölümde; *The Message of The Qur'an* isimli İngilizce meal-tefsir yazarak İslâm'ı Batılıların gündemine taşıyan, ömrünün yarısını ilimle geçirip Müslümanlık adına oldukça önemli eserler yazan çağdaş müfessirlerden Muhammed Esed'in hayatı, eserleri ve düşünce dünyası hakkında kısaca bilgi vereceğiz.

3.1.1. Ailesi Yapısı ve Çocukluğu

Asıl adı Leopold¹¹⁸ Weiss olan Muhammed Esed; o zamanlar Polonya'nın sınırlarında olan sonraları Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ilhak ettiği şimdi ise Ukrayna'nın bir kenti olan Lwow'da (2 Temmuz 1900) doğdu. 3 çocuklu Yahudi bir ailede dünyaya gelen Esed'in babası gençlik yıllarında bilime meraklı bir kişi olmasına rağmen bu alandaki isteğini gerçekleştiremeyip avukat olmak zorunda kalmıştı. Dedesi Benjamin Arje Weiss (ö.1912) ise tanınmış bir Ortodoks hahamıydı. Aydın ve dindar bir aile yapısına sahip olması sebebiyle aile geleneklerine uygun olarak yetiştirildi. Kendi deyimi ile “hatırlanması bile hoşnutluk veren mutlu bir çocukluk” yaşayan Esed, özel öğretmenlerden küçük yaşta İbrani dili ve kültürü üzerine eğitim aldı. Eski Ahit (Tevrat), Talmud (Mişna ve Gemara) ve Yeni Ahit'i orijinal dillerinde okudu, anadili Almancanın yanı sıra İbranice ve Aramice dillerini öğrendi.¹¹⁹

3.1.2. Eğitim Hayatı- Kariyeri ve Düşünce Dünyası

Birinci Dünya savaşının başlamak üzere olduğu yıllarda pek çok Yahudi gibi Esed'in ailesi de Lwow'u terk ederek Viyana'ya yerleşti (1914). Bir yıl kadar sonra Esed, yaş olarak büyük gösteren yapısına güvenerek sahte bir isimle Avusturya ordusuna katıldı. İki hafta sonra babası polis yardımıyla izini buldu ve onu tekrar evine geri getirdi. 18 yaşına girince resmen orduya alınmasından birkaç hafta sonra devrim meydana geldi.

---

¹¹⁸ Erkek olduğundan aslan anlamına gelen “Leopold” ismi verilmişti. (İsmail Çalışkan, Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası, (İnsan Yayınları, 2009), 15.

¹¹⁹ Kemal Kahraman, “Muhammed Esed (Leopold Weiss)”, 526; İsmail Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2009), 15; Muhammed Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, çev. Cahit Koytak, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019), 70-75.

Bu süreçte Avusturya imparatorluğu yıkıldı, ordu zorunlu terhis edildi ve böylece Esed'in ikinci askerlik macerası da kısa sürdü.¹²⁰

Babası tarafından bilim adamı olarak yetiştirilmek istenen Esed, Edebiyata ilgi duymaktaydı. 1918-1920 yılları arasında Sanat Tarihi ve Felsefe eğitimi aldı. Fakat cansız, hareketsiz bir akademik kariyerin kendisine göre olmadığına karar verdi. Hayat ile haşır neşir olup varoluşun manevi iklimi içerisinde kendi yolunu çizmek istiyordu. Dine karşı şüpheleri vardı. Ailesi tarafından iyi bir din eğitimi verilerek, iyi bir Yahudi olarak yetiştirilmeye çalışılmıştı fakat kendisi Yahudiliğin evrensel mesajdan yoksun olduğunu düşünüyordu. Kendi ifadesi ile "Talmud'un Tanrısı, tuhaf bir biçimde sadece bir tek kavmin, sadece İbranilerin kaderiyle ilgileniyordu".¹²¹

O zamanlar Viyana Avrupa'nın entelektüel ve kültür bakımından en hareketli şehirlerinden biriydi, kafelerinde yapılan ilmi tartışmalardan beslenerek S. Freud (ö.1939), A.Adler (ö. 1937), K. Karaus (ö.1936), Anton Kuh (ö.1941) ve L. Wittgenstein (ö.1951) gibi ünlü düşünürler çıkmıştı. Bu entelektüel ortama rağmen Esed, din arayışında tatmine ulaşmamıştı. Avrupa'nın içinde bulunduğu din ve ahlâk sorunlarının da etkisiyle genç yaşta inkarcılığı seçti.¹²²

İçinde bulunduğu buhrana bir çıkış yolu olması umuduyla o devirde revaçta olan psikanalize yöneldi fakat aradığını bulamadı. Psikanaliz konusunda Esed'in düşünceleri şu şekildeydi:

Psikanaliz, insanın önünde bilinçaltı dürtülerinin tanımlanması ve kişinin kendini tanıması alanında, önceki dönemlerin psikolojik kuramlarından, tartışma götürmez bir biçimde daha derinlere giden yollar açmıştı. Bütün bunları kabule hazırdım. Freudien düşünce, genç zihnimde baş döndürücü keskin bir şarap etkisi bırakıyordu gerçekten ve Viyana kahvelerinde, Alfred

---

¹²⁰ İsmail İbrahim Narraw, "A Matter Of Love: Muhammad Asad and İslam", *İslamic Studies*, C.39, S.2 (2000), 156; Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 76-77.

¹²¹ Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 74-78.

¹²² İsmail Çalışkan, "Çağdaş Bir Düşünür ve Müfessir Olarak Muhammed Esed (Lwow / Polonya 1900- İspanya 1992)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 2, (1998), 420; Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, 17; Narraw, "A Matter Of Love: Muhammad Asad and İslam", 156.

*Adler gibi Hermann Steckl ve Otto Gross gibi, psikanalizin ilk mü'minleri arasında geçen heyecan verici tartışmaları dinleyerek nice akşamları geçirmiştım. Muhakkak ki, analitik ilkelerinin sağlamlığına diyecek yoktu, ama insan ruhunun olanca esrârını bir dizi nörojenetik tepkiye indirgemeye kalkan bu yeni kuramın entelektüel küstahlığı yine de beni rahatsız ediyordu. Kurucusunun ve mü'minlerinin psikanalizden çıkardıkları 'sonuçlar' nihai gerçekler alanına yaklaşmak için biraz fazla basmakalıp, biraz fazla ukalâca, biraz fazla basite indirgeyici görünüyorlardı bana ve daha önemlisi tutarlı, yoğun, iyi ve güzel bir hayat için yeni bir yol göstermiyorlardı.*¹²³

1920 yılında en büyük hayali olan gazeteciliği gerçekleştirmek üzere ailesinin karşı olmasına rağmen Viyana'dan Prag'a gitti. Birkaç hafta sonra babasından gelen mektupta "Bir serseri gibi, bir gün yol kenarındaki bir hendekte seni bekleyen sonu şimdiden görür gibi oluyorum" cümlesine "Yol kenarındaki hendekte değil, tepelerde göreceksiniz beni" şeklinde cevap veren Esed aslında o zamanlar kariyer ve maddiyat yönünden pek de iç açıcı bir durumda değildi.¹²⁴ Ardından Berlin'e geçti. O devirde Rusya'da sefalet vardı ve meşhur yazar Maxim Gorky'nin eşi (ö.1936) gizlice, halkı için yardım toplamaya Berlin'e gelmişti. Kendisi ile röportaj yapma imkânı bulan Wiess (Esed), bu ses getiren röportaj ile (1921) gazetecilik kariyerine adım attı.¹²⁵ Gazeteci kimliği sayesinde Mısır, Filistin, Suriye, Irak olmak üzere pek çok ülkeye gitti ve devlet başkanı ile görüşme imkânı buldu. *Frankfurter Zeitung*'un özel muhabiri olarak Kudüs'te Siyonizmin lideri Chaim Azriel Weizmann'la (ö.1952) (daha sonra kurulacak olan İsrail devletinin ilk cumhurbaşkanı) (1922) Siyonizim hareketini tartıştı. Bir yılı aşkın bir süre sonra Avrupa'ya döndü fakat doğup büyüdüğü bu şehre yabancı gözlerle bakmaya başlamıştı. Evden ayrıldığı için küs olan babası ile barışma imkânı bulmuştu. Frankfurt'ta *Frankfurter Zeitung* merkezinde profesyonel gazeteciliği onaylanarak Orta Doğu'ya tekrar gitmesi için teklif aldı. Esed'in İsrail ve

---

¹²³ Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 79-80.

¹²⁴ A.g.e., 82.

¹²⁵ Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, 19.

İngilizlerin aleyhine Filistin ve Müslümanların lehine yazdığı yazılar sebebi ile politik bir karar ile Orta Doğu'ya gönderildiği iddia edilmekteydi.¹²⁶

1922 -1926 yıllarında neredeyse İslâm coğrafyasının tamamını gezmiş, kültürel özellikleri, fiziki şartları, demografik yapısı, giyim-kuşam, siyasi sistemi, askeri ve eğitim örgütlenmesi, olmak üzere pek çok alanda bilgi sahibi olmuş ve edindiği bu bilgi ve tecrübe birikimi sayesinde 1926'da Frankfurt'a döndüğünde bilim adamları ve oryantalistler tarafından kendisinden konferans ve makale talep edilen, görüşlerine başvurulana, aranan bir Orta Doğu uzmanı haline gelmiştir.¹²⁷

Frankfurt'ta bulunduğu 1926 yıllarında kendisi yirmi altı yaşındayken, kırk yaşında olan Elsa ile evlendi. Birlikte Kur'ân-ı Almanca tercümesinden okumaya başladılar. Esed bir röportajında bu çeviriyi bir oryantalistin yapmış olmasına rağmen ondan etkilendiğini ifade etmiştir.¹²⁸

Görev yaptığı *Frankfurt Zeitung*'daki işinden editör Dr. Heinrich Simon ile yaşadığı anlaşmazlık sebebi ile ayrılmak durumunda kaldı. Berlin'e geçici olarak yerleşti. *Neuen Zürcher (Zurich/İsviçre)*, *Kölnischen Zeitung (Cologne/Almanya)* ve *De Telegraph (Amsterdam/ Hollanda)* gazeteleri ile çalışmaya başladı. Bu süreçte eşi ile Kur'ân'ı Almanca çevirisinden okuyorlar ve ayetler üzerine uzun uzun tartışmalar yapıyorlardı. Eski çevresi ve arkadaşlarıyla ise batılı yaşam tarzına yaptığı eleştiriler ve İslâm dinine karşı olan olumlu tutumu sebebi ile sürekli anlaşmazlık yaşıyordu.¹²⁹ Nihayet 26 yaşında Müslüman olan Esed'in bu kararına sebep olan olay şu şekilde cereyan etmişti: Berlin metrosunda eşi ile seyahat ederken maddi olarak birçok şeye sahip insanların yüzlerindeki mutsuzluğu görürler. Elsa bu tabloyu; "Sanki cehennem azabı çekiyor gibiler" şeklinde ifade eder. Gördükleri bu tablo onları etkilemiştir. Esed

---

¹²⁶ Kemal Kahraman, "Muhammed Esed (Leopold Weiss)", 526; Martin Kramer, "The Road from Mecca: Muhammad Asad", The Jewish Discovery of İslam, ed. Martin Kramer, (The Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, Tel Aviv, 1999), 229.

¹²⁷ Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, 24.

¹²⁸ Nasiha al-Sakina, "God-Man Relationship- An interview with Muhammed Esed"

<https://maryamjmc.wordpress.com/2014/04/23/muhammad-asad-interview-on-god-man-relationship-part-1-transcription/> [19.01.2020].

¹²⁹ Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, 29.

eve gelip masada açık olarak bulduğu Kur’ân mealinde, metroda gördükleri tablonun bir nevi izahı olan Tekâsur suresinin ayetleri ile karşılaşır. Ayette “Bir aç-gözlülük saplantısı içindesiniz, mezarlarınıza girinceye dek süren” buyurulmaktadır. Bunun üzerine, Berlin’deki Müslüman Cemaati Teşkilatına giderek Müslüman olur. Adını Muhammed, soyadını ise Leopold ile bağlantılı olarak Esed olarak değiştirir.¹³⁰

İslâm’ı seçtiği günü takip eden haftalarda eşi ve üvey oğlu da Müslüman olurlar ve onlarla Ocak 1927’de “eve dönüş” olarak tarif ettiği hac yolculuğuna çıkar. Bu olay üzerine babası ile tekrar arası açılır, 1937’de arasını düzeltir. 1942’ye kadar babası ve kız kardeşinin Naziler tarafından toplama kamplarına götürülmesine kadar mektuplaşmaya devam ederler.¹³¹

Yirminci yüzyılın ilk yarısında meydana gelen olaylar sebebi ile manevi boşluk içerisinde olan agnostik çevrenin etkisi ile mevcut dini toptan reddeden Esed, yüzeysel bir inkarcılığı seçmişti.¹³² Yahudilikteki Allah’ın rahmet ve esirgeyciliğinin seçilmiş bir kavme has kılınma anlayışını doğru bulmamaktaydı. Hristiyanlıkta Yahudiliğe göre kavmiyetçi Tanrı anlayışından uzak bütün insanlığı kucaklayan bir babalık şefkati olduğunu düşünmüş fakat bu evrenselci yapısı ile bağdaşmayan ruhla beden; inanç dünyası ile pratik hayat arasındaki ayırım gibi çarpık bir durumu da görmezden gelememişti.¹³³ O zamanın Batı’ında Müslümanların geride kalmışlıklarının sebebi olarak İslâm’ı görmek şeklinde yaygın bir görüş vardı. Batılılara göre İslâm: “Çöl fanatizmi ve kaba tensellikle yoğrulmuş; bağlılarını, insanlığın yüksek toplumsal ideallerine doğru ilerleme hamlelerinden alıkoyan boş inançlardan ve kör kadercilikten ibaret ilkel bir dindir”.¹³⁴ Esed ise Kur’ân’dan edindiği izlenimlerini ve kendi gözlemlerini şu şekilde aktarmaktaydı:

Kur’ân’dan edindiğim izlenim onun kaba, ilkel, maddeci bir dünya görüşü değil; tam tersine yaratılmış alemle akılcı bir uyum içinde kendini açığa

---

¹³⁰ Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, 30; Kramer, “The Road from Mecca: Muhammad Asad”, 230; Esed, *Mekke’ye Giden Yol*, 406-408.

¹³¹ Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, 32.

¹³² Esed, *Mekke’ye Giden Yol*, 76-77.

¹³³ A.g.e., 187.

¹³⁴ A.g.e., 254.

*vuran derin bir tevhid ve ubüdiyet bilinci getirdiğini gösteriyordu. Zihni yöntemlerle duyumsal dürtülerin, ruhsal ihtiyaçlarla toplumsal zaruretlerin üstün bir ahenk içinde top yekûn çözüme ulaştığı insan doğasına tıpatıp uygun yalın bir dünya görüşü. Açıkça hissediyorum ki, Müslümanların gerileyişi İslâm'ın tutarsızlığından, yetersizliğinden değil; fakat onların İslâm'ı yaşamak konusunda gösterdikleri kendi eksikliklerinden, kendi yetersizliklerinden ileri geliyordu.*¹³⁵

3.1.3. Esed'in İlmî Çalışmaları ve Siyasi Mücadelesi

Kendisiyle birlikte Müslüman olan eşi Elsa; 1927 yılında Mekke'ye varışlarının dokuzuncu gününde çöl sıtması hastalığına yakalanır ve hayatını kaybeder. İlk büyük acıyı yaşayan Esed, bu olayı takip eden bir yıl boyunca üvey oğluyla birlikte Arabistan çöllerini, şehirlerini dolaşır ta ki üvey oğlu Ahmet'in, Elsa'nın ailesi tarafından Avrupa'ya çağırılmasına kadar. Akabinde Mekke'de Kabe'nin yanında bulunan kütüphanede ilmi çalışmalara başlar. Arapça, Türkçe, Farsça eserleri inceleyerek çeşitli önemli makaleler yazar. Avrupa ve Amerika basınında yer alan Arapçaya da çevrilen bu yazıları sebebiyle artık Muhammed Esed olarak tanınan biridir. Kütüphanede geçen bu yıllar neticesinde Prens Faysal (ö.1975) ile tanışır ve dost olurlar. Prens Faysal'ın Esed'i saraya davet etmesi ve Kral Abdulazîz İbni Suûd (ö. 1953) ile tanışması Esed'in hayatında yeni bir dönüm noktası olur. Prens Faysal'ın babasından aldığı davet sonucunda Mekke'de altı yıl kalarak kendisini Arapça, Kur'ân, Hadis ve İslâm Tarihi konularında geliştirir. Kral Abdulaziz ile yaptığı görüşmeler neticesinde onunla dostluğu ilerler, Emperyalizm ve Batı, Arap dünyası, Suûdi Arabistan'ın devletleşme süreci gibi konularda danışmalık yapmaya başlar. Bu süreçte Müslümanların kalkınmasını, yenilenmesini ve İslâm'ın öğretileri etrafında toplanmasını sağlayacak bir kişi olarak Kral Abdulazizi görmeye başlaması, kısa bir süre de olsa Vehhâbîlik akımına sempati duymasına sebep olur.¹³⁶

---

¹³⁵ Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 254.

¹³⁶ Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, 34-35; Saffet Kartopu, "Muhammed Esed'de Dini Değişimin Psikolojik Analizi", *Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C: VIII, S: 6, 2013), 348.

Medine’de dört yıl gibi bir süre Arap toplumunun dillerini öğrenmeye çalışır, onların duygu, düşünceleri hakkında bilgi sahibi olur. Düşünce yapısında Kur’ân ve sünnet birincil kaynak olmakla birlikte âlim ve düşünürlerin de fikirlerine önem verir fakat hiçbir kişinin yorumunu bağlayıcı görmeyen bağımsız bir zihin yapısına sahiptir. Savunulan her görüşü kendi içinde bulunan zamanın yansıması olarak görmekte olup Kur’ân ve hadis dışında herhangi bir otoriteye bağlı olmanın ilmi sınırlandırdığına inanmaktadır.¹³⁷

Arabistan’ın birliğini sağlamaya çalışırken birçok kabilenin kendisine karşı çıkmasının arkasında dış güçlerin olduğundan şüphelenen Kral Abdulaziz, 1929 yılında Esed’i gizli bir görev ile Kuveyt’e yollar. İngilizler tarafından çatışmanın körüklendiğini ve ayrılıkçılara silah temin edildiğini ortaya çıkarması, akabinde kanıtlarını ve gözlemlerini Avrupa ve İslâm dünyasındaki gazete ve dergilerle paylaşması büyük yankı uyandırır.¹³⁸

Mekke, Riyad derken Medine’ye yerleşir. 1928’de ikinci evliliğini yapmış fakat başarısız bir evlilik olmuştur. Üçüncü evliliğini Münîre binti el Hüseyin eş-Şemmâri ile 1930 yılında yapar. Medine’de beş yıl kalır. 1932 yılında Talâl isimli oğlu dünyaya gelir. Evinde kurduğu geniş bir kütüphane ile ilmi faaliyetlerine devam eder. Hac ve umre maksadıyla Arabistan’a gelen liderler ve ilim adamları ile fikir alışverişinde bulunma imkanına ulaşır. Şeyh Abdullah Buleyhi’den fasih Arapça, tefsir, hadis, fıkıh, İslâm tarihi dersleri alır bilgilerini aslî kaynaklara dayalı sistematik bilgi haline çevirmeye başlar ve birçok eserinin nüvesini işte burada atar. 1927-1932 yılları arası hayatını Arabistan’da geçirir ve bu bölgeye dair önceki hayatında olmadığı kadar aidiyet duygusu yaşar.¹³⁹ Esed Batıya yaptığı bir eleştiride şöyle demektedir:

1922’den 1926 yılına kadar sempatican bir yabancı olarak ve o tarihten bu yana da İslâm toplumunun amaç ve umutlarını paylaşan bir Müslüman olarak Orta Doğu’da geçirdiğim bu kadar yıl boyunca Avrupa’nın Müslümanların kültürel hayatı ve politik bağımsızlığı üzerindeki sürekli ve

---

¹³⁷ Esed, *İslâm’da Yönetim Biçimi*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Yöneliş Yayınları,1988), 69-81.

¹³⁸ Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, 35-36.

¹³⁹ A.g.e, 36.

*sistemli tecavüzüne tanık oldum hep; Müslüman halklar ne zaman bu tecavüze karşı kendilerini savunmaya kalksalar, o yıpratıcı bölüğüyle Avrupa kamuoyu onların bu direnişini değişmez biçimde hep yabancı 'düşmanlığı yaftasıyla' karalamaya çalışır.*¹⁴⁰

Örnek bir Müslüman topluluğu oluşturulacağı inancı ile Libya bağımsızlık hareketini destekler. Libya'da Ömer Muhtar ile görüşme yapar (1931). 1932 yılında biraz da Suûdi Arabistan'dan umudunu yitirmiş olması sebebiyle Hindistanlı hacılardan aldığı davet üzerine 23 Eylül 1932'de Arabistan'dan ayrılır ve gemi ile çıktığı yolculuk sonucunda 1933 yılında Pencap'a ulaşır. O zamanlar Hindistan'da Müslümanlar hem kendi içlerinde hem de Hindular ile çatışma içindedirler. Esed, Kaşmirli Müslümanlar Birliğine katılarak Müslümanların bir arada yaşama kültürü oluşturmaya destek verir. Muhammed Ali Cinnah (1876-1948) ve Muhammed İkbâl (1877-1938) ile olan tanışmaları neticesinde sosyal ve siyasi alanda aktif olmaya başlar ve "İslâm Medeniyeti ve Batı Medeniyeti" konulu konferanslar düzenler. İslâm toplumunun oluşması için fikri katkı sağlamak amaçlı; ilmi, siyasi ve sosyal çalışmalar içinde bulunur, Batıyı ve Batı taklitçiliği yapan Müslümanları eleştiren yazılar kaleme alır. Bu minvalde "Islamic Culture" adlı derginin editörlüğünü üstlenen Esed, "Fikri Yenilenme" adlı yayınladığı ilk makalede geleneğin kavram, düşünce biçimi ve fikirlerini aynen taklit edilmesi bir kusurdur ve şayet bu kusur giderilmezse İslâm aleminde fikri bir gelişme olamayacağı fikrini savunmuştur.¹⁴¹ Esed bu konuda şöyle düşünmektedir:

*Müslümanlar değildi İslâm'ı yücelten, büyük kılan; tersine İslâm'dı Müslümanları yücelten. Ama ne zamanki İslâm onlar için bilinçle izlenen bir hayat programı olmaktan çıkıp da bir alışkanlık haline geldi; işte o zaman uygarlıklarının temelinde yatan yaratıcı dinamizm yok olup yerini uyumsuzluğa, kısırlığa ve kültürel yozlaşmaya bıraktı.*¹⁴²

1938'de Almanya'nın Avusturya'yı işgalini takip eden günlerde ailesini Nazi baskısından kurtarmak amaçlı vize girişiminde bulunur fakat başarısız olur. II. Dünya

---

¹⁴⁰ Esed, Mekke'ye Giden Yol, 140.

¹⁴¹ A.g.e., 39-41.

¹⁴² A.g.e., 257.

savaşının başlamasından bir gün sonra İngiliz eleştirilerini içeren yazılarının Müslümanları etkileyeceği endişesiyle İngilizler tarafından; Kral Abdulaziz'in danışmanı olarak Amerikalılara petrol çıkarma imtiyazı sağlama suçlamasıyla tutuklanarak toplama kamplarına götürülür. Böylece 5 yıl 11 ay 16 gün sürecek olan esaret günleri başlar. Bu süreçte inzivaya çekilir ve Kur'ân'ın rehberliği peygamberin örneğine rağmen neden İslâm aleminin asırlardır aydınlığa çıkamadığı üzerine derin düşünme fırsatı bulur. Savaşın bitimiyle serbest kalan Esed, Babası ve kız kardeşinin Nazi kamplarında öldüğü haberi ile hayatındaki büyük acılardan birini daha yaşar.¹⁴³

Esaret günlerinin sonunda önce Jamalpur'a oradan da ailesiyle birlikte Doğu Pencab'a bağlı Dalhousie (bugünkü adı Keşmir) yerleşir. Dersu'l Kur'ân adlı kadın ve erkeklerle Kur'ân meal ve tefsir dersleri veren Mevlâna Ahmed Ali (ö.1962)'nin derslerine iştirak eder. Bu süreçte Pakistan'ın Hindistan'dan ayrılması gündemdedir. Muhammed Esed bunun, İsrail devleti kurma girişimi olduğunu düşündüğünden desteklememiş fakat kaçınılmaz bir son olduğunun görülmesi üzerine Pakistan İslâmî hareketinin öncü isimlerinden biri haline gelmiştir. 17 Ağustos 1947'de Pakistan resmen kurulunca Dalhousie'den kaçıp Lahor'a yerleşir. Bağımsızlık sürecinde fikri hareket olarak 1946 yılında başladığı *Arafat* isimli derginin editörlüğünden ayrılarak 1947 yılında *Department of Islamic Reconsturaction*'a yönetici olur. Esed'in İslâm devletinin anayasal amaçlarına yönelik yaptığı çalışmalar kültürel milliyetçilik, geleneksel alışkanlıklar, grup çıkarları ve ekonomik uygulamalar engeline takılır, başarılı olamaz. Bu sebeple iç politikadan kendini soyutlar, Pakistan ile Müslüman ülkelerin bağlarını kuvvetlendirme misyonuna ağırlık vermek üzere Dış İşleri Bakanlığı bünyesinde Orta Doğu İşleri Müsteşarlığı görevini kabul eder (1949). B.M.'de Pakistan Daimî Temsilciliği (1952) görevine getirilmesi ile hayatında yeni bir dönem başlar. Yirmi beş yıl aradan sonra tekrar Batı'ya gider. Eşi ise oğlunun eğitimi için 1950'den beri Londra'da ikamet etmektedir. Esed'in eşi Münire Hanım, eşiyle oğlunun yanında fazlaca kalamayıp Suûdi Arabistan'daki ailesinin yanına dönmek durumunda kalır. Yalnız kalan Esed bu süreçte Polonya asıllı Müslüman Pola Hamide ile tanışır ve ayrı yaşadığı Münire'den (ö.1972) boşanıp Hamide ile evlendir (1952). Dördüncü evliliğini yapan Esed hayatının sonuna kadar Pola Hamide ile evli kalır. Bu evlilik aynı zamanda onun tepki almasına sebep olur. Esed ise özel hayatının daha önemli olduğunu

---

¹⁴³ Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, 44.

belirterek Pakistan'daki bütün resmi görevlerini bırakır. Pakistan'daki görevinden ayrıldıktan sonra kendini ilme veren, Müslümanlar için oldukça faydalı eserler ortaya koyan Esed, 92 yaşında İspanya'da vefat eder (1992).¹⁴⁴

3.2. Muhammed Esed'in Eserleri

Esed, Müslümanların kurmak istedikleri toplum düzeni için sosyal, siyasal ve ilmi olarak gayret sarf etmiştir. Bu bölümde Esed'in bu minvalde kaleme aldığı birkaç Almanca çoğu İngilizce olan eserlerini tarihi sıraya göre inceleyeceğiz.

3.2.1. Doğunun Romantik Olmayan Yüzü

Tam adı *Unromantisches Morgenland; aus dem tagebuch einer reise* olan eser Türkçeye *Doğunun Romantik Olmayan Yüzü* şeklinde çevrilmiştir. Gazeteci kimliği ile Orta Doğu'da bulunduğu 1922 -1923 yılları arasını kapsayan yolculuğunda gezdiği yedi ülke yirmi yedi şehirdeki gözlemlerini kaleme aldığı yazıları önce *Frankfurter Allgemeine Zeitung'da* yayınlanmış ardından Leopold Weiss imzasıyla Frankfurt'ta kitap olarak yayınlanmıştır. Esed'in Müslüman olmadan önce yayınladığı ilk ve tek kitabıdır. Kudüs'te tren istasyonunda başlayan yolculuğu daha sonra Kahire, Amman, Ürdün, Şam ve İstanbul istikametinde geçmiştir. Yahudilerin haksız bir şekilde Batı'nın desteğini alarak Filistin bölgesine yerleştirilmelerini, Filistin-İsrail çatışmasının yaşandığı ilk günleri, Osmanlı'nın terk ettiği topraklarda meydana gelen olayları, Araplar üzerindeki siyasi oyunları ve yeni kurulmakta olan Türkiye'ye ait önemli bilgileri içermesi bakımından tarihi, sosyolojik, psikolojik ve siyasi bir belge niteliği de taşımaktadır. Kitabın son bölümleri on dokuz günlük (18 Eylül-6 Ekim 1923) Türkiye izlenimlerini içermektedir. Bir gazeteci gözüyle yazılan kitap, içinde bulunduğu dönem düşünüldüğünde oldukça önemli bilgiler içermektedir. Kitapta tarihi belge değeri taşıyan 59 fotoğraf yer almaktadır.¹⁴⁵

---

¹⁴⁴ Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, 51-52; Erdoğan Baş, "Muhammed Esed'in "Kur'an Mesajı" Adlı Eserinin Meâl Açısından Değerlendirilmesi", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-* (24-26 Nisan 2003, İzmir), 2007, C: I, 411-422; Mustafa Akman, "Muhammed Esed'in 'Kur'an Mesajı' Adlı Meal-Tefsiri Üzerine Bir İnceleme", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C: XVI, S: 1 (2003): 127-155.

¹⁴⁵ Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, 63,65.

3.2.2. Yolların Ayrılış Noktasında İslâm

Arabistan’da bulunduğu sürede pek çok farklı muhitten kişilerle karşılaşan Esed, İslâm dünyasında hâkim olan dini ve sosyal yapı hakkında fikir sahibi olup farklı görüşleri mukayese imkânı bulur. İslâm’ın insanlığın gördüğü en büyük uyarıcı ve kalkındırıcı kuvvet olduğunu idrak eder. İşte bu idrak ile İslâm’ı yeniden hayat sahasında diriltme arzusu duyar. *Islam at the Crossroads*, bu minvalde kaleme aldığı bir eseridir.¹⁴⁶

Esed’in Müslüman olarak yazdığı ilk kitap olan *Islam at the Crossroads* (Arafat Publications, Delhi-Lahore 1934), *Yolların Ayrılış Noktasında İslâm* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Yayınlandıktan kırk altı yıl sonra 1980 yılında Esed tarafından daha iyi anlaşılması için kitaba dipnotlar eklenmiştir. Esed bu eseri ile Batı’nın teknolojik gelişmeleri karşısında güvenini kaybeden İslâm toplumuna şahsiyetini ve itibarını geri kazandırma hedefi ile kaleme almıştır.¹⁴⁷

Esed, Müslümanların içinde bulunduğu problemi yolların ayrılış noktasında olan bir yolcuya benzeterek şu şekilde izah eder:

*Yolcu olduğu yerde duraklayıp kalabilir; fakat bu onun açlıktan ölümü göze alması demektir. Üzerinde “garp medeniyetine gider” yazılı yolu da seçebilir. Fakat bu takdirde ebediyen mazisine veda etmesi gerekmektedir. Ya da üzerinde “gerçek Müslümanlığa” yazılı yolu seçer; işte bu yol, kendi mazileri ve kendi kudretleriyle canlı bir geleceğe doğru ilerlemeye imanı olanları kendisine çeken yoldur.*¹⁴⁸

---

¹⁴⁶ Muhammed Esed, *Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, çev. Hayreddin Karaman, 6. bs, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), 18.

¹⁴⁷ Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, 65; Meryem Demiray, “Muhammed Esed’in Kur’an Mesajı İsimli Tefsirindeki Metodu”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006), 35; Kemal Kahraman, “Muhammed Esed (Leopold Weiss)”, 526.

¹⁴⁸ Esed, *Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, 92.

Eserde İslâmî kalkınmanın bir anahtarı olarak sünnet ve hadisin önemi üzerinde durmuş bu konuda yapılan hadis ve sünnet aleyhtarlığını eleştirmiştir.¹⁴⁹

3.2.3. İslâm Kültürü (Dergi)

Nizam Haydarabadî (1886-1967) tarafından sağlanan maddi destek ile 1927 yılından itibaren üç ayda bir yayınlanan orijinal ismi *Islamic Culture* olan dergidir. Yaklaşık on yıl Muhammed M. Pickthall (1875-1936) tarafından editörlüğü yapılan derginin son iki yıl (Ocak 1937-Aralık 1938) Esed'in editörlüğünde çıkarılmıştır. Esed, dergide Buhari'den yaptığı çevirilerin yanı sıra "Towards a Redirection of Thought" adlı bir makalesini yayınlamıştır. Uzun yıllar yayına devam eden bu dergide Muhammed İkbâl (ö.1938), Muhammed Hamidullah (ö.2002), Seyyid Süleyman Nedvi (ö.1953) gibi Müslümanların yanı sıra A.J. Arbery (ö.1980), F. Krenkow (ö.1953) gibi müsteşriklerin de yazıları bulunmaktadır.¹⁵⁰

3.2.4. Sahih El-Buhari: İslâm'ın İlk Yılları

Muhammed Esed, İslâmî yenilenmenin hadislerle başlayacağı fikrinden hareketle hadisleri günümüze hitap eder tarzda kaleme almaya odaklanır. Hadis külliyatının en eski ve güvenilir kaynaklarından olan *el-Câmiu's-Sahîh* adlı hadis kitabını İngilizceye çevirmeye başlar ve ilk beş bölümünün çeviri ve yorumlarını bir kitap halinde yayınlamıştır. Orijinal ismi *Sahih al-Bukhari: The Early Years of Islam* olan eserde İslâm'ın ilk yılları ele alınmakta; Hz. Peygambere vahyin gelmesinden Bedir savaşı da dahil olmak üzere geçen zamanı kapsamaktadır. Bu çalışma aynı zamanda Esed'in, geleneksel anlamda âlim sıfatını almasını sağlayan eseridir.¹⁵¹

---

¹⁴⁹ İsmail Çalışkan, "Çağdaş Bir Düşünür ve Müfessir Olarak Muhammed Esed (Lwow / Polonya 1900- İspanya 1992)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 2, (1998), 422.

¹⁵⁰ Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, 65-66.

¹⁵¹ Murad Hofmann, "Muhammad Asad: Europe's Gift to İslam", *Islamic Studies*, C. 39, S. 2 (2000): 239.

Esed, *Sahîh-i Buhâri*'nin İngilizce çevirisini yaptığı eserin¹⁵² önsözünde de belirttiği gibi bu çalışmasını 40 bölümden müteşekkil oluşturmayı planlamıştır. Aralık 1935 ile Mayıs 1938 yılları arasında Lahor'da *Arafat Publication*'da beş bölüm şeklinde yayınladığı yazılarını sonrasında kitap şeklinde yayınlamıştır. Çalışmasının devamı olan 35 bölümlük diğer kısmını yayınlamak nasip olmamıştır. Zira İkinci Dünya Savaşı patlak vermiş, 1947 yılında Hint Alt kıtası tam bütünleşecekken Pakistan'ın kurulması ve akabinde çıkan iç savaşta; Esed'in evine zorla girilmiş, kitaplarına zarar vermiştir. Yaklaşık on yıldır üzerinde çalıştığı *Sahîh-i Buhâri*'nin çevirisi ve şerhine ait dörtte üçlük bölümle ilgili el yazması notlar karışık güçler tarafından Ravî nehrine atılarak imha edilmiştir (1947). Hadisle iştilal olduğu bu on yıllık süreç sonunda başına gelen bu olay Esed'in Tefsir faaliyetine yönelmesine sebep olur.¹⁵³

3.2.5. Arafat (Dergi)

Eylül 1946-Ağustos 1947 yılları arasında çıkartılan toplam dokuz sayıdan oluşan aylık¹⁵⁴ bir dergidir. Alışılmışın dışında hem editörü hem de tek yazarı Muhammed Esed olan bu dergi II. Dünya savaşından sonra "Arafat: A Monthly Critique of Muslim Thought" adıyla çıkartılmış olup *Islamic Culter*'da yayınladığı "Towards a Resurrection of Thought" adlı makalesindeki fikirlerinin sistemli ve daha geniş çaplı ele alındığı bir dergidir.¹⁵⁵

3.2.6. Mekke'ye Giden Yol

Esed, orijinal ismi *The Road to Mecca* olan eseri, 1952 yılında Pakistan Dışişleri Bakanlığındaki görevinden istifa ettikten sonra kaleme almıştır. Esed'in, kişisel izlenimlerini aktardığı otobiyografisidir. İslâm dini ile batılı zihinler arasındaki engelleri kaldırarak, Batı'nın İslâm'a yakınlaştırılmasını sağlamak amacı ile kaleme almıştır. Eser doğulu, batılı ve Ortadoğulu insanın kültürü, dini ve tarihi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Salt bir serüven ya da hikâye olmayıp bir Avrupalının

---

¹⁵² Muhammed Esed, *Sahih-i Buhari: İslam'ın İlk Yılları: İmam Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhari'nin Kitâbu Câmi'i's-Sahîh Ünvanlı Eserinin Tarihi Kitâbları*, çev. Mustafa Armağan, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2000), 1-306.

¹⁵³ Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, 66-67.

¹⁵⁴ Dergi başlığında aylık yazmasına rağmen dergi her ay düzenli çıkmamıştır.

¹⁵⁵ Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, 67.

Müslümanlığı seçmesi ve Müslüman bir toplumla bütünleşme hikayesidir. Hayatını anlattığı kitabında; 1932 yılında Arabistan’da bulunduğu süreçte Mekke’ye yaptığı yolculuğu merkeze almıştır. Yirmi üç gün süren bu yolculuk aynı zamanda kendi hayatına dair kararlar aldığı önemli bir süreçtir.¹⁵⁶

3.2.7. Din Geçmişin Meselesi Mi?

Arafat dergisinde (Ekim 1946) yayınladığı “Is Religion A Thing Of The Past” isimli yazısı Begüm Aişe Bawany Vakfı’nın desteği ile Ekim 1960’ta kitap olarak yayınlanmıştır. Kitapta; günümüz insanının bilgi ve tecrübe olarak ileri safhalarda olduğu düşüncesinden hareketle dinlerin geçmişe ait olgular olduğunu ileriye sürenlere cevap verilmektedir. Fazla savunmacı bir dile sahip olan bu kitap, genç okuyucuların istifade edebileceği bir eserdir.¹⁵⁷

3.2.8. İslâm’da Yönetim Biçimi

1948 yılında Pencab’da İslâm alemindeki toplumsal arayışlara bir katkı sağlama girişimi olarak “Towards an Islamic Constitution-Making” isimli bir makale kaleme alır. Şeriat kavramı ve İslâmî toplum sorununu irdelediği, Pakistan için İslâmî Anayasa tekliflerinden oluşan bu makale geliştirilerek *The Principles of State and Government in Islam* adlı kitap haline getirildi. Yazarın en olgun düşünce halini temsil eden bu eser *İslâm’da Yönetim Biçimi* ismi ile Türkçeye tercüme edildi.¹⁵⁸

3.2.9. Bizim Yasalarımız ve Diğer Makaleleri

Eylül 1946- Şubat 1947 yılları arasında *Arafat* dergisinde yayınlamış olduğu yazılarını yaptığı bazı değişikliklerle *This Law of Ours* adıyla 1980 yılında kitaplaştırdı. Eşi Pola Hamide Esed tarafından altı yıl sonra Esed’in konferansları, radyo konuşmaları ve diğer bazı yazılarının eklenmesiyle *This Law of Ours and Other Essays* adı ile tekrar yayımlandı.¹⁵⁹

---

¹⁵⁶ Esed, *Mekke’ye Giden Yol*, 7-15; İsmail Çalışkan, “Çağdaş Bir Düşünür ve Müfessir Olarak Muhammed Esed (Lwow / Polonya 1900- İspanya 1992)”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 2 (1998): 422.

¹⁵⁷ Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, 72.

¹⁵⁸ A.g.e., 73; Çalışkan, “Çağdaş Bir Düşünür ve Müfessir Olarak Muhammed Esed, 423.

¹⁵⁹ Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, 73.

3.2.10. Kur'ân Mesajı

Sahih Buhari çevirisi ve şerhine ait yaptığı on yıllık çalışmasının, 2. Dünya savaşı sırasında (1947) karşıt güçler tarafından Ravî nehrine atılıp imha edilmesinin ardından Muhammed Esed tefsir çalışması yapmaya karar verir.¹⁶⁰ 1980 yılında yayınladığı *The Message of The Qur'ân* isimli tefsiri kısa sürede bitirmeyi planlamasına rağmen tamamlanması on yedi yıl sürmüştür. Haçlı Seferleri sonrasında İslâm ile Batı arasındaki önyargıları ortadan kaldırmak amacıyla kaleme almıştır. Esed kendisinden önceki yapılmış meal çalışmalarının akademik çalışmalar olduğunu vurgulayıp bu sebeple deyimleri, nüansları açıklamakta yetersiz kaldıklarını belirtmiştir. Kendisi bu eksiklikleri gidermek adına Arapçayı; Arap kültürü içerisinde öğrenmiş, ömür boyu süren incelemelerin ve Arabistan'da geçirdiği yılların bir ürünü olarak bu eseri ortaya çıkarmıştır.¹⁶¹

Eser; Batıda ve Hint alt kıtasında büyük ilgi görmüş, İsveççe ve Urduca dillerine çevrilmiştir. Yayınlanmasından on altı yıl sonra 1996 yılında Türkçeye Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk tarafında *Kur'ân Mesajı* adıyla çevrilmiştir. Aslı tek cilt olan *The Message of The Qur'an*'ın Türkçeye çevrilmesi altı yıl sürmüştür ve üç cilt halinde yayınlanmıştır. İngilizce yazılan meal-tefsirin Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk tarafından yapılan Türkçe çevirisi ifade ve üslup bakımından başarılı bulunmakla birlikte, birtakım eleştiriler de almıştır. Nitekim Esed'in yalın ifade tarzı, Türkçeye çevrilirken daha alımlı ve çarpıcı hale getirilmiş bu da kaynak metindeki dili yansıtmada eksiklik oluşturduğu söylenmektedir. Esed'in farklı kelimeler ile yaptığı İngilizce çevirilerin, Türkçeye aynı kelime ile çevrilmesi meal tefsirin çevirisindeki yetersizliklerden bir diğeri olarak gösterilmektedir. Örneğin Esed bazen *el-adjl* kavramına “justice”, *el-kısd* kavramını “equity” şeklinde çevirmiştir. Türkçe mealde iki kavram için de “adalet” çevirisi uygun görülmüştür. Dipnotların bazen yanlış kelime üzerine konulduğu ve fazlaca parantez kullanımının metni okumayı zorlaştırdığı belirtilmiştir. Muhammed Esed çeviri yaparken sure isimlerini de

---

¹⁶⁰ Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, 66.

¹⁶¹ Baş, “Muhammed Esed'in “Kur'an Mesajı” Adlı Eserinin Meâl Açısından Değerlendirilmesi”, 412; Esed, *Nüzül sırasına Göre Kuran Mesajı Meal-Tefsiri*, 31-35.

İngilizceye çevirmiştir fakat meal-tefsiri Türkçeye çevrilirken Esed'in bu çevirisi göz ardı edilmiştir.¹⁶²

Eserin önsözünde, Tefsirinin metodu, özelliklerini neden İngilizce bir tefsire ihtiyaç duyduğunu açıklamış; eserin sonuna ise daha iyi anlaşılması için dört bölüm daha eklemiştir. Bu bölümler; "Kur'ân'da Sembolizm ve Alegori/Müteşabih", "Mukatta'ât", "Cin Terimi" ve "Gece Yolculuğu" başlıklarından oluşmaktadır.¹⁶³

Hayatının eseri olarak tanımladığı¹⁶⁴ tefsirinde bütün Kur'ân ayetlerini İngilizceye çevirmiş fakat hepsini izah etmemiştir. Gerekli gördüğü yerlerde ayet melallerine dipnotlar ilave edip açıklamalar yaparak tefsir etmiştir. Tefsir faaliyetinde Kur'ân'a bütüncül yaklaşımı savunan Esed; bir ayetin diğer bir ayetle irtibatı olduğunu, birbirlerini açıp izah ettiklerini dolayısı ile bu irtibatlandırmalar ile Kur'ân'ın gerçek anlamının kavranabileceğine inanmaktadır.¹⁶⁵

Terimlerin peygamber zamanındaki kullanımının Kur'ân'ın anlaşılması noktasında önemli olduğunu belirten Esed, klasik meallerde pek rastlanılmayan bir yöntem takip etmiş; terimleri izah yolunu seçmiştir. Terimleri açıklarken ilk geçtiği yeri baz alarak, kavramların ideolojiden arî bir şekilde açıklanması gerektiğini düşünmektedir. Bu anlayışla eserinde ele aldığı bazı ıstılahları izah ederek çevirmiştir. *Zekât* "karşılıksız yardım" veya "arındırıcı mali yükümlülük", *gayb* "insanın idrakini aşan", *kitâb* "ilahî kelâm" veya "ilahî vahiy", *nefs* "insan kişiliği", *cihad* "Allah yolunda üstün çaba gösterme", *hicret* "zulüm ve kötülük diyarını terk etme", *din* "ahlâk sistemi", *takva* "sorumluluk bilinci duyma", *ehl-i kitâb* "geçmiş vahyin izleyicileri" şeklinde

---

¹⁶² Mahmut Ay, "Muhammed Esed'in The Message of the Qur'ân'ının Türkçe Çevirisinin Tenkidi", *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. X, S.3 (2010): 59-87; Baş, "Muhammed Esed'in "Kur'an Mesajı" Adlı Eserinin Meâl Açısından Değerlendirilmesi", 413.

¹⁶³ Baş, "Muhammed Esed'in "Kur'an Mesajı" Adlı Eserinin Meâl Açısından Değerlendirilmesi", 413.

¹⁶⁴ Esed, *Sahîh-i Buhârî: İslâm'ın İlk Yılları*, çev. Mustafa Armağan (İstanbul: İşaret Yayınları, 2001), 11.

¹⁶⁵ A.g.e., 38.

çevirmiştir. Şüphesiz bu şekildeki izahlar tefsir geleneği için yeni bir durum değildir fakat meal geleneğinde pek sık rastlanılmayan bir durumdur.¹⁶⁶

Esed, eserini batılı insanlara hitaben yazmış olması sebebiyle muhtemeldir ki mucize olaylarını farklı bir bakışla ele almış ve olayları aklileştirme yolunu seçmiştir. Örneğin ayetlerde geçen “aşağılık maymunlar olun”¹⁶⁷ ifadesini “aşağılık maymunlar gibi olun” şeklinde çevirmiştir. Bir başka ayette “*Attığın zaman sen atmadın Allah attı*”¹⁶⁸ ifadesini “*korku saldığı zaman sen değildin (ey peygamber onların içine korku salan); fakat Allah’tı korkuyu salan*” şeklinde çevirmiştir.¹⁶⁹

Mealinde yemin edatı olan “vav”ları “düşün” (consider) şeklinde çeviren Esed, hurûf-ı mukattalardan *tâhâ*’yı “ey insan”; *yasin*’i ise “sen ey insanoğlu” şeklinde çevirmiştir.¹⁷⁰

Esed yapmış olduğu meal-tefsir çalışmasını eserinin önsözünde belirttiği üzere Arap alimlerin mevcut baskılarının en sıhhatlisi olarak kabul edilen Kur’ân-ı Kerim’in “Resmi/(Sultanî) Mısır” baskısını esas alarak hazırlamıştır. İlk defa H.1337’de Kahire’de baskısı yapılan bu Kur’ân için Hafs b. Süleyman el-Esedî’nin tahkiki temel alınmıştır. Kitab-ı Mukaddes’e yapılan atıflar için ise Resmi Kral James Nüshasını baz aldığını belirtmiştir.¹⁷¹

Kaynak olarak geleneksel kaynaklar olmadan hiçbir çağdaş müfessirin başarıya ulaşamayacağını belirten Esed sadece bedevi Arap kültürü değil sahabe, tabiin ve daha sonraki nesillerden istifade etmiştir. Kur’ân’ın hiçbir parçasının saf tarihsel bir nazarla ele alınmaması gerektiğini belirten Esed; özellikle hadis olmak üzere, tefsir, fıkıh, ilk

---

¹⁶⁶ Baş, “Muhammed Esed’in “Kur’an Mesajı” Adlı Eserinin Meâl Açısından Değerlendirilmesi”, 413-414.

¹⁶⁷ Bakara Suresi/65; Maide Suresi/60; A’râf Suresi/166.

¹⁶⁸ Enfâl Suresi/17; Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 1064.

¹⁶⁹ Baş, “Muhammed Esed’in “Kur’an Mesajı” Adlı Eserinin Meâl Açısından Değerlendirilmesi”, 413-417.

¹⁷⁰ A.g.m., 418-419.

¹⁷¹ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 41.

dönem tarihi ve lügat sahasının klasik kaynaklarına sık sık başvurmuştur.¹⁷² Esed'in bu konudaki görüşü şu şekildedir:

*Klasik müfessirlerin hiçbiri kendi yorumlarının kesinliğini iddia etmemişlerse de geçmiş çağlardaki alimlerin bu gerçekten orijinal ve muazzam çalışmaları olmaksızın hiçbir çağdaş Kur'ân tercümesinin -benimki de dahil- başarıya ulaşma ümidi taşıması mümkün değildir. Onların yorumlarından ayrıldığım zaman bile, gerçeği bulma yolunda bana güç katan bilgilerini takdirle karşıladım.*¹⁷³

Kur'ân'da anlam ve içeriği ön planda tutan Muhammed Esed; düz ve sade ifadeleri lafız olarak çevirirken, veciz ifadeleri biraz daha anlaşılır olması için genişleterek çevirmiştir. Esed, Kur'ân'ın her türlü çelişkiden uzak akla ve idrake uygun bir metne sahip olduğunu düşünmekte; tefsirin amacını ise modern zamanlarda bilinçli eylemler sergileyen insanlardan oluşan bir toplum inşası olarak görmektedir.¹⁷⁴

---

¹⁷² Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 33-40.

¹⁷³ A.g.e., 40.

¹⁷⁴ Çalışkan, "Modern Zamanlarda Tefsirin Rotası ve Muhammed Esed Örneği", 95.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MUHAMMED ESED'İN TEFSİRİNDEKİ PSİKOLOJİK TAHLİLLER

Kur'ân içerdiği mesajlar ile sadece ahiretteki mutluluğu amaçlamamaktadır. Yaptığı düzenlemeler ile bu dünyada insanı ruhsal, fiziksel ve sosyal bakımdan korumakta ve insanın huzurunu temin etmektedir.¹⁷⁵ İnsan-Allah, insan-insan ve insan-kâinat ilişkilerine dair bilgileri içeren Kur'ân, insanın Allah'a karşı sorumluluklarının yanı sıra diğer bireylerle ilişkilerine ve hatta evrene dair tutum ve davranışlarına da değinmekte birtakım düzenleyici ölçüler koymaktadır. İnsanlık tarihinin başından beri Allah, insanlara yol göstermekte; ahlâk, sosyal ilişkiler, savaş vb. konulardaki düzenlemeleri ile insan tabiatının gerçek ihtiyaçlarına karşılık vermektedir.¹⁷⁶ Nitekim “Bu dünyada iyi bir hayat yaşamak ve öteki dünyada mutlu olmak için nasıl davranmalıyım?” sorusuna hiçbir kitap Kur'ân kadar kapsayıcı bir cevap vermemiştir.¹⁷⁷

İnsanın hayatını ilgilendiren çok çeşitli alanlar bulunmaktadır. Bu durum psikolojinin de alanlarının çeşitlenmesine sebep olmuştur. Her biri ayrı uzmanlık gerektiren bu alanlar; deneysel psikoloji, gelişim psikoloji, kişilik psikolojisi, sosyal psikoloji, klinik ve rehberlik psikolojisi, okul ve eğitim psikolojisi, iş veya endüstri psikolojisi, din psikolojisi gibi alanlardır.¹⁷⁸ Biz çalışmamızın bu bölümünde Esed'in Türkçeye *Kur'ân Mesajı* adı ile çevrilen tefsirinde bulunan çeşitli psikolojik tahlilleri; insanın karakteri, insanın bilişsel yönü ve bilgiyi elde etmesi, insanın psiko-sosyal yönü ve insanın spiritüel yönü olmak üzere dört başlık altında kategorize ederek ele aldık.

---

¹⁷⁵ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), 31-32.

¹⁷⁶ A.g.e., 970-971.

¹⁷⁷ A.g.e., 30.

¹⁷⁸ Hayati Hökeleli, *Din Psikolojisi*, 7. bs. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 3-4.

4.1 İnsanın Karakteri

Kur'ân'da insanın yaratılışı için balçıktan¹⁷⁹ ve Allah'ın ruhundan¹⁸⁰ yaratıldığına dair iki yönlü bilgiler yer almaktadır. Bu iki yönlülük insanın övgüyü de kınamayı da hak eden yapısını göstermektedir. İnsanın maddi yapısına tekabül eden ayetlerde birtakım olumsuz sıfatlar kullanılmıştır. İlk insanın yaratılışında temel madde olarak “çamur”, “kara balçık” ya da “pis kokulu balçık” gibi ifadeler¹⁸¹ kullanıldığı gibi sonrasında neslin devamını sağlayan “su”¹⁸² (meni) için de bir takım olumsuz nitelikler¹⁸³ kullanılmıştır.¹⁸⁴

Kur'ân ifadelerindeki bu iki yönlülük insanı olumlu ve olumsuz özellikleri şeklinde bir tasnife tabi tutmamızı sağlamıştır. Nitekim insan, yapısındaki çamur sebebi ile çökmeye, durağanlaşmaya ve rahatlığa meyyalken diğer bir boyutu olan Allah'ın ruhu sebebiyle de yaratıcının halifesi¹⁸⁵ olmaya layık görülmüştür.¹⁸⁶ Böylece insanın eğitilme özelliğine ve bunun sonucunda yücelme özelliğine¹⁸⁷ dikkat çekilmiştir.¹⁸⁸

Kur'ân'da kişiliğin ifade edildiği kavramlardan biri de *şakile'dir*. “Hissi ve manevî suret”¹⁸⁹ anlamına gelen bu kelimenin geçtiği ayette şöyle buyrulmaktadır:

---

¹⁷⁹ Rahman Suresi/14; Hicr Suresi/26.

¹⁸⁰ Secde Suresi/9; Sad Suresi/71-72.

¹⁸¹ Hicr Suresi/26; Rahman Suresi/14; Fâtır Suresi/11.

¹⁸² Fâtır Suresi /11; Kıyâmet Suresi/37.

¹⁸³ Târık, Suresi/5-6; Mürselât Suresi/20.

¹⁸⁴ Ali Şeriati, *İnsan*, çev. Şamil Öcal, (Ankara: Ferc Yayınları, 2008), 17-18; Mehmet Şanver, “Dinî Tebliğ ve Eğitim Açısından Kur'ân'da İnsan psikolojisi ve Özellikleri”, 143.

¹⁸⁵ Bakara Suresi/30-34

¹⁸⁶ Şanver, “Dinî Tebliğ ve Eğitim Açısından Kur'ân'da İnsan Psikolojisi ve Özellikleri”, 144.

¹⁸⁷ Şems Suresi/7-10.

¹⁸⁸ A.g.e., 144-146.

¹⁸⁹ Mu'cemü elfâzi'l-Kur'ân, (Kahire: Matabiü'l-Hey'eti'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitâb, ts.) C.I, 645.

BİZ, işte böyle böyle, Kur'ân'dan müminler için [ruhen] sağaltıcı, rahmet bahşedici olan ve zalimlerin de yalnızca yıkımını artıran şeyler indiriyoruz: çünkü, Biz insana ne zaman nimet bahşetsek yüz çevirir, (Bizi düşünmekten) küstahça yan çizer; ve kendisine bir kötülük, bir darlık dokunsa hemen mutsuzluğa düşer. De ki: "Herkes kendi yapısına göre davranmaktadır ve bunun içindir ki Rabbiniz kimin en iyi yolu seçtiğini çok iyi bilmektedir."¹⁹⁰

İlahiyatçı akademisyen Musa Bilgiz bu ayette psikolojik ve sosyolojik gerçekliklerin işaretleri olduğunu söylemektedir. Bu ayet; “insanın manevi dünyasında mevcut olan psikolojik eğilimler ile, sonradan sosyal etkileşim sayesinde ortaya çıkan unsurların varlığını ve etki alanını belirtmektedir” demektedir; ayetin kişilik, karakter, benlik, şahsiyet, huy, mizaç, davranış ve sosyal çevreden etkileşim gibi konularda aydınlatıcı bilgiler içerdiğini ifade etmektedir.¹⁹¹ Esed’in “herkes kendi yapısına göre davranmaktadır” şeklinde çevirdiği ayette geçen *şakila* kavramı genelde “ahlâk, seciye, mizaç, tabiat ve karakter” gibi anlamlarda kullanılmıştır.¹⁹² Esed ise *şakile* kavramına “yapı” anlamını uygun görmüştür. Kendi yapılarına göre davranan insanların ikiye ayrıldığını belirten ayette Kur’ân için müminlere rahmet bahşedici denilirken, zalimler için yıkımlarını artırıcı ifadesi kullanılmıştır. Esed “zalimler” ifadesi için şu şekilde bir izah getirmiştir:

Zalimler" tabiriyle, kendi kendilerini aldatıp oyalayarak, "dünyevi haz ve zenginliklere" aşırı bağlılık, aşırı düşkünlük göstererek vahyin gösterdiği doğru yolu bulma şansını elden kaçıran; mutlak gerçeklerin, değişmeyen manevi/ahlâkî değerlerin varlığına inanmayan ve sonuç olarak, ayetin devamında ifade edildiği gibi, manevî/ruhanî bir nihilizmin tutsağı olanlar kastedilmektedir.¹⁹³

Kur’ân, insanın mahiyetinin yanı sıra tarih boyunca gelmiş geçmiş spesifik pek çok kavimleri ve şahısları da ele almıştır. Bu kişiler bazen peygamberler gibi örnek

---

¹⁹⁰ İsrâ Suresi/82-84.

¹⁹¹ Musa Bilgiz, “Kişiliğin Oluşumunda Fıtrat ve Sosyal Çevrenin Etkisi (İsra 17/84. Ayeti Ekseninde)”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25 (2006): 133-132.

¹⁹² Yazır, Hak Dini Kuran Dili, C.V., 3196.

¹⁹³ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 401.

modeller olmuş bazen de şeytan veya Firavun gibi olumsuz inkârcı modeller olmuştur. Geçmişte yaşamış bu modelleri bilmek günümüzde bunların yansıması ve izdüşümü olan insan tiplerini tanımamıza yardımcı olmaktadır. Bahsi geçen kişi ve toplumların özelliklerini, yaşantı ve tepkilerini, benzeşen ve ayrışan yönlerini bilmek insanı ve insandan müteşekkil toplumu tanıma noktasında ufuk açıcı olacaktır.¹⁹⁴

4.1.1. İnsanın Zayıf Yaratılışa Sahip Olması

Allah (c.c.) Hz. Adem'i yaratıp, meleklerle O'na secde etmelerini emretmişti. İblis'in secdeden kaçınması üzerine Allah (c.c.) Hz. Adem'i, İblis'e karşı dikkatli olması konusunda uyarmıştı. Nitekim Esed insanın zayıf yaratılmış karakterine dikkatleri çekerek “*Bize karşı sorumluluk bilinci taşıyınlar yahut bu (kitap) onlarda yepyeni bir bilinç uyanıklığı meydana getirsin*”¹⁹⁵ buyurularak insanın bilincinin sürekli uyanık tutulabilmesi için Allah tarafından hatırlatıcılar gönderildiğini söylemiştir. Zira zayıf bir yaratılışa sahip insan ilahî bir yol göstericiye sürekli muhtaçtır.¹⁹⁶

Şeytanın Hz. Adem'e vaadini Allah (c.c.) ayeti kerimede şöyle bildirmektedir: “*Ne var ki, Şeytan O'na sinsice fısıldayarak, 'Ey Adem!' dedi. Sana sonsuzluk ağacını ve hiç çökmeyecek bir hükümlerliği göstereyim mi?*”¹⁹⁷ Esed; şeytan tarafından “ölümsüzlük ağacı” şeklinde isimlendirilen bu ağaç için; Allah'ın insanın arzu ve davranışlarına koyduğu sınırı gösteren bir temsildir demektedir. İnsanın kendi tabiatını bozması sonucu bu sınırın aşıldığına dikkatleri çekmiştir. Allah Teala Hz. Adem'e ithafen “*Ve gerçek şu ki, biz Âdem'e, önceden buyruğumuzu ulaştırmıştık; ne var ki o bunu unuttu, O'nu yaratılışındaki amaçta azimli ve gayretli bulamadık*”¹⁹⁸ demektedir. Esed insanın

---

¹⁹⁴ Ferruh Kahraman, “Psikolojik Tefsir”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.40 (2015): 104; Seyyid Kutub, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, çev. İsmail Aslan, (İstanbul: Ravza Yayınları, 1999), 65-67.

¹⁹⁵ Tâhâ Suresi/113.

¹⁹⁶ Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, 301

¹⁹⁷ Tâhâ Suresi/120.

¹⁹⁸ Tâhâ Suresi/ 115.

amaca bağlılıktaki gevşekliği, türünün ahlâkî zayıflığının bir göstergesi olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁹

Şu'arâ suresinde Allah (c.c.) insanın bir toplumdan diğerine veya bir zaman diliminden diğer bir zamana dilimine değişmeyen evrensel özelliklerinden olan zayıf yapısı ve kendini aldatma eğilimine değinmiştir. Zira Esed; insanın zayıf yapısı sebebi ile hakkı inkara olan meyli; onu nüfuzlu olmaya, iktidar, şan ve şöhret peşinde koşmaya, zenginliğe, ideolojilerine körü körüne bağlı olmaya yönlendirmekte olduğundan bahsedildiğini belirtmektedir. “Şüphesiz bunda [insanlar için çıkarılacak] bir ders vardır; ama insanlardan çoğu [buna] inanmazlar. Oysa senin Rabbin, çok acıyıp esirgeyen O yüceler yücesidir!”²⁰⁰ ayetinin sure içinde sekiz kere geçtiğini ve her bir peygamber kıssasından sonra bir nakarat gibi tekrarlanmasına dikkatleri çekerek; alemin Allah'ın varlığını gösteren kanıtlarla dolu olmasına rağmen insanın her devirde aynı inkârcı tavrı göstermesine bir vurgudur demektedir.²⁰¹

Esed, kişinin sahip olduğu servetin onu her türlü manevî ve ruhî endişeden uzaklaştırıp tabiatında kibir, bencillik ve merhametsizlik gibi zafiyetler oluşturabileceği gerçeğine şu ayet ile dikkatleri çekmiştir:²⁰² “Eğer [sınırsız zenginliklerin önlerine serilmesiyle] bütün insanlar tek bir [şeytanî] toplum haline gelmeyecek olsaydı, [şimdi] Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerini gümüşten çatılar ve tırmanacakları [gümüşten] merdivenler ile donatırdık.”²⁰³

İnsanın zayıf karakteri bazen bir peygamber örneğinde karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bir ayette Allah'ın elçilerinden Hz. Yunus'un, peygamberlik vazifesini bırakarak “kaçak bir kölenin kaçması gibi kaçtığı”²⁰⁴ ifade edilmiştir. Kıssada peygamber dahi olsalar insanın tabiatındaki zayıflığa vurgu olduğunu belirten Esed, “Balık olayının kahramanı [nı da an]; hani gücümüzün kendisine ulaşamayacağını

---

¹⁹⁹ Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 302-303.

²⁰⁰ Şu'arâ Suresi/8-9.

²⁰¹ A.g.e., 315-316.

²⁰² A.g.e., 670.

²⁰³ Zuhuf Suresi/ 33.

²⁰⁴ Sâffât Suresi/139-147.

sanarak öfkeyle çıkıp gitmişti! Ama sonra düştüğü bunalımın derin karanlığı içinde, 'Senden başka tanrı yok! Sınırsız kudret ve yüceliğinle sen her şeyin üstesindesin: doğrusu ben gerçekten büyük bir haksızlık yaptım' diye seslenmişti" ²⁰⁵ ayetinde bahsedilen Yunus'u yutan balığın karnındaki derin karanlığın sembolik olarak Hz. Yunus'un içinde bulunduğu manevi çöküntünün derin karanlığıdır, demektir. Esed, bir başka ayette "*Biz o'nu manevi çöküntü/iç huzursuzluğu içinde ıssız bir kıyıya çıkarttık ve o'nun üzerinde [çorak topraktan] yetişen bir bodur fidan yeşerttik"* ²⁰⁶ buyurularak çorak topraktan ağaç yeşertmeye yapılan atıf ile karanlıkta yolunu kaybetmiş kişilerin aydınlığa çıkabileceğine bir işaret olduğuna dikkatleri çekmiştir. ²⁰⁷

Yusuf kıssasında ise Hz. Yusuf'un Mısır'da barındığı evin kadını tarafından iffetsiz bir teklifle karşı karşıya kaldığını anlatan ayetlerde şöyle buyurulmuştur: "*Gerçek şu ki, kadın ona karşı arzu doluydu; o da kadını arzuluyordu; öyle ki, [bu ayartma karşısında] eğer Rabbinin burhanı onun içine doğmamış olsaydı [bu arzuya yeniliverecekti]"* ²⁰⁸ Esed, Zemaşeri'(ö.538 H./ 1144 M.) den yaptığı atıf ile bu durumu şöyle izah etmektedir: ²⁰⁹ İffetli ve erdemli insan içerisinde olumsuz duyguları mevcut olmayan insan değil bu duygulara karşı mücadele edebilen ve yenik düşmeyen insandır. ²¹⁰ Devamında Hz. Yusuf'un Rabbine seslenirken "*Sen onların-tuzaklarını benden uzak tutmasan ben o zaman onların ayartmalarına kapılır ve [doğru nedir, eğri nedir] seçemeyen şaşkın kimselerden olurum"* ²¹¹ şeklindeki nidası ile bu ahlâkî başarıyı kendisinden kaynaklı görmeyip Allah'tan bir lütuf olarak gören tevazusuna bir vurgudur demektir. Nitekim insan benliğinin, akıl ve sağ duyunun ahlâkî olarak

---

²⁰⁵ Enbiya Suresi/87.

²⁰⁶ Sâffât Suresi/145-146.

²⁰⁷ Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 580.

²⁰⁸ Yûsuf Suresi/ 24.

²⁰⁹ Zemaşeri, *Keşşâf Tefsiri*, çev. Muhammed Coşkun, vd., ed. Murat Sülün, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), C.3, 564-568.

²¹⁰ Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 490.

²¹¹ Yusuf Suresi/33.

olumsuz bulduğu yöne doğru onu sürükleyen güdülere sahip zayıf tabiatını yenmeyi başarmıştır.²¹²

4.1.2. Olumsuz Tutum ve Davranış Şekilleri

Varlık sahnesinde yerini alan insanın; anlam arayışı ve kendini bilme noktasında olumsuz özelliklerini bilmesi, olumlu özelliklerini bilmesinden önemlidir. Zira olumlu davranışlarda bulunmak erdem olarak görülüp tavsiye edilirken olumsuz davranışlardan kaçınmak mecburi kılınmaktadır.²¹³

Ruhsal özellikleri ve bunun dışı yansımaları olan davranışları açısından ele alınan insanın, Kur'ân'da pek çok olumsuz özelliklerine rastlanılmaktadır.²¹⁴ Sıkıntılı zamanlarda Allah'ı hatırlayıp feraha kavuşunca unutulması, korkak, iki yüzlü, inatçı, zayıf, huysuz, hırslı, sabırsız, çabuk şikâyetlenen, menfaatine düşkün, cimri olması özellikleri bunlardan bazısıdır. Olumsuz davranış özelliklerinin yanı sıra inkâr psikolojisine, heyecan ve öfke anında yaşanan fizyolojik değişimlere, ihtiyarlıkta meydana gelen davranış bozulmalarına da Kur'ân'da değinilmiştir. Aynı zamanda insanın kibir duygusu ve bağımsızlık dürtüsünün etkisi ile kendini tanrı yerine koymasına, bilgisizce münakaşa etmesine, taklitçi, karamsar ve unutkan olmasına Kur'ân'da yer verilmiştir.²¹⁵

Tîn sûresinde; “*Gerçek şu ki biz insanı en güzel şekilde yaratırız*”²¹⁶ buyurulmaktadır. “*En güzel şekil*” için Esed'in yorumu şu şekildedir: İnsan fitratında olan özellikler

---

²¹² Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 497.

²¹³ Aydın, *Kur'ân'da İnsan Psikolojisi*, 12.

²¹⁴ Yunus Suresi/21; Hud Suresi/9-10; Müddessir Suresi/49-51; Enfa Suresi/6; Tevbe Suresi/42; Enam Suresi /7; Hicr Suresi/14-15; Hac Suresi/5; Zariyat Suresi/29; Zümre Suresi/23; Ahzab Suresi/10; Yusuf Suresi/31; Nahl Suresi/58; Furkan Suresi/27-29; Nisa Suresi/28; Enbiya Suresi/37; İsrâ Suresi/11; Mearic Suresi/19-21; Adiyat Suresi/6-8; Fecr Suresi/15-16; Tevbe Suresi/86; Beled Suresi/5; Hud Suresi/9-10; A'raf Suresi/22; Maide Suresi/104; Lokman Suresi/21; Bakara Suresi/286; Tâhâ Suresi/115; İsrâ Suresi/83; Fussilet Suresi/49; Hud Suresi/117-118; Şemse Suresi/7-9; Kaf Suresi/16.

²¹⁵ Mehmet Şanver, “Dinî Tebliğ ve Eğitim Açısından Kur'ân'da İnsan Psikolojisi ve Özellikleri”, 140-141.

²¹⁶ Tin Suresi/4.

sayesinde içinde bulunduğu evrene uyum sağlayabilme yetisine ve ondan istifade edebilme özelliğine sahip bir varlıktır. İşte bu en güzel şekilde yaratılan insanın olumlu kimliğini yozlaştırması, yaptığı veya yapmayı ihmal ettiği eylemlerinin sonucunda kendini yoldan saptırması ile “*aşağuların en aşağısına*”²¹⁷ indiğini söylemektedir.²¹⁸

Hümeze suresinde ise Allah (c.c.) olumsuz kişilik özelliklerini saymakta ve bu özelliğe sahip insanların durumları hakkında bilgi vermektedir. Ayette; iftira atan, ayıp kusur arayan, servet biriktirip bu servetin kendisini sonsuza kadar yaşatacağını sanan kişilerin vay hallerine denmektedir. Esed, kendilerine servetlerini kalkan yapan insanlar ifadesi ile servet biriktirmeye bir çeşit dini değer atfeden ve ruhi endişelerden uzaklaşan insan kinayesi olduğunu ifade etmiştir. Ayette geçen “*geniş sütunlar arasında*” azap görecekları ifadesi ile kastedilenin aslında ümitsizlik içerisinde kuşatılmış hal olduğunu belirtmektedir.²¹⁹

Kalem suresi 10-13. ayetler arasında ahlâkî zaaf türlerine sahip insanlara örnekler verildiğini belirten Esed; ayetlerde bahsedilen manevi/ahlaki zaaf türlerine sahip olan bu insanların, arzu ve özlemlerine hiçbir şekilde aldırış edilmemesi gereken insan tipleri olduğunu belirtmiştir. Kendilerine uyulmaması gereken insan karakterleri ayette şu şekilde sıralanmıştır: Sürekli yemin eden alçak, iğrenç dedi-kodular yapan iftiracı, iyiliği engelleyen, günah işleyen zorba, ihtiraslarının kölesi olan zalim ve hemcinslerine faydası olmayan kişi.²²⁰

4.1.2.1.Nankör Davranış Gösteren İnsan

“*Ooo! Nefes nefese koşan binek atları, ateş saçan kıvılcımlar, sabah vakti akına koşan, böylece (arkalarında) toz bulutları yükselten, [körcesine] bir ordunun içine dalan*”²²¹ ayetinde geleneksel tefsirlerde Allah yolunda savaşanların temsil edildiği yönündeki görüşlerin olduğunu belirten Esed, bu yorumların devamındaki şu ayetler ile mantıkî bağlantısının güç olduğunu belirtmiştir: “*Gerçek şu ki insan Rabbine karşı çok*

---

²¹⁷ Tin/5.

²¹⁸ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 124-125.

²¹⁹ A.g.e., 133.

²²⁰ A.g.e., 55-56.

²²¹ Âdiyat Suresi/ 1-5.

nankördür; ve kendisi [de] buna şahittir: çünkü servet hırsına kapılmıştır.”²²² Esed’e göre istikametini kaybeden insan ruhu sembolik olarak “binek atları” ifadesiyle ortaya koyulmuştur. Bu ruhun özelliklerini şu şekilde sıralamıştır: Manevi eğilimleri olmayan, hak olmayana kendini şartlandırmış, dünyevi zevk ve ihtirasların esiri olmuş bu sebeple de aklın rehberliğini yitirmiş, kontrolünü kaybetmiş. Esed, Allah’a karşı sorumluluğunu unutan ihtiras ve iştahlarının kölesi olmuş bu kişiler; manevi yok oluşlarını kendileri hazırlamaktadır demektedir.²²³

İnsanın nankörlüğünden bahseden ayette “*insana katımızdan bir rahmet tattırsak, sonra da onu kendisinden çekip alsak, hemen [önceki lütfumuzu] nankörce unutup umutsuzluğa düşer*”²²⁴ buyurulmaktadır. Ayette müreffeh içerisindeyken bunu şans olarak görüp Allah’ın lütfunun farkında olmayanların, musibet karşısında umutsuzluğa kapılmalarını ele almaktadır. Umutsuzluğa düşme durumunu Esed, manevî nihilizmin bir yansıması olarak görmektedir.²²⁵

4.1.2.2.Kıskanç-İnatçı- İsyankâr İnsan Davranışı

Kıskançlık bireyi yıpratıcı özelliğe sahip bir duygudur. Kontrolden çıkan kıskançlık kişinin gelişmesi ve ilerlemesi önünde büyük engel oluşturmaktadır. Hiçbir din ve sosyal yapı tarafından hoş karşılanmayan kıskançlık duygusuna Kur’ân’da da dikkatler çekilmiştir.²²⁶

Esed; Bakara 83-103. ayetler arasında Allah (c.c)’ın İsrailoğullarına seslenmekte olduğunu ve onların tavır ve davranışları hakkında bizlere bilgiler verildiğini bildirmektedir: “*Birkaçınız dışında bu sözünüzden döndünüz: zaten siz inatçı, isyankâr bir toplumsunuz*”²²⁷ mealindeki ayet için Esed, Tevrat’da da İsrailoğullarının dik başlılığı ve inatçı isyankarlığına dair pek çok atıf olduğunu belirtmiştir. “*Biz Musa’ya*

---

²²² Âdiyat/6-8.

²²³ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 92.

²²⁴ Hûd Suresi /9.

²²⁵ A.g.e., 449.

²²⁶ Faruk Varol, “Yusuf Suresi Bağlamında Kıskançlık ve Haset Duygularına Psikolojik Bir Yaklaşım”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.13, S.2 (2001):149.

²²⁷ Bakara Suresi/83.

*ilahî kelâmı bahsettik ve birbiri ardınca O'nu izleyen elçiler gönderdik*²²⁸ buyurularak Yahudilerin elinden bilgisizlik mazeretinin kaldırılıp bu bahanenin geçersiz kılındığının ortaya koyulduğunu ifade etmiştir. Yine ayeti kerime de “*Ne zaman bir elçi hoşunuza gitmeyen bir şey getirdiyse küstahlıkla haddi aşarak bir kısmını öldürdünüz ve diğerlerini yalanladınız*” denilerek onların bütün inançlarını “*Allah katında sahip olduklarını iddia ettikleri sözde imtiyazlı statü üzerinde...*” odakladıklarına vurgu yapıldığını bildirmektedir. Esed; Bakara 90. Ayette: “*Allah'ın lütfunu dilediği kuluna bahsetmesini kıskanarak Allah'ın indirdiği hakikati inkâr etmeleri ve böylece kendilerini kaptırdıkları şu (boş gurur) ne kötü*” buyurularak, Yahudilerin sözde imtiyazlı statülerini ortadan kaldıracak olan Arap bir peygambere olan kıskançlık özelliklerine vurgu yapıldığını belirtmiştir.²²⁹

4.1.2.3. Açgözlü İnsan Davranışı

Esed, “*Bir aç-gözlülük saplantısı içindesiniz, mezarlarınıza girinceye dek (süren)*”²³⁰ ayetindeki *tekasür* kelimesine “çoğaltma için ihtirasla çırpınma” anlamı vermiştir. Ayetteki, bağlamı düşünüldüğünde insanın içinde bulunduğu evrende konfor alanını artırmasına yönelik tamahkârlığını, mal ve mülk edinme hırsını, tabiat üzerinde hakimiyet kurma isteğini, teknolojide ilerleme için aşırı bir gayret gösterme çabasını, bunlara saplantılı bir şekilde ulaşma gayretini ve bu yolda herhangi bir ahlâkî sınırlamayı kabul etmeme halini ifade ettiğini düşünmektedir. Ve bu saplantılı ruh hali, aç gözlülük sonucunda toplumun dengesinin bozulduğu ve bu durumun topluma mutsuzluk getirdiğini belirtmiştir.²³¹ Nitekim insanın katı materyalist tutumu sebebiyle kendine ve çevresine zarar verdiğiinden bahseden bir başka ayette “[*Allah'ın buyruklarını umursamaz hale gelen şu*] insanların kendi elleriyle yapıp ettikleri sonucunda karada ve denizlerde çürüme ve bozulma başladı”²³² buyurulmaktadır.²³³

---

²²⁸ Bakara Suresi/87.

²²⁹ Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, 993-997.

²³⁰ Tekâsür/1-2.

²³¹ A.g.e., 95-96.

²³² Rûm Suresi/41.

²³³ A.g.e., 891.

A'râf Suresi 163-164. ayetlerde İsrailoğullarının Musa şeriatına göre uyması gereken *Sebt/Cumartesi* yasağından bahsedilmekte; tamah ve hırslarının peşine düşen, dünyevi çıkarları sebebiyle dinlerinin ilkelerine mütemadiyen başkaldıran Yahudilerin tasviri yapılmaktadır. “*Ve sonra da kendilerine yasak edilen şeyleri yapmakta küstahça direttikleri zaman onlara ‘Aşağılık maymunlar gibi olun!’ dedik*”²³⁴ ayetindeki “aşağılık maymunlar” ifadesi için Esed şöyle bir yorum yapmıştır: Klasik Arapçada “maymun gibi” ifadesi, istek ve arzularını frenlemeyen taşkın insanlar için kullanılmaktadır. Ayette bir benzetme yapıldığını belirterek, kastedilenin şeklen bir maymunlaşma olmayıp ruhen ve kalben maymunlaşma olduğunu belirtmiştir.²³⁵ Yine aynı minvalde bir başka ayette “*Allah katında bunlardan daha şiddetli bir cezayı hak edenleri size söyleyeyim mi? Onlar, Allah’ın lanetledikleridir; onlar Allah’ın gazap ettikleridir ve şeytanî güçlere taptıkları için Allah’ın maymuna ve domuza çevirdikleridir*”²³⁶ buyurulmaktadır. Esed ayette geçen “domuz” ve “maymun” a çevrilme olayını lafzi olarak algılamayıp tabîinden Mücâhid’in yorumunu baz alarak;²³⁷ günahın oluşturduğu ahlâkî çöküntü neticesinde insanların şehvetleri peşinde koşan domuz ile tahmin edilmez davranışlara sahip maymun gibi özellikler gösterdiğini ortaya koyan mecazi bir benzetmedir demektir.²³⁸

Esed, “*Gerçek şu ki, insanı yaratan Biziz ve onun iç-benliğinin ona ne fısıldadığını Biz biliriz: çünkü Biz ona şah damarından daha yakınız*”²³⁹ buyurulan ayette; insanın içindeki benliğin yani nefsinin ona fısıldamasından yani bilinçaltı arzuların telkinlerinden bahsedilmektedir demektir. Akabinde “[*Ve böylece*] ne zaman [*tabiatında mevcut*] iki eğilim, sağdan soldan çatışarak karşı karşıya gelseler, insanın

---

²³⁴ A'râf/166.

²³⁵ Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 210-211.

²³⁶ Mâide Suresi /60.

²³⁷ Ebul'l Haccâc Mücahid, *Tefsirü'l- İmam Mücahid b. Cebr*, (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-İslâmî el-Hadise, 1989), C.1., 199; Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsiru'l- Kur'âni'l-Hekîm (Tefsîrû'l-Menâr)*, Daru'l-Fikr li't-tibaa'ti ve'nneşr ve't-Tevz'i, Beyrut, trz, 6/588.

²³⁸ Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 1325.

²³⁹ Kâf Suresi/16.

söylediği her şeyde yanı başında mutlaka bir gözetleyici bulunur”²⁴⁰ Esed bu iki ayette insan tabiatında bulunan iki temel motivasyona dikkatleri çekmiştir. Bu motivasyonlardan biri modern psikolojide “libido” olarak adlandırılan temel içgüdüsel arzu ve eğilimleri diğeri ise sezgisel ve düşüncesele akıl. Esed, “Sağında solunda oturarak” ifadesi ile insanın üzerinde üstünlük kurmaya çalışan bu iki gücün çatışan niteliklerini anlatan bir mecaza dikkat çekildiğini ifade etmektedir. Esed, insanın kendi içindeki fışıldaşmasına atıf ile “insanın söylediği her şeyde yanı başında mutlaka bir gözetleyici bulunur”²⁴¹ ayetinde *gözetleyici* ifadesi ile vicdana vurgu yapıldığını belirtmiştir. Nitekim takip eden ayetlerde yeniden diriliş sûruna üflenecek ve “Her insan, [kendi geçmiş] iç dürtüleri ve vicdanı ile ortaya çıkacak”²⁴² buyurulmuştur. Esed ayette geçen *saiik* kelimesini, insanın asli dürtülerine tekabül ettiğini belirtip “iç güdüler” şeklinde çevirmiş; *şahid* kelimesini ise insanın kendisine karşı şahitlik yapması olarak düşündüğünü belirterek “vicdan” olarak çevirmeyi uygun görmüştür.²⁴³

“Ve bilin ki, mallarınız ve çocuklarınız sadece bir sınav ve bir ayartmadır ve (yine bilin ki) Allah’tır, katında en büyük ecir bulunan!”²⁴⁴ insanın tutku ve meyli bazen onu yanlış davranışlara yöneltmekte ve o kişinin imtihanı olabilmektedir diyen Esed; ayette bireylerin meşgale ve bağılılıklarının onları ahlâkî ilkelerinden uzaklaştırmaması gerektiğine olan vurguya dikkatleri çekmiştir.²⁴⁵

4.1.2.4. Kendini Beğenmiş İnsan Davranışı

Esed; “Gerçek şu ki, Biz insanı acı, sıkıntı ve imtihan [ile yüklü bir hayat]a gönderdik”²⁴⁶ ayetinde geçen *kebed* ifadesinin “acı”, “sıkıntı”, “baskı” ve “imtihan” gibi anlamları içermesi sebebi ile tek kelime ile ifade edilemediğini belirtiyor. Bu ayeti takip eden ayette Allah (c.c.) insanın kendini beğenmiş yapısını şu şekilde bizlere

---

²⁴⁰ Kâf Suresi/17-18.

²⁴¹ Kâf Suresi/ 18.

²⁴² Kâf Suresi/21.

²⁴³ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 141.

²⁴⁴ Enfâl Suresi/28.

²⁴⁵ A.g.e., 1068.

²⁴⁶ Beled Suresi/4.

bildiriyor: “İnsan, kimsenin kendi üzerinde güç sahibi olmadığını mı zannediyor? Övünüp duruyor: ‘Ben yığınla servet tükettim!’”²⁴⁷ İnsan soyundaki bu övünmenin dinin gerileme ve zayıflama dönemlerinin bir karakteristik özelliği olduğunu belirten Esed; bu dönemde doğru ile yanlışın ölçüsünü kişinin dünyevi menfaatleri belirlemektedir demektir.²⁴⁸

4.1.2.5.Hakikat ile Alay Eden İnsan Davranışı

Hz. Peygambere hitap eden bir ayette “Gerçekte, senden önceki elçilerle [de] alay edilmişti” buyurularak önceki peygamberlerle de alay edildiği bilgisi verilmiştir. Ayetin devamında “ama ne var ki, onları küçümseyen kimseleri, [sonunda] alay edip durdukları şeyin kendisi tepeleyiverdi”²⁴⁹ denmektedir. Esed bu ayet üzerine; elçileri yalanlayanlar, onları küçümseyip alaya alanlar hakkında şöyle düşünmektedir. Toplum içerisinde çoğunluk tarafından inatla bu tavırların devam ettirilmesi halinde bu durum sadece diğer dünyada değil bu hayatta da yıkıcı bir etki yapacak, toplumun manevi ve ahlâkî temellerini sarsıp dünyevî huzursuzluk getirecek ve hatta kişilerin fiziksel yapıları üzerinde de zarar oluşturacaktır.²⁵⁰

4.1.3.Tavsiye Edilen Tutum ve Davranışlar

Kur’ân’da inananlara örnek insan modelleri sunularak ahlâk, kişilik ve karakter inşası yapılmaktadır. Hz. Aişe, Hz. peygamberin ahlâkını “Kur’ân”ı²⁵¹ şeklinde tanımlamakta; Kur’ân ise Hz. Peygamberin hayat tarzını *üsve-i hasene*²⁵² olarak yani “güzel bir örnek” olarak sunmaktadır. Kur’ân’da Hz. İbrahim siddik nebi, Hz. Musa İhlas sahibi nebi, Hz. İsmail sözüne güvenilen nebi olarak sunulurken; imtihanları sabır ve metanetle karşılama noktasında Hz. Davud, Hz. Süleyman ve Hz. Eyyüp peygamberler örnek olarak sunulmaktadır. Hz. Meryem, iffeti ve ihlasıyla; Hz. Lokman, hikmeti ve faziletiyle; Ashab-ı Kehf, Allah yolunda verdiği mücadeleye;

---

²⁴⁷ Beled Suresi/5-6.

²⁴⁸ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 146-147.

²⁴⁹ En’âm Suresi/10.

²⁵⁰ A.g.e., 530.

²⁵¹ Müslim, “Müsâfirîn”, 139.

²⁵² Ahzâb Suresi/21.

ensar ve muhacir, îsar ve yardımlaşma şuuru ve kardeşlik örneğiyle; Hz. Musa'nın annesi, merhamet ve şefkatiyle; Firavun'un karısı sabır ve iman duygusu ile bizlere güzel örneklik oluşturmaktadır.²⁵³

Müzzemmil suresi 20. ayette Allah (c.c.) kullarına tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu tavsiyeler arasında kişinin kendini ibadete vakfetmesi de dahil olmak üzere her türlü aşırılıklardan uzak durulmasına vurgu olduğu belirtilmektedir.²⁵⁴ Esed bir başka ayette “*İyilik yapmayı kendine kazanç aracı kılma*”²⁵⁵ denilerek kazanacağı karşılıklı iyilik durumundan insanların kaçınmalarının gerekliliğine vurgu yapıldığını belirtmiştir.²⁵⁶

İlk inen vahiylerden sayılan Müddessir suresinin ilk ayetini Esed “*Sen Ey [yalnızlığına] bürünmüş olan*” şeklinde çevirmiştir. *Desera* fiilinin hem somut hem soyut anlama geldiğini belirten Esed, müfessirlerin büyük kısmının bu ifadeyi somut olarak herhangi bir şeye örtünmüş ve sarınmış anlamlarında kullandıklarını belirtmiştir. Akabinde bu kelime için Râzi'nin (ö. 606 H./1210) yorumuna yer vermiştir.²⁵⁷ Hz. Muhammed'e peygamberlik görevi tevdi olmadan önce içinde bulunduğu şiddetli yalnız kalma ve uzun tefekkür haline bir atıf ile içinde bulunduğu bu soyutlanmış hali bırakıp insanlığa bir rehber olarak gönderildiği bilinci ile misyonuna uygun olarak öne çıkması gerektiğine bir vurgudur demektedir.²⁵⁸

“*O, sizi toz topraktan var ederken de annelerinizin rahminde saklı bulunduğunuzda da sizinle ilgili her bilgiye sahiptir: o halde kendinizi saf ve temiz görmeyin; [çünkü] O, kimin kendisine karşı sorumluluk bilinci taşıdığını en iyi bilendir.*”²⁵⁹ Allah'ın insan hakkında her bilgiye sahip olması ile kastedilenin insanın yaratılışından kaynaklı

---

²⁵³ Erdoğan Baş, Kişilik ve Karakter İnşasında Kur'an'ın Sunduğu Güzel İnsan Modeli, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.VI, S.2, (Tokat, 2018), 277-278.

²⁵⁴ Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, 64.

²⁵⁵ Müddessir Suresi/6.

²⁵⁶ A.g.e., 66.

²⁵⁷ Fahreddin Râzî, *Tefsîr-i Kebîr: Mefatihü'l-gayb*, çev: Suat Yıldırım vd., Ed. Ahmet Hikmet Ünalmiş, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1992), C.22, 239.

²⁵⁸ Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, 66.

²⁵⁹ Necm Suresi/ 32.

zayıflıkları olduğunu bildiren Esed bu sebeple insanın günaha yatkın yapısına bir vurgu olduğunu belirtmektedir. Dolayısı ile insanın kendi saflığı konusunda kibre kapılmaması mütevazî olması gerektiğine dikkatleri çekmiştir.²⁶⁰

Furkân Suresi 63. ayette “*Rahmanın has kulları...*” diye başlamakta ve akabindeki ayetlerle bu kulların özellikleri sayılmaktadır: Onlar; tevazu ve vakar sahibi, kendilerine sataşanlara “selam” diyen, geceleyin secdeye giderek, kıyama durarak Rabbini anan, ne aşırı mal biriktiren ne de saçıp savuran, Allah’tan başkasına tapmayan, haksız yere kimsenin canına kıymayan, zina etmeyen, hata işleyince tevbe eden, yalan şahitlikten uzak durup boş ve anlamsız işlerle meşgul kişilerle karşılaşınca yanlarından vakarlı bir şekilde uzaklaşan, dürüst ve erdemli davranış sahibi kimselerdir. Ve yine bu kimseler için ayette şöyle denilmektedir: “*Kendilerine Rabb’lerinin mesajları hatırlatıldığı zaman, körler(in) ve sağırlar (ın yaptığı) [gibi] (düşünüp anlamadan) onların üzerine üşüşmezler*”.²⁶¹ İşte bu ayet için Esed, Zemahşeri’den yaptığı atıf²⁶² ile halkın büyük bir kısmının taklitçi bir şekilde ilahi mesajlara yüzeysel yaklaştığını belirtmiştir. İçeriği anlamak için gayretten yoksun bu yüzeysel yaklaşımları sebebi ile Kur’ân’ın mesajının mahiyetine kör ve sağır kaldıklarına vurgu yapmıştır. Esed, Allah’a karşı sorumluluk bilincinde ve duyarlılığında olan bireylerin ise açık bir zihin ile can kulağıyla mesajı dinleyerek anlamak için çaba gösterdiklerini belirtmiştir.²⁶³

4.1.4. Nefis Terbiyesi- Karakter Eğitimi

Kur’ân tebliğ ve eğitimde bir metot olarak ortaya koyduğu kurallar ve takip ettiği yol itibarıyla insanın psikolojik ve biyolojik yapısını gözetmektedir. İnsan tabiatına uygun eğitim yöntemi neticesinde insan doğruya yönelmekte yanlıştan uzaklaşmaktadır. Kur’ân insanın biyolojik, psikolojik, fitrî özellikleri hakkında bilgiler vererek insanın sorumluluğu noktasında dikkat etmesi gereken hususları belirtmektedir. İnsanın yaratılmış bir varlık olduğu bilincinde olması onu tebliğe açık hale getirirken, yaratılmış olduğunu unutma hali ise iletişime kapalı hale getirecektir. Nitekim

---

²⁶⁰ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 110.

²⁶¹ Furkân Suresi/73.

²⁶² Zemahşeri, *Keşşâf Tefsiri*, C.4, 898.

²⁶³ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 253.

Kur'an'da bu durum Allah'ın kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği²⁶⁴ kimseler olarak tasvir edilip onların kalpleri sanki kilitlidir denilmektedir.²⁶⁵ Esed ayetlerde Allah'ın kulları için günah işlemeleri ve hakikate karşı duyarsız kalmalarını “takdir etmesi” veya “öngörmesi”, Allah'ın koymuş olduğu tabii ve psiko-sosyal yasalar sebebi ile bir temsili ifade şeklidir demektir.²⁶⁶

Kur'an'ın insan psikolojisi ile sağladığı uyumun en iyi örneklerinden biri de içki yasağıdır. Bu yasağın süreci²⁶⁷ İslâm dininin insan psikolojisine verdiği değerin bir göstergesidir. İnsanda iç güdü doğuştan irade ise sonradan kazanılan bir yeti olması sebebi ile İslâm'da irade eğitimi önemlidir. Gusulsüzlüğün namaza mâni olma durumu da irade eğitimi açısından ele alınabilir. Zira cinsi beraberliğin sonunda temizlenmenin gusül abdestine bağlanması, namazın da gusül abdestine bağlı olması ve ayrıca namazın da belirli kısıtlı bir vaktinin olması arasında irtibat olduğu düşünülmektedir. Bu irtibatlar ile gusül abdesti aracılığıyla şehvet iç güdüsünün kontrol altına alınıp irade eğitimi amaçlandığı söylenebilir.²⁶⁸

Esed, “*SİZ EY imana ermiş olanlar! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı, ki Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincine varasınız*”²⁶⁹ ayetine yaptığı izahta, oruç ibadetinin üç amacı bulunduğunu belirtmiş ve bunları şu şekilde sıralamıştır: Kur'an'ın vahyedilişinin başlangıcını kutlamak, etkili bir nefis disiplini sağlamak, kişinin kendi açlık ve susuzluk tecrübesinden yola çıkarak ihtiyaç sahiplerinin durumları hakkında fikir sahibi olmasını sağlamak. Esed oruç ibadetiyle genel olarak amaçlananın ise ruhsal arınma olduğunu belirtmiştir.²⁷⁰

---

²⁶⁴ Bakara Suresi/7,18; Muhammed Suresi/24.

²⁶⁵ Şanver, “Dinî Tebliğ ve Eğitim Açısından Kur'an'da İnsan psikolojisi ve Özellikleri”, 137-139.

²⁶⁶ Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, 522.

²⁶⁷ Bakara Suresi/219; Nisa Suresi/43; Maide Suresi/90-91.

²⁶⁸ Ali Murat Daryal, “Vahyin Takip Ettiği Psikolojik Süreç”, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları I, (İstanbul:2000): 251-252.

²⁶⁹ Bakara Suresi/ 183.

²⁷⁰ Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, 1021.

Hız. Süleyman Sebe melikesinin tahtını getirtir ve akabinde “(Şimdi) onun tahtını tanınmaz hale sokun; bakalım, kendi başına doğru yolu bulacak mı, yoksa doğru yolu bulamayan kimselerden mi olacak.”²⁷¹ der. İşte Esed, Hız. Süleyman’ın tahtı tanınmaz hale getirmesinin altında yatan sebebi şu şekilde açıklamaktadır: Sebe melikesi görünen ile mi yetinecektir yoksa görünmeyen manevi gerçekliğin peşine mi düşecektir, işte bunu anlama çabasıdır demektedir. Esed; Allah inancı ve manevi sorumluluk bilinci ile hareket edildiğinde, insan ruhunun geçireceği müthiş dönüşüme bir vurgu olduğu görüşündedir.²⁷²

Zekât ibadetinin nefis terbiyesi boyutuna değinen Esed, bu kavramının İslâm hukukunda kişinin sermayesi ve gelirini bencillik kirinden temizleme anlamına geldiğini belirtmiştir. Kavramı hukuki olarak kullanıldığı yerlerde “Arındırıcı mali yükümlülük” olarak çevirmeyi uygun görmüş, zekât ile bireyin nefsinin bencillik kirinden arındırılmasına vurgu yapmıştır.²⁷³

4.1.5. Teslimiyetçi İnsan Karakteri

“[O halde,] unutmayın, Safâ ve Merve, Allah tarafından konulmuş sembollerdendir”²⁷⁴ Hız. İbrahim’in Allah’tan gelen emir doğrultusunda Hâcer’i ve oğlu İsmail’i çöle bırakmıştı. Susuzluk ve yaşam kaygısına kapılan Hâcer’in burada bulunan Sefa ve Merve tepeleri arasındaki koşturması ve Allah’a yalvarması akabinde Hâcer, suya kavuşmuştu. İşte Esed; Hâcer’in zemzeme kavuşmasının sebebini, onun Allah’a duyduğu bu güven ve sabır duygusuna bağlamaktadır. Yine ayeti kerimenin devamında “böylece hac ve umre için Mâbede gelen birinin bu ikisi arasında gidip gelmesinde bir mahzur yoktur” buyurarak insanlar üzerinde psikolojik bir rahatlama sağlandığına dikkatleri çekmektedir. Zira o zamanki Müslümanların bir zamanlar Sefa ve Merve’de bulunan putlar sebebi ile bu dini göreve karşı isteksizlik göstermeleri üzerine indirildiği belirtilmiştir.²⁷⁵

---

²⁷¹ Neml Suresi/ 41.

²⁷² Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 344.

²⁷³ A.g.e., 981-982.

²⁷⁴ Bakara Suresi/158.

²⁷⁵ A.g.e., 1012.

4.1.6. İnsanın Fizyolojik Yapısı

Ölüm anının tasvir edildiği Kıyâmet suresi 26-40. ayetler arasında insanın yapıp ettiklerinin karşılığını alma gününe vurgu yapılmaktadır. Ayette “[Artık son pişmanlık fayda etmez] çünkü [yaşadığı sürece] hakikati kabul etmedi ve [aydınlığa kavuşmak için] namaz kılmadı; tam tersine, hakikati yalanladı ve ondan uzaklaştı ve sonra böbürlenerek geldiği yere döndü”²⁷⁶ buyurulmaktadır. Esed, “dönülen bu yer” ifadesi ile kişinin toplumunun kastedildiğini düşünmektedir. Yani insanın sosyal çevresinin maddeciliğinin etkisi ile kendi kendine yeterli olduğu düşüncesine kapılıp bu sebeple rehber ihtiyacı olmadığını düşünen küstah inancına dönme vurgusu olduğunu belirtmektedir. İşte bu kibirlenen, böbürlenmiş insan için Allah (c.c.) “Bir zamanlar [sadece] akıtılan bir meni damlası değil miydi ve sonra döllenen hücre; bu safhada Allah [onu] yaratmış ve olması gerektiği gibi şekil vermişti”²⁷⁷ buyurmaktadır. Esed bu ve buna benzer birçok ayet²⁷⁸ ile Allah’ın insanın basit organizmasına dikkatleri çektiğini belirtmiştir.²⁷⁹

“Ve Allah sizi yarattı, günü gelince de öldürecek ve içinizden kimileri, ömrün o en düşkün çağına, (insanın) bildiği şeyi de bilmez olduğu yaşa kadar alıkonulurlar”²⁸⁰ ayetinde insanın biyolojik gelişimine vurgu yapıldığını belirten Esed; doğup büyüyen insanın, bilgi, zekâ ve tecrübesinin zirvede olduğu bir çağa ulaştığını ve insanın yaşlanmasıyla birlikte bu halin giderek azalıp yeni doğan bir bebek gibi yardıma muhtaç hâle evirildiğini ifade etmektedir.²⁸¹

Esed cinselliğin pek çok ayet ile ilahî buyruğa uygun olduğunun belirtildiğini söylemektedir. “Eşleriniz sizin için ürün veren (verimli) toprak (gibi)dir; öyleyse toprağınızı dilediğiniz gibi işleyin, ama önce kendi ruhlarınız için bir hazırlık

---

²⁷⁶ Kıyâmet Suresi/31.

²⁷⁷ Kıyamet Suresi/37-38.

²⁷⁸ A’la Suresi/87; Şems Suresi/7.

²⁷⁹ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 131-132.

²⁸⁰ Nahl Suresi/70

²⁸¹ A.g.e., 759.

*yapın*²⁸² ayetinde “ruhlarınız için hazırlık yapın” denilerek aslında kadın-erkek arasındaki ruhsal ilişkinin, cinsel ilişkide vazgeçilmez esas olduğuna vurgu yapıldığını belirtmiştir.²⁸³

Birden çok kadın ile evlenmeye izin veren ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “Eğer yetimlere karşı adil davranmamaktan korkuyorsanız, o zaman size helal olan [diğer] kadınlardan birisi ile evlenin, [hatta] ikisi, üçü veya dördü [ile]...”.²⁸⁴ Bu ayette kadın ve erkeğin arasındaki çok eşlilik durumunu Esed şu şekilde izah etmektedir: Kadın-erkek ilişkisinde belirleyici olan etken sevgi olsa da cinsel isteği belirleyen etken biyolojiktir ve bu da üremedir. Kadının hamilelik süreci dokuz ay sürdüğü düşünülüğünde diğer bir erkekten hamile kalması için dokuz aylık bir süre beklemesi gerekirken erkek her kadın ile olan birlikteliğinde çocuk sahibi olabilmektedir. Dolayısı ile erkekteki bu eğilim biyolojik bir temele dayanmaktadır. Evlilikte en önemli faktör olmasa da temel faktörlerden biridir biyolojik etmen. Kadının birden fazla kişiyle evlenmesine izin verilmeyerek evliliğin sosyo-biyolojik kısmı korunmaktadır. Evliliğin ruhsal yönü ise tarafların tercihine bırakılmıştır demektedir.²⁸⁵

İlk insanın yaratılış serüveni düşünülüğünde cevherinde evrendeki en faydalı madde olan toprak olduğu görülmektedir. Aynı zamanda hükmünü evrene geçiren insanın aslında küçük bir sperm sonucunda oluştuğu hakikati düşündürücüdür.²⁸⁶

4.2. İnsanın Bilişsel Yönü- Bilgiyi Elde Etmesi

Modern psikoloji; davranış ve şuurun bireyde bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Davranışın ise gözlemlenebilen ve gözlemlenemeyen iki yönü bulunmaktadır. İç dünyamızı oluşturan duygu ve düşüncelerin tamamı “şuur halleri”, “şuur süreçleri” vb. şekilde isimlendirilmektedir. Davranış ve şuur bir bütündür aksini

---

²⁸² Bakara Suresi/223.

²⁸³ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 1035.

²⁸⁴ Nisâ Suresi/ 3.

²⁸⁵ A.g.e., 1166-1168.

²⁸⁶ Aydın, *Kur’ân’da İnsan Psikolojisi*, 47.

düşünmek yani bireyi şuura sahip olmayan, mekanikleşmiş bir davranış örüntüsü bağlamında ele almak bireyi robotikleştirir.²⁸⁷

Kur'ân; doğa olayları, insanlığın geçmiş tarihi, bireyin iç dünyası ve davranışları olmak üzere çeşitli bilgi kaynaklarına dikkatleri çekilmiştir.²⁸⁸ Kur'ân'da Allah'ın mesajları “*bir öğüt verici ve hatırlatıcı*”²⁸⁹ olarak tanımlanmış ve bu mesajların bilinç altında olan Allah'ın varlığının fitrî kavrayışını, bilincin aydınlığına çıkarma amacı olduğuna değinilmiştir.²⁹⁰

Esed, tefsirinin önsözünde Kur'ân vahyi hakkında genel görüşünü dile getirmiştir. Kur'ân vahyi; Miladi VII. Yüzyılın başlarında Alak Suresinin ilk ayeti “*Oku! Yaratan Rabbinin adına, insanı bir yumurta hücrelerinden yaratan! Oku! Çünkü Rabbin sonsuz kerem sahibidir; insana kalemi kullanmayı öğretendir, insana bilmediğini belleten*” ile başlamıştır. Bu ilahi mesaj ile insanın mütevazi biyolojik kökenine aynı zamanda aklına ve şuuruna imada bulunmaktadır. Vahiy 23 yıllık risalet süresince devam edip Bakara suresinin 281. Ayeti “*Allah'a döneceğiniz, sonra herkesin kazancının kendisine eksiksiz geri verileceği ve hiç kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı günün bilincinde olun*” ile tamamlanmaktadır. Bu dine mensup olanların İslâm'ın bilinç ve bilgiye verdiği önemi kavramaları akabinde ilme karşı merak duymuş ve bu da beraberinde mensuplarının araştırmacı kimliğe sahip olmalarına sebep olmuştur. Böylece kültürel güç olarak zirveyi görüp eğitim ve bilimsel araştırma noktasında yükselişe geçtiler. Hatta dolaylı yollardan Orta Çağ Avrupa'sının düşünce yapısına nüfus ederek Rönesans döneminin tetikleyicilerinden oldular. Kısacası Esed; Kur'ân vahyinin, bugün içinde bulunduğumuz bilim çağının oluşumundaki katkısına dikkatleri çekmiştir.²⁹¹

---

²⁸⁷ Hökeleli, *Din Psikolojisi*, 2.

²⁸⁸ Hayati Hökeleli, *İslam Psikolojisi Yazıları*, 3. bs. (Değerler Eğitim Merkezi Yayınları: İstanbul,2017), 11.

²⁸⁹ Abese Suresi/11.

²⁹⁰ Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 115.

²⁹¹ A.g.e., 29-30.

4.2.1. İnsanın Bilgiyi Elde Etmesi

İlk emir olan “İkra” kelimesinin “oku, telaffuz et, dile getir” çevirilerinden “oku” çevirisini uygun gören Esed; bu emir ile vahiydeki mesajların anlamak niyetiyle zihne işlenmesinin kastedildiğini belirtmektedir. Bir yumurta hücresinden yaratılan insanın biyolojik yapısındaki ilkeği gösterilirken; bilinç ve ruhsal potansiyelindeki yüksekliğin iki uç vurgusu olduğunu söylemektedir. Buradaki zıtlık ile hayatın gerisindeki bilinçli bir planın ve amacın varlığından bahsetmekte olup vahiyde “(İnsana) kalemi kullanmayı öğretendir”²⁹² denilerek buradaki kalemin yazı yoluyla kaydedilen bütün bilgileri temsil ettiği dile getirilmiştir. Biyolojik bir varlık olan insana bilgi elde etme irade ve yeteneği verilmesine vurgu olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:²⁹³

İnsanın, düşüncelerini, tecrübelerini ve kavrayışlarını, yazılı kayıtlar aracılığıyla bireyden bireye, kuşaktan kuşağa ve bir kültür çevresinden diğerine aktarması yeteneği, insan bilgisinin toplamına bir birikim karakteri kazandırır; ve Allah vergisi yetenek sayesinde her birey, insanlığın kesintisiz bilgi birikiminden şu veya bu yolla yararlandığından, burada, tek tek bireylerin kendi başlarına bilmedikleri- ve aslında bilemeyecekleri- şeylerin “Allah tarafından insana öğretildiği kaydedilmiştir.”²⁹⁴

“Biz sana öğreteceğiz ve [öğrendiklerinden hiçbirini] unutmayacaksın, Allah’ın [unutmanı] diledikleri hariç; çünkü, [yalnız] O’dur [insanın] kavrayışına açık olan her şeyi ve [ondan] gizli olanları bilen”.²⁹⁵ Nesih doktrini olarak bilinen bu ayetler için klasik yorumu benimsemeyen Esed şu şekilde bir izahta bulunuyor: Allah insanlara bilgiyi biriktireceği, kaydedeceği ve kolektif olarak hatırlayacağı “öğreteceği” bir yetenek vermiştir. Yani kuşaktan kuşağa aktarılan insanların tecrübe kazanımlarının sonucunda rasyonel bir bilgi birikimi oluşmuştur. Bu ayette yeni tecrübeler edinme yoluyla ulaşılan ileri becerilerin yanı sıra, spekülatif bilgi

---

²⁹² Alak Suresi/4

²⁹³ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 51.

²⁹⁴ A.g.e., 51.

²⁹⁵ A’lâ Suresi /6-7.

unsurlarına sahip olması sebebi ile “unutturacağı” gereksiz ve yararsız bilgilerin sınırlı geçerliliklerine bir vurgu bulunmaktadır.²⁹⁶

Din psikolojisi alanında pek çok eser kaleme almış olan Hayati Hökeleli; insanın bilgisinin, zihninin ve ruhunun daima gelişip derinleşme isteğine dikkatleri çekerek; “Yaşayış, tecrübe ve anlayış bakımından gelişmeyen kimse donmuş, kalıplaşmış, durağanlaşmış dolayısı ile kendi aslî boyutlarına ulaşmamış kimselerdir” demektedir.²⁹⁷

4.2.2. Duyular

Kur’ân’da ele alınan temel konu, insanın Allah ve evren ile olan ilişkisidir. Yaratılan her varlık ve meydana gelen her olay Kur’ân’a göre insan ile Allah arasındaki ilişkiyi tesis eden birer araçtır. Örneğin tat alma duygusu Kur’ân’da yer alan kavramlardandır. Nitekim Kur’ân tat alma duygusunun insan sağlığı için önemine ve kişinin hayatına kattığı zenginliğe dikkat çekmektedir.²⁹⁸ Kur’ân bireyin evrende bulunan nesnelere kurduğu ilişki sonucunda ortaya çıkan tat alma duygusunu, bireyin Allah ile ilişkisinde bir araç olarak görmektedir. Nankörler, bu ilahî gerçekliğe duyarsız kalarak evrendeki tat alma tecrübesini maddi bir hazdan öteye geçiremezken mümin bu tecrübe sonucunda şükran ve minnettarlık duygusuna kapılır ve Allah’a yönelir.²⁹⁹

Esed; “Onun üzerinde on dokuz [güç] vardır”³⁰⁰ ayetindeki “on dokuz” ile klasik tefsirlerde cehennem bekçilerinin sayısının temsil edildiğini belirttikten sonra Râzî’den (ö. 606 H./1210 M.) yaptığı atıf³⁰¹ ile buradaki on dokuzu şu şekilde izah ediyor: İnsanda bulunan maddî, zihni ve duygusal güçlerdir. İnsana kavramsal

---

²⁹⁶ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 79-80.

²⁹⁷ Hayati Hökeleli, “Zübde-i Âlem”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, S. 1 (2009): 64.

²⁹⁸ Furkan Suresi/53; Fâtır Suresi/12; Vâkıa Suresi/68-70; Sâffât Suresi/41, 45-46; Muhammed Suresi/15; Nahl Suresi/14.

²⁹⁹ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’ân Amaçları Açısından Tatma Duygusuna Bir Bakış”, *EKEV Akademi Dergisi*, C.8, S.18 (Kış 2004): 89-104.

³⁰⁰ Müddessir Suresi/30.

³⁰¹ Fahreddin Râzî, *Tefsîr-i Kebîr:Mefatihü'l-gayb*, C.22, 261-262.

düşünme yeteneği kazandıran bu güçler, potansiyel olarak insanı diğer yaratıkların üstüne çıkmasına imkân sağlamaktadır. Bu güçler yanlış kullanıldığında yozlaşmaya ve akabinde azaba sebep olur. İnsan doğru ile eğriyi bu bilinçli algılama ve kavramsal düşünme yetisi sayesinde ayırt eder. Esed tefsirinde bu güçleri şu şekilde sıralamıştır:³⁰²

*Fahrudin Râzî'ye göre filozoflar bu güçleri veya melekeleri öncelikle hayvan –ve dolayısıyla insan- bedeninin yedi organik fonksiyonu ile (cazibe, bağıllık, zararlı yabancı maddelerin dışarı atılması, yararlı yabancı maddelerin içeri alınması, besinlerin hazmedilmesi, büyüme ve üreme); ikinci olarak da beş “dışsal” yahutta fiziksel duyu ile; (görme, işitme, dokunma, koklama ve tatma) özdeşleştirirler. Üçüncü olarak İbni Sînâ tarafından; 1) soyutlanmış duyuşal imgeleri algılama, 2)düşünceleri bilinçli şekilde algılama, 3) duyuşal imgeleri hatırlama,4) bilinçli kavrayışları hatırlama ve 5) duyuşal imgeler ile daha yüksek kavrayışları uyumlu hale getirme yeteneği olarak tanımlanan beş “içsel” yahut zihnî duyu ile ve son olarak bir de hem “dışsal” hem “içsel” duyu kategorilerinden kaynaklanan isteme yahut nefret etme duygularıyla eş tutarlar.*³⁰³

Ayrıca Esed insanın kavramsal düşünme yeteneğine sahip olması onun Allah'ın birliğini kavrayamaması mazeretini ortadan kaldırdığına dikkatleri çekmektedir.³⁰⁴ “Düşün gökleri ve gece vakti geleni!”³⁰⁵ ayetinde geçen *târik* kelimesi için Esed; felaket ve sıkıntı içerisinde bunalmış olan insana zaman zaman gelen semavi bir teselli ve rahatlama yahut belirsizliğin oluşturduğu karanlığı ortadan kaldıran ani sezgisel bir aydınlanma yahut da insanın kalp kapılarını çalan teselli ve rahatlama özelliği olan ilahi vahyin bir mecaz kullanımıdır demektedir.³⁰⁶

Allah'ın iki büyük su kütlesini örnek verdiği; tatlı su ile tuzlu ve acı suyun birbirine karışmadığını ifade eden ayette Allah (c.c.) “*Su kütlesini birbirine salıveren ve ikisi*

---

³⁰² Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 70.

³⁰³ A.g.e., 70.

³⁰⁴ A.g.e., 169.

³⁰⁵ Târik Suresi/ 1.

³⁰⁶ A.g.e., 148.

*arasına bir engel, karışmalarını önleyen bir perde koyan O'dur*³⁰⁷ buyurmaktadır. Esed bazı sûfilerin bu ayette geçen iki su kütlesi ifadesi ile insanın dünyevî ihtiyaçları ve ruhsal kavrayışlarına bir atıf olduğunu belirtip, bu ikisi arasındaki uçurum yahut etkileşimdir şeklindeki yorumlarına yer vermiştir.³⁰⁸

Esed; *“Biz ona yolu-yöntemi gösterdik”*³⁰⁹ buyurulan ayette Allah’ın insanı sadece duyular, akıl ve içgüdüsel yeteneklerle donatması ile bırakmayıp bunun yanında aynı zamanda vahiy ile de insanı doğruya yönlendirmiştir demektedir.³¹⁰

“Unutma ki hakikati inkara şartlanmış olanları uyarıp uyarmaman onlarca birdir: inanmazlar. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir ve gözleri üzerinde bir perde vardır; dehşet verici bir azap beklemektedir onları”.³¹¹ Ayette *el-kafirun* (hakikati inkâr edenler) yerine *ellezîne keferû* ifadesinin tercih edilmesi Arapça gramatik kurallar açısından incelendiğinde bilinçli bir niyetin vurgusunu içermektedir denilmiş ve çeviri olarak *“hakikati inkara şartlanmış olanlar”* şeklinde tercüme edilmiştir. Esed insanın yanlış davranışındaki inatçı ısrarı; bilgi edinme yollarını, algı becerilerini ve bilişsel işlevlerini daraltacak, zayıflatacak ve dolayısı ile doğruyu görme yetisini ortadan kaldıracığını şu şekilde izah etmiştir. İnsanın hakikat karşısındaki inatçı tutumu ve şartlanmışlığı sonucu; *“Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir ve gözlerinin üzerinde bir perde vardır”* denilmektedir. Fakat ayette eylemin her ne kadar Allah tarafından yapıldığı görülüyor olsa da aslında durum evrendeki bütün kanunların koyucusu olan Allah olduğu bilgisinden hareketle sünnetullahın bir sonucu olduğu belirtilmiştir. Yani mühürlenme olayı aslında insanın hür tercihinin bir sonucudur. Bu sebeple “perde” kelimesi için Rağıb (ö. 502 H./ 1108 M.) ‘ın görüşünü³¹² benimsemiş olan Esed’in yorumu *“Batıl inançlara inatla sarılan ve hakikatin sesini inatla dinlemeyi reddeden kişinin zamanla hakikati kavrama*

---

³⁰⁷ Furkân Suresi/ 53.

³⁰⁸ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 251.

³⁰⁹ İnsan Suresi/3.

³¹⁰ A.g.e., 964.

³¹¹ Bakara Suresi/6-7.

³¹² Râğıb el-İsfâhanî, *Müfredat*, Çev. Abdülbaki Güneş ve Mehmet Yolcu, (İstanbul:Yarın Yayınları, 2015),708.

yeteneğini kaybedeceği sonunda kalbinin mühürleneceği” şeklindedir.³¹³ Nitekim bir başka ayette şöyle buyurulmuştur: “*O hakikati inkâr edenlerden bir süre uzak dur ve onları [n kim olduklarını] gör; onlar [da] zaman içinde [şimdi görmediklerini] göreceklerdir*”³¹⁴ buyurularak başkalarını yoldan çıkarma özelliklerine vurgu yapılmıştır.³¹⁵

Yine bu minvalde başka bir ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “*Onların boyunlarına çenelerine kadar uzayan demir halkalar geçirdik ki kafalarını dik tutmak zorunda kalsınlar*”.³¹⁶ Ayetin üstü kapalı bir şekilde “doğru yolu göremesinler” anlamı taşıdığını belirten Esed; “*başlarını dik tutmaları*” ifadesinin küstahça böbürlenmelerinin temsilidir şeklindeki görüşe de yer vermektedir. Takip eden bir diğer ayette “*önerine ve arkalarına setler çektik ve göremesinler diye üzerlerine perdeler geçirdik: artık onları uyarsan da uyarmasan da onlarca birdir: inanmazlar*”³¹⁷ buyurulmuştur. Ayette “*demir halkalar geçirmesi*” ifadesinin Bakara suresi 7. ayetteki “*onların kalpleri ve kulaklarının mühürlenmesi*” ifadesindeki mecaz kullanımla benzerliğine dikkatleri çeken Esed; “*önerine ve arkalarına çekilen set*” ile hareket alanlarının azaltıldığı ve bu şekilde onlardaki ruhsal açıdan durağanlığa mecazi bir atıf olduğunu söylemektedir.³¹⁸

4.2.3. Duygular

Allah (c.c.) kendisine ilahî mesaj ulaştığı halde bunlara itibar etmeyen kişileri şeytanın vahim bir şekilde saptırdığını bizlere bildirmiştir. Dünyaya sarılıp arzu ve istekleri peşinden koştuğu için ayetlerle yücelip, üstün kılınamayan bu kişilerin halinin anlatıldığı ayetlerde şöyle denilmektedir: “*Böyle birinin durumu [kıskartılan] bir köpeğin durumu gibidir: öyle ki, onun üzerine korkutarak varsan da dilini sarkıtıp*

---

³¹³ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 972-973.

³¹⁴ Sâffat Suresi/ 174-175.

³¹⁵ A.g.e., 583.

³¹⁶ Yasin Suresi/8.

³¹⁷ Yasin Suresi/9-10.

³¹⁸ A.g.e., 229-230.

hurlar, kendi haline bıraksan da".³¹⁹ İşte Esed bu ayete yaptığı yorumda tutum ve davranışları günü birlik menfaate göre değişen ve akli ile bedensel güdüleri arasında sürekli bir çatışma içerisinde olan bu insan tipinin içsel huzursuzluk, hayali korku ve kuruntular içerisinde olduğunu belirtmiştir. Bu durumdaki insanların inanç sahibi insanda bulunan zihnî berraklık ve ruhî dengeden yoksun olduklarını vurgulamıştır.³²⁰

Hz. Süleyman'ın hükümranlılığı hakkında bilgi veren ayetlerde "*Süleyman'ı tahtının üzerine bir ceset koymak suretiyle denemiştik*"³²¹ buyurulmaktadır. *Ceset* kelimesine Esed, Râzi'den (ö. 606 H./1210 M.) yaptığı atıf ile *beden*³²² anlamı vermektedir. Mecazi olarak ise krallık otoritesi kastedilmektedir diyen Esed; klasik Arapçada, hastalığın, korkunun, endişenin ve manevî/ahlâkî değerlerden yoksunluğun zaafa uğrattığı kişinin cansız bir ceset şeklinde tanımlandığını belirtmiştir. Dolayısı ile Hz. Süleyman'ın krallık görevini manevî ve ruhî bir muhteva ile donatmasının gerekliliğine dikkatleri çekmiştir.³²³

Esed Kur'an'daki bazı benzetmelere de psikolojik boyutları ile yaklaşmıştır. Nitekim Allah'ın işaretlerini ele alan bir ayette şöyle buyurulmaktadır:

*Deniz üzerinde, dağlar [ın salınıp durması] gibi akıp giden gemiler de O'nun işaretlerindedir: dilerse rüzgârı dindirir, o zaman denizin üzerinde hareketsiz kalıverirler; bunda şüphesiz sıkıntılara göğüs geren ve [Allah'a] gönülden şükreden herkes için mesajlar vardır. Ya da yapıp ettiklerinden dolayı onları yok eder: [her şeye rağmen] Allah çok bağışlayıcıdır.*³²⁴

Ahirette olması muhtemel olan üç aşamaya bir atıf olabileceğini belirten Esed, bu aşamaları şu şekilde izah etmiştir: "*Deniz üzerinde serbestçe gezen gemiler*" ifadesi ile ruhsal gelişme ve mutluluğa; "*deniz üzerinde hareketsiz duran gemiler*" ile ruhsal

---

³¹⁹ A'raf Suresi/176.

³²⁰ Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, 214.

³²¹ Sâd Suresi/34.

³²² Râzî, *Tefsîr-i Kebîr: Mefatihü'l-gayb*, C.19, 83.

³²³ Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, 164-165.

³²⁴ Şûra Suresi/32-34.

durgunluğa veya donuklaşmaya; “*yok olma, yok etme*” kavramlarıyla ise manevi çöküş ve azaba dair sembolik ifadelerdir.³²⁵

4.2.4. Akıl ve İdrakin Sınırlılığı

Esed, “*Bir sperm damlasından yaratır ve sonra onun tabiatını oluşturur; sonra hayatı onun için kolaylaştırır*”³²⁶ ayetine yaptığı izahta; insan bedeni ve zihninin organik fonksiyonlarına ve kendisini uydurmak zorunda kalacağı tabiat şartlarına dikkatleri çekmiştir. Esed “*hayatı onun için kolaylaştırır*” sözü ile insanın doğru ile yanlış ayırt edebilme özelliğine ve yeryüzündeki fırsatları verimli kullanabilmesi için gerekli entelektüel donanım ile donatıldığına vurgu yapmıştır.³²⁷ “*Hayır, [insan] Allah’ın kendisine buyurduklarını henüz yerine getirmiş değildir!*”³²⁸ ayetinde insanın aklî, zihni ve ruhi-manevi donanımları yeterli şekilde kullanamadığına söyleyip, Zemahşerî (ö. 538 H./ 1144 M.) ve Beydâvî’den (658 H./ 1286 M.) yaptığı atıf³²⁹ ile Adem’den bugüne kadar hiçbir insanın hatadan münezzehe olmadığını belirtmiş ve mükemmelliğin Allah’a has olduğuna dikkatleri çekmiştir.³³⁰

Allah (c.c.); “*Onlar ki, insanın idrakini aşan [n olguların varlığı]na inanırlar ve namazlarında dikkatli ve devamlıdırlar; kendilerine verdiğiniz rızıktan başkaları için harcarlar*”³³¹ buyurmuştur. Esed, ayetteki *gayb* kelimesini “*Onlar ki, insan idrakini aşan (n olguların varlığı)na inanırlar*” şeklinde çevirerek bu kelimenin “görünmeyen” şeklindeki çevirilerinin hatalı olduğunu belirtmiştir. Bu ayet minvalinde Kur’ân’ın “İnsan idrakini aşan olguların varlığına inananlar için bir rehber” olmasına dikkatleri çekerek zihinleri bu temel öncülü kabul etmeyenler için Kur’ân’ın rehberliğinin söz

³²⁵ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 659.

³²⁶ Abese Suresi/19-20.

³²⁷ A.g.e., 115.

³²⁸ Abese Suresi/ 23.

³²⁹ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, (Riyad: Mektebetül Ubeykan, 1998), C.6, 316-317.; Muhammed Beyzavi, *Envarü’t-tenzil ve esrarü’t-te’vil: Beydavi Tefsiri*, Çev. Abdülvehhab Öztürk, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2011) C.5, 445.

³³⁰ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 116.

³³¹ Bakara Suresi/3.

konusu olmayacağını vurgulamıştır. Allah’a iman; asıl hakikatin gözlenebilenden çok daha fazlası olduğuna inananlar için söz konusudur demektir. Böylece insan zihninin kavrama kapasitesinin, idrakinin sınırlı yapısı üzerinde durmuştur.³³²

Alaycı, inkara meyilli insanların; küstah tavırlarını ve hidayete karşı sapıklığı satın almaları halini konu alan ayetler şu şekildedir:

*Allah da bu alaycı tavırlarından dolayı onlara hak ettikleri karşılığı verecek ve onları küstahlıkları ile baş başa şaşkınca bocalamaya terk edecektir. (Çünkü) onlar, hidayete karşılık sapıklığı satın almışlar, ama ne (bu) ticaretleri onlara fayda sağlamış, ne de [başka bir şekilde] hidayet bulmuşlardır. Onların hali ateş yakan öyle kimselerin haline benzer ki, o ateş çevrelerini aydınlatır aydınlatmaz Allah, görmesinler diye ışıklarını alıp onları zifiri karanlığa gömer; onlar, sağır, dilsiz, kördürler; ve (artık) geriye dönüşleri yoktur. Ya da [onların durumu] gökten zifiri karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle gelen şiddetli bir sağanağ (a benzer): Ölümün dehşeti içinde yıldırımlardan korunmak için parmakları ile kulaklarını tıkırlar, ama Allah hakikati inkâr edenleri [kudreti ile] kuşatır. Çakan şimşekler neredeyse gözlerini alıverir; ışık verince hareket ederler, karanlık üzerlerine çökünce oldukları yerde çakılıp kalırlar. Şayet Allah dileseydi, onları işitme görme [yetenek]lerinden yoksun bırakabilirdi: Çünkü Allah her şeye kâdirdir.*³³³

Esed; “Ateş yakan kimseler” kıssası olarak bilinen bu olay ile anlatılmak istenenin şu şekilde izah eder: Bazı insanlar hayatın içerisinde akıl ve bilim ile idrak edilemeyecek olay ve durumları; ‘bilimsel yaklaşım’ dışında kaldığı iddiasıyla küstah bir tavır takınarak kabul etmemektedir. Esed, ayette geçen bu kibirli ve küstah kimseleri; hayal kırıklığı, ahlaki kavrayışta zayıflık, dehşetli ölüm beklemektedir demektir. Ayette “Şayet Allah dileseydi onların işitme ve görme (kabiliyet)lerini ellerinden alabilirdi” buyurmaktadır. Esed; “İşitme ve görme kabiliyeti” ifadesinin mecazlı bir kullanım olduğunu belirtmiş ve kastedilenin ahlaki sorumluluğu ifade eden insanda fitri olarak bulunan iyi ile kötüyü ayırt etme yeteneği olduğunu belirtmiştir. İşte Allah’ın bu

³³² Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 971.

³³³ Bakara Suresi/15-20.

yeteneği insandan almama sebebi Esed'e göre "hidayete karşı sapıklığı satın alanların" günün birinde hidayete ulaşma ihtimallerinin olmasıdır.³³⁴

Esed, "Onlar ki, [fitratlarına] yerleştirildikten sonra Allah'a karşı taahhütlerini bozarlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi koparıp ayırırlar ve yeryüzünü fesada verirler"³³⁵ ayetinde geçen "Allah'a karşı taahhüt" ifadesini; insanın yaratılış olarak sahip olduğu aklî ve maddî nimetleri, Allah'ın dilediği şeklide kullanmasını gerektiren ahlâkî bir sorumluluk şeklinde tanımlanmaktadır. Akıl melekesi bireye bu sorumluluğu yüklemektedir. Bu özelliğin birey tarafından doğru bir şekilde kullanılması ile birey kendi üzerinde Allah'ın iradesini fark etmeye başlar demektedir.³³⁶

Esed, insanın bir halife olarak yaratılmasının ve İblis'in bu durum karşısındaki tutumunun anlatıldığı ayetlerde;³³⁷ Allah (c.c.)'ın meleklerle "Haydi Adem'in önünde yere kapanın" demesinin ardında insanın kavramsal düşünme yetisi sebebi ile meleklerden üstün olduğu vurgusu bulunmaktadır demektedir.³³⁸

Kuşkusuz, göklerin ve yerin yaratılışında; gece ile gündüzün birbirini takip edişinde, insanlara faydalı yüklerle denizlerde seyreden gemilerde; Allah'ın gökten indirerek onunla l toprağa can verdiği ve her çeşit canlının çoğalmasını sağladığı yağmurlarda; rüzgarların (yönünün) değişmesinde ve gökle yer arasında kendileri için tayin edilmiş belirli güzergahlarda akan bulutlarda: [bütün bunlarda] düşünüp akıllarını kullananlar için mesajlar vardır.³³⁹

Esed; bu ilahi mesaj ile insanın zihnî melekelerini kullananlara ve gözetleme yeteneğine sahip olanlara vurgu yapıldığını belirtmiştir. Kinatı kuşatan bilinçli yaratıcı gücün olağanstlklerini ve insanın kendi yeteneğinin ürünlerini bu şekilde

---

³³⁴ Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, 974-975.

³³⁵ Bakara Suresi/ 27.

³³⁶ A.g.e., 977

³³⁷ Bakara Suresi/30-39.

³³⁸ A.g.e., 979.

³³⁹ Bakara Suresi/164.

fark edebileceklerine çağrı yapıldığını belirtmektedir.³⁴⁰ Nitekim bir başka ayette “*Biz onu Arapça bir metin olarak indirdik ki, aklınızı kullanarak belki onu kavrayıp özömlersiniz*”³⁴¹ buyurularak muhataplarına akıllarını kullanma yönünde bir çağrı yapıldığını ifade ederek, “duygu” veya “duygusal yaklaşımın” tek başına inanç için yeterli temel oluşturmayacağını belirtmiştir.³⁴²

Hz. Süleyman’ın vefat anını anlatan ayette şöyle buyurulmaktadır: “[*Süleyman’da ölümü elbette tadacaktı; fakat*] *Biz onun ölümüne hükmettiğimiz zaman, asâsını kemiren kurttan başka öldüğünü gösteren bir işaret yoktu*”.³⁴³ Esed bu ayet ile Allah bizlere insanın hayatının tabii yapısının güçsüz ve önemsizliğini, dünyevi kudret ve ihtişamın geçiciliğini göstermektedir demektir. Ayetin devamında “*Ve Süleyman devrilince açıkça ortaya çıktı ki, [onun emrindeki] görünmeyen varlıklar, kavrayışlarının ötesindeki gerçekliği bilmiş olsalardı [hizmetçilik] azabı içerisinde [sıkıntıyla] yaşamaya devam etmezlerdi*” buyurulması ile tündengeline ve akıl yürütülmenin bir sonucu olan tecrübi bilginin sınırlığına vurgu olduğunu söyleyen Esed; tecrübî bilginin Allah’ın rehberliği olmaksızın gerçek anlamada ahlâkî bir ilkeye kaynak olamayacağını ortaya koyulduğunu belirtmiştir.³⁴⁴

İsrâ ve *mi’râc* olaylarının fiziksel olarak vuku bulduğu ile rüya şeklinde gerçekleştiği şeklinde iki farklı görüş olduğunu belirten Esed, ilk zaman alimlerinin yeterli psikolojik bilgiye sahip olmamaları sebebi ile durumu bu iki şekilde ele almalarının normal olduğunu belirtmiştir. Bu olayı salt bir rüya içine sığdırmanın doğru olmadığını belirtmekle birlikte, olayın fiziksel gerçekleştiğini kabul edenlerin de ikna edici argümanları olmadığını söylemektedir. Çok yeni olmakla birlikte modern psikik araştırmalar göstermiştir ki; her ruhsal tecrübe sadece zihnin sübjektif tezahürü olmayabilir, bu tecrübe bazen fizyolojik organizma aracılığıyla meydana gelebilmektedir. Nitekim modern psikologların gözlemlerinde insanın yaşarken ruhunun bedeninden geçici olarak kopması ihtimali doğrulanmıştır demektir.

---

³⁴⁰ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 1013-1014.

³⁴¹ Yûsuf Suresi/ 2.

³⁴² A.g.e., 485.

³⁴³ Sebe Suresi/14.

³⁴⁴ A.g.e., 596.

İnsanlık tarihi sürecinde bütün dinlerin mistikleri tarafından ileriye sürülen bu ruhsal tecrübenin basit bir olay olmayıp, bedensel organların ulaşabileceği mertebenin çok üzerinde olduğunu ifade etmiştir. İnsan zihninin, zaman ve mekân kavrayışları ile sağlanan unsurlarla sınırlı olması sebebiyle bu ruhsal tecrübeleri anlama noktasında her zaman sıkıntı yaşayacağımızı belirterek bu duruma net bir tanım yapma güçlüğüne dile getirmiştir.³⁴⁵

4.2.5. Bilinçli Bir Varlık Olarak İnsan

İnsanlar, yaratılış itibari ile düşünmeden babalarından gördüklerini taklit etmeye meyillidirler. Toplumlarda görülen ortak özelliklerden biri olan bu muhafazakâr gelenekçi yapıya karşı Kur'ân nübüvvet kurumunu getirmiştir. Şirk; gelenek ve ecdat dini iken nübüvvet kurumu bu dini yıkmış yerine tevhit dinini getirmiştir. İslâm bilinç denilen insani özelliği ortadan kaldıran ve yerine körü körüne taklidi getiren geleneksel yapıyı tasvip etmemektedir.³⁴⁶

A'raf Suresi 11-25. ayetlerde İblis'in Adem'e secde etmemesi ve bunun üzerine İblis'in bulunduğu konumdan indirilerek aşağılanan kimselerden olması anlatılmaktadır. Hz. Adem'e canlarının çekebileceği her şeyi yiyebilecekleri bir bahçeye yerleşmelerini buyuran Allah (c.c.): “*ama sakın şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalim kimselerden olursunuz!*”³⁴⁷ buyurmaktadır. Şeytanın ayartması ile ağaca yaklaşan Hz. Adem ve Havva'nın bir süre için yeryüzüne gönderildiğinden bahseden ayetler için Esed'in yorumu şu şekildedir: Şeytanın ayartması öncesindeki durum; insanın henüz kendi yapısının bilincinde olmadığı, seçim yapabilme imkanından haberdar olmadığı bir bilinç öncesi dönemin temsilidir. Ayartılmadan önce insanın içinde bulunduğu durumu safiyet, masumiyet dönemi olarak tanımlayan Esed; insan kötülüğün varlığından, eylemlerinin sayısız çokluğu arasında seçim yapma gerekliliğinden haberdar değil demektedir. Bir nevi hayvanlar gibi içgüdüleri ile hareket eden insanın içinde bulunduğu bu durumun erdem değil bir varoluş şartı olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu süreç insanın hayatına statik bir özellik katmakta, zihni ve ahlâkî olarak gelişmesine engel olmaktadır demektedir. İşte bu düşünüş bir nevi

---

³⁴⁵ Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 1428-1430.

³⁴⁶ Şanver, “Dinî Tebliğ ve Eğitim Açısından Kur'ân'da İnsan Psikolojisi ve Özellikleri”, 147.

³⁴⁷ A'raf Suresi/19.

uyanmış bilinç halidir, insanı içgüdüleriyle yaşayan bir varlık olmaktan kurtarıp doğru-yanlış ayırımına sahip, seçim yapabilme yeteneği olan bir bireye dönüştürmüştür demektir. Hz. Adem'in bu düşüşü için Esed şöyle demektir: Temsil edilen düşme metaforu bir çöküş ya da kötüleşme değildir aksine olgunlaşma ve ilerleme safhasındaki insanın yeni bir bilinç evresini göstermektedir. Yani bu "ağaca yaklaşma" emri ile Allah insanın eğri davranma durumuna dikkat çektiği gibi iradesi ile doğru davranabilme özelliğinin bulunduğunu da haber vermektedir. Böylece insanı, doğal güdü ve sezgileriyle yaşayan diğer varlıklardan ayırmakta; insanın özgür ve ahlâkî bir iradeye sahip canlı olma özelliğine dikkat çekmektedir.³⁴⁸

Esed; Zâriyat suresi 23. ayette "ölümden sonraki hayat" için kullanılan "*konusabilme yeteneğiniz kadar gerçek*" şeklindeki ifade ile bireyin kavramsal düşünebilme ve kendisini ifade edebilme özelliğine yani bilincine işaret edildiğini belirtmiştir.³⁴⁹ Allah (c.c.) "*Bu Kur'ân'ı bir dağa indirmiş olsaydık, dağın ezilip büzülerek Allah korkusuyla paramparça olduğunu görürdün*"³⁵⁰ buyurmaktadır. Esed bu ayet Allah'a ve ahlâkî değerlere karşı olan insanların bu duyarsızlıkları sebebiyle olanların ruh bakımından dağdan daha cansız olduklarına vurgu yapıldığını belirtmiştir.³⁵¹

Esed; *muttakî* kelimesine genellikle "Allah'tan korkan" şeklinde anlam verildiğini fakat bu çevirinin kelimenin içerdiği olumlu ifadeyi tam olarak yansıtmadığı görüşündedir. İlgili ayeti şu şekilde çevirmiştir: "*Bu ilahî kelâm -ki üzerinde hiçbir şüpheye yer yoktur- Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlara bir rehber [olarak indirilmiştir]*".³⁵² Esed; "Sorumluluğun bilincinde olanlar" şeklindeki çevirisinin daha önceki "kötülükten sakınan" ve "sorumluluğu konusunda dikkatli olanlar" şeklindeki çevirileri de içine alan daha kapsamlı bir çeviri olduğunu

---

³⁴⁸ Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 175-178.

³⁴⁹ A.g.e., 704.

³⁵⁰ Haşr Suresi/ 21.

³⁵¹ A.g.e., 1139.

³⁵² Bakara Suresi/ 2.

düşünmektedir.³⁵³ *Muttaki* ifadesini; Allah'ın her zaman her yerde olduğu bilinci ile kişinin kendi varlığını şekillendirme isteği, şeklinde tanımlamıştır.³⁵⁴

4.2.6. İnsanın İrade Sahibi Olması

“İnsan benliğini düşün ve onun nasıl (yaratılış) amacına uygun şekillendirildiğini ve nasıl ahlâkî zaafarla olduğu kadar Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle de donatıldığını!”³⁵⁵ ayetindeki *nefs* kelimesine “benlik” anlamı veren Esed; bu kelimenin geniş anlam yelpazesine vurgu yapar. Bir bütün olarak insanın benliği ve kişiliğini gösteren *nefs* kelimesinin fiziksel bir beden ile mahiyeti tam olarak anlaşılmamış hayat özü olan ruhtan oluştuğunu belirtmiştir. İşte insanın kişiliğine yapılan bu atıf ile bedensel ihtiyaç, duygu, dürtü, entelektüel faaliyetlerin iç içe birbirine bağlı olduğu yapısına dikkatlerin çekildiğini belirtmiştir. Ayette bu yapıyı şekillendireni yani Allah'ı ve O'nun yaratıcı gücünü düşünmeye bir çağrı bulunduğunu belirtmektedir. İnsan tabiatının temel karakteristiğinde; doğru davranış göstermenin yanı sıra ahlâkî zaaf gösterme özelliği de bulunmaktadır. Yani yanlış davranabilmesi doğru davranabilme yeteneğinin bir eşidir. Bu eğilim kutupluluğunun bireyi ahlâkî olarak serbest irade sahibi kıldığına dikkat çekmektedir.³⁵⁶

Allah'ın insana irade bahsettiğini ifade eden ayette şöyle buyurulmaktadır: “Eğer [doğru ile yanlış arasında seçim yapma özgürlüğünden yoksun olmalarını] dilemiş olsaydık, onları kesinlikle farklı bir tabiatta yaratırdık ve buldukları yerde [kökleştirdik ki] ne ileri gidebilirler ne de geri dönebilirler”.³⁵⁷ Esed, ayette insana ahlâkî tercih yapabilme özelliği verilmesi sebebiyle insanın iç güdülerinin peşinden gidebilme, kendisini geliştirme dürtüsüne sahip olabilme, olumlu yönde gelişime açık olma ve doğru–yanlış arasında doğruyu seçebilme özelliklerine sahip bir birey olduğu ortaya koyulmuştur demektir. Dolayısı ile insanın üstünlüğünün iradesini kullanabiliyor olmasından kaynaklandığını belirtilerek, bu güç ve yeteneğin

---

³⁵³ Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, 971.

³⁵⁴ A.g.e., 971.

³⁵⁵ Şems Suresi/ 7-8.

³⁵⁶ A.g.e., 118-119.

³⁵⁷ Yâsin Suresi/ 67.

yaşlandıkça azaldığını belirten ayeti³⁵⁸ baz alarak; “insan, ahlâkî tercihinin gereğini yapmayı asla ertelememelidir” demektedir.³⁵⁹

İnsanlara demirin verildiğini bildiren ayette “ve [size] içinde müthiş bir güç ve insanlar için birçok faydalar bulunan demiri [kullanma yeteneği] bağışladık: [bütün bunlar size verildi ki] Allah, O’nun ve Elçisi’nin yolunda yürüyenleri ayırabilsin”³⁶⁰ buyurulmaktadır. Allah (c.c.) insanlara doğru ile yanlış ayırt etme yeteneği dışında doğal kaynaklardan istifade etme yeteneği de vermiştir. İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerinden birinin de araç yapabilmesi olduğunu belirten Esed, demirin teknolojik gelişmelerdeki ana madde olduğuna vurgu yapmaktadır. Modern yaşamın en bariz özelliği olan makineleşmenin insan toplumunun temel yapısını tehdit ettiğini söyleyen Esed, ayette mecazi ve sembolik olarak; insanın teknolojik yaratıcılığının, demirin taşıdığı kötülük potansiyeli ile sarsıcı hale gelebileceğine; ruhsal bilincin gölgelenip, bireysel ve toplumsal huzurun yok edebileceğine dikkatleri çekmiştir.³⁶¹

4.3. İnsanın Psiko-Sosyal Yönü

Yeryüzünde Allah’ın halifesi olan insan, ruhsal açıdan birçok farklı özelliklerle donatılmıştır. Bir araya gelerek toplum oluşturma özelliği bunlardan biridir. Biyolojik ve psikolojik olarak bir başka hem cinsine ihtiyaç duyan insan toplum içinde yaşamak ve diğer bireylerle iletişim halinde olmak zorundadır.³⁶²

Hayatını diğer bireylerle sürdürdüğü ilişkiler sonucunda devam ettiren insanın sosyal olma özelliği, düşünme yetisinden sonra onu diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliğidir. Sosyal bir varlık olması beraberinde toplum halinde yaşama zorunluluğunu içermektedir. İnsanların düşünce ve davranışlarını düzenleyen Kur’ân, insanın

---

³⁵⁸ Yâsin Suresi/ 68.

³⁵⁹ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 236-237.

³⁶⁰ Hadîd Suresi/ 25.

³⁶¹ A.g.e., 1356-1357.

³⁶² Aydın, *Kur’ân’da İnsan Psikolojisi*, 215.

mutluluğu için nasihatler vermekte; emir ve yasaklar içeren ayetleri ile evrendeki düzeni tesis etmektedir.³⁶³

4.3.1. Vasat Ümmet ve Tek Ümmet Vurgusu

Kur'ân insanların tek bir nefisten yaratıldığını belirtmekte ve bütün insanlığın ortak bir anne babadan oluştuğunu haber vermektedir. Ayette,³⁶⁴ kardeşçe yaşamak telkin edilirken, soy sop ile övünmenin anlamsızlığı ortaya koyulmaktadır.³⁶⁵

Kur'ân'da yaşamın her alanında dengeden ve ölçüden söz edilmekte insana hayatın maddi yönüne çok ağırlık vermemeyi tavsiye etmekle birlikte aynı zamanda ihtiyaç ve isteklerin ilahi iradenin bir eseri olduğu bilgisinden yola çıkarak bu isteklere meşruiyet kazandırmaktadır.³⁶⁶ Bu minvalde bir ayette şöyle buyurulmuştur:

*Ve böylece sizin dengeli ve ölçülü bir toplum olmanızı istedik ki [hayatınızla] tüm insanlığın huzurunda hakikatin şahitleri olasınız ve Elçi de sizin huzurunuzda ona şahitlik yapsın. Ve Elçi'ye uyanlar ile ökçeleri üzerinde gerisin geri dönenler arasında açık bir ayırım yapabilmek amacıyla senin [ey peygamber] daha önce yöneldiğin hedefi [bu topluluk için] kible olarak tayin ettik: Şüphesiz bu, Allah'ın doğru yola ulaştırdığı kişilerden başka herkes için zor bir sınavdı. Allah sizin inancınızı kesinlikle göz ardı etmeyecektir; zira unutmayın ki Allah insana karşı en şefkatli olandır, rahmet kaynağıdır.*³⁶⁷

Esed, ayette dengeli bir toplum denilerek zevk ve sefahati reddederken aynı zamanda zühdü de reddeden bir toplum kastedildiğini ifade etmiştir. İnsanın tabiatını ve imkanlarını değerlendirirken gerçekçi davranan bir toplumdaki bahsedilmektedir. Hatta Esed daha ileri bir tahlil yaparak “*dengeli ve ölçülü bir toplum*” ifadesi için

---

³⁶³ Faruk Varol, “Yusuf Suresi Bağlamında Kıskançlık ve Haset Duygularına Psikolojik Bir Yaklaşım”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.13, S.2 (2001: 128; Samuk, “Kur'ân ve Psikiyatri”, 279.

³⁶⁴ Nisa Suresi/1; A'raf Suresi/189; Zümer Suresi/6; En'âm Suresi/98.

³⁶⁵ İlhan Kutluer, “insan”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.22, (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 322.

³⁶⁶ Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 1009.

³⁶⁷ Bakara Suresi/ 143.

“insanın varoluş problemine İslâmî bir yaklaşımı temsil ettiği söylenebilir” demektedir. İnsanın beden ve ruhu arasında yaratılışa ait bir uyumsuzluk olmadığını dahası bu ikisinin dengeli birlikteliği ile dengeli davranışın oluştuğunu bunun da temelinde Allah’ın birliği olduğunu söylemektedir.³⁶⁸

Öldükten sonraki hayatı yalanlayanların karşılaşacakları azabı anlatan ayetlerde Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “*O gün, bütün suçluları zincirlerle, bukağularla birbirlerine bağlanmış olarak göreceksin*”³⁶⁹ Bir diğer ayette: “*Ve birbirlerine bağlı olarak daracık bir yerden onun içine atıldıkları zaman, orada o an yok olup gitmek için yakaracaklardır*”³⁷⁰ buyurulmaktadır. “*Bağlanmış olarak*” ifadesinin bir mecaz olduğunu belirten Esed, Râzi’den (ö. 606 H./1210 M.) yaptığı atıf³⁷¹ ile günahkarların ahirette topluca içerisinde bulunacakları umutsuzluk haline dikkatlerin çekildiğini söylemektedir. Esed bu ayet için kendisi şu şekilde düşünmektedir: Yeryüzünde işlenen her kötü davranış zincirleme bir reaksiyon oluşturarak başka bir kötü davranışa sebep olmaktadır.³⁷²

“*[Bununla beraber], Rabbinizden [hac esnasında] bir lütuf elde etmek için çalışırsanız günah işlemiş olmazsınız.*”³⁷³ Esed, ayette hac esnasında yapılan ticaret için kullanılan “*Rabbinizden bir lütuf elde etmek için çabalamak*” ifadesinin Allah’a karşı sorumluluk bilinci duymaya tekabül ettiğini dolayısı ile bu çaba göstermenin bir çeşit ibadet olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Arafat’taki bekleyişin sembolik olduğunu kıyamet günü Allah’ın yargısını beklemek üzere toplanmayı akla getirdiğini söylemektedir. Ayette; “*Halkın kalabalıklar halinde ilerlemesi*” ifadesi ise bireyselliği aşma yönünde bir çağrı olup Allah katında herkesin eşit olduğu, ırk, sosyal statü ve sınıf farkının olmadığı bir topluluğa mensubiyet vurgusu içerdiğini belirtmiştir.³⁷⁴

---

³⁶⁸ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 1009.

³⁶⁹ İbrahim Suresi/49.

³⁷⁰ Furkân Suresi/ 13.

³⁷¹ Râzi, *Tefsîr-i Kebîr: Mefatihü’l-gayb*, C.14, 45.

³⁷² Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 796.

³⁷³ Bakara Suresi/198.

³⁷⁴ A.g.e., 1027-1028.

4.3.2. Toplumların Vahye Olan İhtiyacı

Hz. Muhammed, dindar olduğunu ileri süren bir topluma peygamber olarak gönderilmiştir. Bu toplumda kullanılan “tanrı, din-dindarlık, ölümden sonraki hayat” gibi kavramlar üzerinde durup Kur’ânî perspektiften bakarak, topluma iddia ettikleri gibi dindar olmadıklarını göstermeye çalışmıştır. Bu hususta eski kavimlerden örnekler vererek onların helak edilme sebeplerini; dindar olmamaları olduğunu belirtmiştir: Kur’ân’a göre dünyalık güç ve kuvvete yönelmeleri sebebi ile Ad kavmi,³⁷⁵ dünyevi nimetlere düşkünlükleri sebebi ile Semud kavmi,³⁷⁶ ölçü ve tartıda adaletten ayrılmaları sebebi ile Medyan ahalisi,³⁷⁷ yasak olan şeylere düşkünlük, fuhuş ve eğlence düşkünlükleri sebebiyle Lut kavmi,³⁷⁸ inatçı, isyankâr, güvenilmez ve taassup ehli olmaları sebebiyle İsrailoğulları³⁷⁹ kendi sonlarını hazırlamışlardır.³⁸⁰

Esed tefsirinde; zaman içerisinde insanlığın gösterdiği ilerleme neticesinde, zihinsel ve duysal farklılaşmaların ortaya çıktığını belirtmiştir. İnsanın düşünce dünyası zenginleşirken duysal kapasite ve bireysel ihtiyaçlarının farklılaştığı; düşünce ve menfaat çatışmalarının ortaya çıktığını ifade etmiştir. Esed; Kur’ân’da insanlığın artık ilk zamanlardaki o “bir tek topluluk” tanımından uzaklaşması sebebi ile bir rehber ihtiyacı oluştuğu vurgusuna dikkatleri çekmiştir.³⁸¹ Nitekim bir ayette şöyle buyurulmaktadır:

BÛTÛN İNSANLIK bir zamanlar bir tek topluluktu; [sonra ihtilafa düşmeye başladılar], bunun üzerine Allah, müjdecî ve uyarıcı olarak peygamberler gönderdi ve onlar aracılığıyla hakikati ortaya seren vahiy(ler) bahşetti ki bununla insanların farklı görüşler edinmeye başladıkları her konuda karar

---

³⁷⁵ Fussilet Suresi/15.

³⁷⁶ Şuara Suresi/ 141-159.

³⁷⁷ A’raf Suresi/85.

³⁷⁸ A’raf Suresi/ 80-84; Şuara/ 160-175.

³⁷⁹ Bakara Suresi/83, 246; Maide, 70.

³⁸⁰ Behlül Tokur, “Dindarlık Sorunu: Psikolojik Bir Tahlil”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.41 (Erzurum 2014): 263.

³⁸¹ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 1031-1032.

*verebilsin. Buna rağmen, kendilerine hakikatin bütün kanıtları geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı onun anlamı hakkında ihtilafa düşenler bizzat bu [vahy]in tevdi edildiği aynı insanlardı.*³⁸²

Esed ayetteki “*tek bir topluluk*” ifadesine şu şekilde bir izah getirir: “İnsanın saf zihinsel durumunun ve o ilk çağlarda içinde yaşadığı basit sosyal düzenin karakteristiği olan, içgüdüsel kavrayışların ve eğilimlerin nisbî homojenliğidir”.³⁸³

Allah insanlara vermiş olduğu içgüdü ve göndermiş olduğu elçileri aracılığı ile onlara iyiyi ve güzeli göstermeyi dilemiştir. Allah’ın rehberliği doğru yolu seçmek isteyen herkese açıktır³⁸⁴ diyen Esed bir başka yerde şu şekilde bir izahta bulunmuştur: “Beşerî bilgi ebediyen yetersiz kalmaya mahkûm olduğundan, insan ilahî vahyin yardımı olmaksızın hayatta izleyeceği yolu bulamaz”.³⁸⁵

Esed, ilk inen ayetlerden kabul edilen ve Müslümanlar tarafından sürekli tekrarlanan Fatiha suresi hakkında şu bilgilere yer vermiştir: Kur’ân’da sunulan ana ilkeleri içerisinde etraflı ve öz bir şekilde barındırmaktadır. Doğru ve yararlı eylemlere bir çağrı olan Fatiha suresi; insanın karşısında sorumluluk duyduğu tek varlığın Allah (c.c.) olduğunu vurgulamaktadır. Surede insanı doğru ve yararlı eylemlerde bulunmaya çağırarak, onlara rehber gönderildiği haber verilerek “*hesap günü*” ifadesi ile bu dünyadaki eylemlerinin sonuçlarının ölümden sonraki hayatta sorgulanacağı belirtilmiştir.³⁸⁶

“*Bizi doğru yola ilet, nimet bahsettiklerinin yoluna; gazab[ın]a uğrayanların ve sapkınlarınkine değil!*”³⁸⁷ şeklinde tercüme edilen ayette “*Nimet bahsettiklerinin*” ifadesindeki “*nimet*” kelimesini Esed; insanlara faydalanacakları bir rehber göndermek şeklinde yorumlarken lafzi karşılığı öfke olan “*gazap*” kelimesi için ise hemen hemen bütün müfessirlerin sahip olduğu şu yorumu benimsemektedir: “İnsanın

---

³⁸² Bakara Suresi/213.

³⁸³ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 1031.

³⁸⁴ A.g.e., 78.

³⁸⁵ A.g.e., 80.

³⁸⁶ A.g.e., 47.

³⁸⁷ Fatiha Suresi/6-7.

Allah'ın rehberliğini bilerek reddetmek ve emirlerine aykırı davranmak suretiyle başına açtığı belalar ve felaketler ile eş anlamlıdır". Allah'ın öfkesini üzerine çekenlerin aslında kendilerini Allah'ın merhametinden yoksun bırakanlar olduğunu yani mesajı alıp anlayan fakat kabul etmeyenler olduğunu söylemiştir. “*Sapkınlar*” kelimesini ise hakikatin kendilerine ulaşmadığı ya da doğru olarak kabul edilmesi mümkün olmayacak şekilde bozulmuş olarak ulaştığı kişilerdir demektir.³⁸⁸

Cinn Suresinde Allah (c.c.) görünmez güçlere sığınan insan tiplerinin her zaman var olduğunu bizlere şu ayette haber vermektedir: “*Gerçi bazı insanların [bu tür] görünmez güçlere sığındığı [her zaman vaki] olurdu; ama bunlar yalnızca onların şaşkınlığını artırırdı*”.³⁸⁹ Esed “sığınmak” ifadesinin yardım talebi veyahut ruhsal ve fiziksel ihtiyaçların tatmininin sağlanması anlamlarına geldiğini belirtmiştir. Bu davranışa sahip insanların bu yönelişleri ile görünmez güçleri kendilerine bir nevi rehber olarak gördüklerini belirtmekte ve bu durumun onların gerçek bir rehber beklemeyi gereksiz kılma ümitlerine bir işaretir demektir.³⁹⁰

Hz. Nuh (a.s.)’a tavsiye olunan duada “*Ey Rabbim! [Senin tarafından] kutlanmış, güvenli kılınmış bir yere ulaştır beni; çünkü, insana erişmesi gereken yere nasıl erişeceğini en iyi gösteren Sensin!*”³⁹¹ buyurulmaktadır. “Gemi kıssası”nın sembolik bir anlam ifade ettiğini belirten Esed, tüm insanlığa gönderilen bu duadaki “*İnsanı ulaştırınların en iyisi sensin*” vurgusu ile insanın ruhi kurtuluşu için ilahi aydınlanmaya olan ihtiyacına vurgu yapıldığını belirtmektedir.³⁹²

İnsan fitratını, fiziki ve manevî olmak üzere iki şekilde ele alan; insanın maddi boyutunun yanında vicdan ve akıl bakımından da yaratılanların en şerefli olduğunu söyleyen ilahiyatçı yazar Adil Bor; insanın biyolojik yönünün, hayatını devam ettirmedeki fonksiyonlarının önemli olduğunu fakat onu diğer canlılardan ayırt eden asıl unsurun ruh olduğunu belirtmektedir. “*Ona belirli bir biçim verip de ruhumdan*

---

³⁸⁸ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 47-49.

³⁸⁹ Cinn Suresi/6.

³⁹⁰ A.g.e., 223.

³⁹¹ Mü’min Suresi/29.

³⁹² A.g.e., 826.

üflendiğim zaman onun önünde yere kapanın”³⁹³ ayetini hatırlatarak Allah’ın ruhundan insana üflendiğine dikkatleri çekmiştir. İşte insanı diğer varlıklardan ayrıcalıklı kılan bu durumdur demektir. Bu ilahî ruh sebebi ile insanın konuşabildiği, işitip, görebildiği ve irade sahibi olduğu düşünülmektedir diyen Bor, insanın vahye olan ihtiyacı ile fitrat arasındaki bağlantıyı şu şekilde izah etmiştir:

*İnsanın düşünmesi inanması, düşündüklerini başkalarına iletmesi, yaşadıklarını kayıt altına alması, bilgi üretebilmesi, hakikat peşinde koşması, sevmesi, âşık olması, medeniyet kurması, gelecekle ilgili planlar yapması, aklî potansiyelini kullanması, güzel şeylere meyletmesi, yeni şeyler icat etmesi ve kendini yenilemesi insan fitratının önemli özelliklerindedir. İnsanlık tarihinde vaki olan fikrî ve felsefî akımlar, buluşlar ve medeniyetlerin inşası insan fitratındaki bu özelliklerin bir sonucudur. Ancak insan, fitrî potansiyeliyle bir kısım eşyayı idrak etse de eşyanın hakikatine nüfuzu sınırlıdır. Bundan dolayı insanın vahyin rehberliğine ihtiyacı vardır.*³⁹⁴

Esed, “Gerçek şu ki insan fütursuzca azar, ne zaman kendini yeterli görse”³⁹⁵ ayetinde insanın kendi kendine yeterli olduğu düşüncesinin reddedildiği; iyi ile kötü, doğru ile eğri arasındaki ayrımın ölçüsünün, üstün güce karşı sorumluluk bilinci ile bağlantılı olduğuna dikkatleri çekmiştir. “Ahlâkîlik” kavramı şayet bu şekilde bir sorumluluk hissine bağlı değilse hiçbir anlam ifade etmediğini vurgulamıştır.³⁹⁶ Bir başka ayette Allah (c.c.) “Yoksa, [bütün varoluşun] gizli gerçekliği[nin] kendi kavrayış alanları içinde [olduğunu], böylece [zamanla] onu yazabilecekler[ini] mi [zannediyorlar]?”³⁹⁷ buyurarak ilahî vahyi dinlemeye ihtiyacı olmadıklarını düşünenlerin, evrenin bilinmezliklerinin anahtarının yanı başlarında olduğunu düşündüklerini bunların

---

³⁹³ Hicr Suresi/ 29.

³⁹⁴ Adil Bor, “Din ile İlişkisi Bağlamında Fıtratın Mahiyeti”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C.XXI, S. 3 (2017): 1676-1677.

³⁹⁵ Bakara Suresi/6-7.

³⁹⁶ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 52.

³⁹⁷ Kalem Suresi/47.

kendini yeterli görüp azanlar olduğunu dile getirmiştir. Yani insan merkezli bilimi aşırı kutsayanların inancındaki safsataya bir vurgu vardır demektir.³⁹⁸

4.3.3. Toplumsal Baskı

Dinin sosyal hayatı şekillendirme fonksiyonuna dikkat çeken Esed; “*Hiç düşündün mü engellemeye çalışanı? [Allah’ın] bir kulu(nu) namazdan?*”³⁹⁹ ayetindeki namaza engelden kastın, dinin sosyal hayatı ilgilendiren yönüne engel olmaya çalışanlar olduğunu söylemiştir. Nitekim dinin bireysel kalması ve topluma nüfuz etmemesi gerektiği görüşünün her dönemde karşımıza çıktığını belirtmektedir.⁴⁰⁰

Kulluk bilincinden bahseden bir ayette Allah (c.c.): “*Ne zaman Allah’ın bir kulu O’na ibadet etmek için ayağa kalksa, o [hakikati inkâr ede]nler hep birlikte etrafını telaşla kuşatırlardı*”⁴⁰¹ buyurmaktadır. Esed bu ayette her dönemde olagelen bir durumdan haber verilmekte olduğunu belirterek; ahlâkî bir hakikati savunan azınlığa karşı takınılan düşmanca tavra dikkatleri çekmiştir. Telaşla etrafını kuşatan bu insanlar bilinçli bir şekilde hakikati yalanlayanlardır diyen Esed, bu kişilerin kendi ruhsal kimliklerine zarar verdiklerini belirtmektedir.⁴⁰²

Yaşarken şeytani dürtülerinin yönlendirmesine uyan insanların ahirette görecekleri muameleyi anlatan ayetlerden birinde Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: “*Ve sonra her [günahkar] topluluktan O sınırsız rahmet sahibine kibir ve dik başlılıkta ileri gidenleri ayırıp öne çıkaracağız*”.⁴⁰³ Esed ayette Allah’a karşı sorumluluklarını bilinçli bir şekilde inkar edenleri ve kendisine bağımlı zayıf ve bilgisiz kişileri etkisi altına alarak yoldan çıkarırlarını bekleyen çetin bir azaba dikkatleri çeker.⁴⁰⁴ Azaba uğrayanların tasvirinin yapıldığı bir başka ayette iman edenlerin, kıyamet günü azaba uğrayan kişiler için şu şekilde bir ifade kullanacakları bizlere bildirilmiştir: “[*Bu*] Kıyamet

³⁹⁸ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 60.

³⁹⁹ Alak Suresi/ 9-10.

⁴⁰⁰ A.g.e., 52.

⁴⁰¹ Cinn Suresi/ 19.

⁴⁰² A.g.e., 225-226.

⁴⁰³ Meryem Suresi/ 69.

⁴⁰⁴ A.g.e., 275.

günü hüsrana uğrayanlar, kendilerini ve arkalarından gidenleri mahvedenlerdir!".⁴⁰⁵
Esed; zulmün ve baskının kaçınılmaz sonu olarak yapanları ve onlara tabi olanları manevi olarak yaralayıp yok ettiğine dikkatleri çekmiştir.⁴⁰⁶

Esed, "*SİZE savaş açanlara karşı Allah yolunda savaşın, ama (amacınızı aşıp) saldırganlık yapmayın; doğrusu Allah saldırganları sevmez. Onlarla karşılaştığınız her yerde öldürün ve sizi sürdükleri yerden siz de onları sürün; zaten zulüm ve baskı öldürmekten daha kötüdür*"⁴⁰⁷ ayetindeki "fitne" kelimesine "baskı" anlamı vermiştir. "Bu terim, insanı sapıklığa götüren ve manevi değerlere inancını kaybetmesine yol açan her türlü müdahale anlamına gelmektedir" diyen Esed, Müslümanlar için savaşın meşru olabilmesinin kendini savunma şartına bağlandığını belirtmiştir.⁴⁰⁸ Akabinde "*O halde, artık zulüm ve baskı kalmayınca ve yalnız Allah'a kulluk edilinceye kadar onlarla savaşın*"⁴⁰⁹ ayetindeki hiç kimsenin korku ile başkasına boyun eğmek zorunda kalmayacağı, ceza korkusu olmadan ibadet edilebileceği bir ortam vurgusuna dikkatleri çekmiştir. Devamında Allah'a karşı sorumluluğun bilincinde olanların savaş esnasında her türlü acımasızlıktan kaçınmalarına vurgu yapılmıştır.⁴¹⁰

Hz. Musa ile Firavun arasında geçen olaylar hakkında bilgi veren ayetlerden birinde: "*Kavminden Musa'ya sadece birkaç kişi inandığını açıkladı, [diğerleri ise] Firavun'un ve onların seçkinler çevresinin zulmüne maruz kalacakları korkusuyla [inançlarını gizlediler]*"⁴¹¹ buyurulmaktadır. Toplumda çoğunluğun korku sebebi ile inançlarını açıklamadıklarını belirten Esed bir başka ayette Firavun'un Hz. Musa şeriatını takip edenlere karşı kullandığı; "*Bu [İsrailoğulları] soysuz, sefil bir topluluk; fakat kalpleri bize karşı kin ve nefretle dolu; çünkü (görüyorlar ki) biz birlik ve*

---

⁴⁰⁵ Şûra Suresi/45.

⁴⁰⁶ Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 661.

⁴⁰⁷ Bakara Suresi/190-191.

⁴⁰⁸ A.g.e., 1024.

⁴⁰⁹ Bakara Suresi/193.

⁴¹⁰ A.g.e., 1025.

⁴¹¹ Yûnus Suresi/ 83.

*bütünlük içindeyiz ve her türlü tehdit ve tehlikeye karşı hazırlıklıyız*⁴¹² ifade ile onun dilinden psikolojik bir durumun ortaya konulduğunu belirtmiştir. Nitekim hâkim kavimler baskı altında tuttıkları küçük ve azınlık grupların özgürlük isteklerini anlamakta zorlanmakta, onların bu isteklerinin altında yatan sebebin güce karşı duydukları kin ve kıskançlık duygusu olduğunu düşünmektedirler demektir.⁴¹³

Tâlut ve Câlut arasında geçen olayın anlatıldığı ayetlerde⁴¹⁴ Allah'ın (c.c.) Tâlut'un askerlerini bir ırmak ile imtihan ettiğini ve bu ırmaktan bir avuçtan fazla içilmemesi gerektiği yönünde uyardığını haber vermektedir. Akabinde ordusundan çok azı müstesna çoğunun bu nehirden bir avuçtan fazla içmiş olduğunu belirtmiştir. Esed bu ayetler ile kişinin davasının hak olduğuna inanması başlı başına yeterli değildir diyerek inancın sıkı bir özdenetim ile desteklemedikçe ve şahsi çıkarlar göz ardı edilmedikçe bir anlam taşımayacağını vurgulamıştır. *“Ve eğer Allah, insanlara kendilerini başkalarına karşı savunma gücü vermeseydi yeryüzü çürüme ve yozlaşmaya maruz kalırdı”*⁴¹⁵ ayeti ile, Allah'ın insana baskı ve zulme karşı savunma gücü vererek; bazı insanları bazıları ile savuşturmasının anlatıldığını belirtmiştir.⁴¹⁶

4.3.4. Toplum Düzenleyen Kuralların Önemi

Allah (c.c.); insanlığın huzuru için insanın düşünce ve davranışlarına yön veren birtakım emir ve yasakları, öğüt ve tavsiyeleri peygamberlere indirmiş böylece asırlardır insanlara yol göstermiştir.⁴¹⁷

*“Siz Ey imana ermiş olanlar! Öldürme [olayların]da adil karşılık (kisas) size farz kılındı”*⁴¹⁸ ayetinde kisas kelimesi için “adil karşılık” çevirisini uygun gören Esed; İnsanın davranış problemlerine değinmekte, bireyin toplum içerisindeki davranışlarını yönlendirecek pratik yasaların önemine vurgu yapıp bu yasalar olmadıkça sosyal

---

⁴¹² Şu'arâ Suresi/ 54-56.

⁴¹³ Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 320.

⁴¹⁴ Bakara Suresi/ 249-251.

⁴¹⁵ Bakara Suresi/251.

⁴¹⁶ A.g.e., 1044-1045.

⁴¹⁷ Samuk, “Kur'ân ve Psikiyatri”, 277.

⁴¹⁸ Bakara Suresi/178.

anlamada erdemliliğin tam anlamıyla etkinlik kazanmayacağını söylemektedir. Yani davranış olmadan erdemden bahsedilemeyeceği gibi bireysel dürüstlüğün de toplum içinde anlam kazanacağını belirtir. Esed, Medine’de yeni ve bağımsız bir toplum inşa edilmeye çalışılan bir süreçte toplumun karşılaştığı en önemli sorunun üyelerinin hayati ve bireysel güvenliği olduğunu belirtmiştir. Kısas gibi yasalarla Kur’ân’ın, sosyal hayata dair yasal düzenlemeler yapmakta olduğunu vurgulamıştır. Esed kısas kelimesi için “adil karşılık” ifadesini uygun bulmakta bunun “misilleme” ile aynı şey olmadığını belirtmektedir. Ayetteki “hür için hür, köle için köle ve kadın için kadın” ifade tarzı ile eksilteli icaz yapılmıştır deyip buradaki amacın, statüsüne bakılmaksızın “eğer hür bir adam cinayet işlerse o hür adam cezasını görmelidir: eğer bir köle cinayet işlerse...” vd. şeklinde tefsir etmiştir. Sonuç olarak kısas ile amaçlanan ilahî muradın bireylerin emniyeti olduğunu belirterek kısas toplum için bir korunmadır demiştir.⁴¹⁹

Hz. Musa’nın İsrailoğullarıyla birlikte Mısır’dan Firavun’un zulmünden kaçışlarının anlatıldığı ayetlerde⁴²⁰ Allah, Hz. Musa’ya onları yalnız bırakmaması gerektiğini bildirerek şöyle buyurmuştur: “*Kavmini geride yalnız bırakacak kadar seni tez canlı kılan nedir, Ey Musa?*”⁴²¹ Esed bu ayet ile yüzyıllar süren esaretin ardından özgürlüğüne kavuşan bir toplumun geçmişin yozlaştırıcı etkisinden kurtulmasının kolay olmayacağını belirtmektedir. Dolayısı ile manevi ve sosyal açıdan istenilen düzen ve disiplinin bir anda oluşmasının güçlüğüne dikkatleri çekmiştir.⁴²²

Her türlü kötülüğün işlendiği bir kavimle karşılaşan Zulkarneyn’e (a.s.), Allah’ın (c.c.): “*Onlara azap da edebilirsin, yüce gönüllü de davranabilirsin*”⁴²³ şeklindeki hitabında Esed’e göre irade özgürlüğünün mecazlı kullanımı yatmaktadır. Bu durum aynı zamanda toplum yararını gözeten yönetici için ahlâkî öncelik ilkesini getirmektedir demektir.⁴²⁴

---

⁴¹⁹ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 1018-1019.

⁴²⁰ Tâhâ Suresi/83-98.

⁴²¹ Tâhâ Suresi/ 83.

⁴²² A.g.e., 294.

⁴²³ Kehf Suresi/86.

⁴²⁴ A.g.e., 735.

Allah (c.c.) yemin konusunda insanlara “*Yeminlerinizi aranızda bir aldatma aracı olarak kullanmayın*”⁴²⁵ şeklinde bir ikazda bulunmaktadır. Esed verilen sözlerin yerine getirilmemesi; karşılıklı güvenin ortadan kalkmasına sebep olacağına ve dolayısıyla toplumsal yapıda bozulmalar oluşturacağına dikkatleri çekmiştir.⁴²⁶

Toplumsal hayata dair belli kuralları ele alan bir başka ayette şöyle buyurulmaktadır: “*Siz Ey imana ermiş olanlar! İzin verilmedikçe Peygamber’in evlerine girmeyin; ve yemek için [davet edildiğiniz zaman erkenden] gidip hazırlanmasını beklemeye kalkışmayın: çağırıldığınızda [en uygun zamanda] girin; yemeği yiyince hemen ayrılın, lafa dalmayın: bu durum Peygamber’i üzebilir, ama sizden [gitmenizi istemeye de] çekinebilir: fakat Allah doğru [yu size öğretmek]ten çekinmez*”.⁴²⁷ Esed, uyulması gereken bu sosyal kuralların; toplumda kardeşlik duygusunun pekişmesinde, başkasının kişiliğine ve mahremiyetine saygının yerleşmesinde ve toplumun bu temeller üzerinde yükselmesinde önemli psikolojik özelliğe sahip kurallar olduğunu belirtmiştir. Ayetin devamında ise “*peygamber eşlerinden bir şey isteyeceğiniz vakit perde arkasından isteyin*” buyurulmuştur. Ayette geçen “perde” kelimesinin lafzî anlamda kullanılabileceği gibi mecazî olarak da yorumlanabileceğine dikkat çeken Esed; perde kelimesinin “müminlerin annelerine gösterilmesi gereken derin saygı” anlamına da yer vermiştir.⁴²⁸

4.3.5. Erdemli Davranışın Tavsiyesi

Tarihin farklı dönemlerinde, birçok topluma, onları erdemli bir toplum haline dönüştürmek için birer rol model olarak peygamberler gönderilmiştir.⁴²⁹ Bu rehberlerin mesajları kadar mesajı ulaştırma yöntemleri de oldukça önemlidir. İlahî vahyi ulaştırmadaki üslup konusunda müminlere yol gösteren ayette şöyle buyurulmaktadır: “*[Bütün insanlığı] hikmetle ve güzel öğütle Rabbinin yoluna çağır*

---

⁴²⁵ Nahl Suresi/94.

⁴²⁶ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 767-768.

⁴²⁷ Ahzâb Suresi/ 53.

⁴²⁸ A.g.e., 1159-1160.

⁴²⁹ Erdoğan Baş, “Kişilik ve Karakter İnşasında Kur’ân’ın Sunduğu Güzel İnsan Modeli”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.VI, S.2 (Tokat, 2018): 294-295.

ve onlarla en güzel en inandırıcı yöntemlerle tartış”.⁴³⁰ Esed bu ayette; farklı inançlara sahip kişilerle tartışıldığında kişinin kendisine hâkim olmasına, onlara karşı küçümseyici ve onur kırıcı bir üslup takınmaması gerektiğine, sabır ve itidalden ayrılmamanın önemine dikkat çekildiğini belirtmektedir.⁴³¹

Esed; “Erdemlilik, [zannedildiği gibi] evlere arkalarından girmeniz değildir; ama gerçek erdem sahibi, Allah’a karşı sorumluluk bilinci duyandır”⁴³² ayetindeki “evlere arkalarından girme” ifadesinin “bir probleme doğru yaklaşım” anlamında mecaz bir kullanım olduğunu belirtmiş ve bu ifade ile “bir şeye ulaşmanın ve nüfuz etmenin yolları” kastedildiğini vurgulamıştır. Erdemliliğin; dinî vecibelerin yerine getirilmesinde uyulması gereken şekil ve sürelerden ibaret olmayıp, her eylemin amacına götüren bir manevi “giriş kapısı” bulunduğunu belirtmiştir. Bireyin Allah karşısında kendisine biçilen görevlerin şuuru ile hareket etmedikçe amacına ulaşamayacağını belirtmiştir.⁴³³

*Gerçek erdemlilik, yüzünüzü doğuya yada batıya çevirmenizle ilgili değildir; ama gerçek erdem sahibi, Allah'a, Ahiret Günü'ne, meleklere, vahye ve peygambere inanan, servetini -kendisi için ne kadar kıymetli olsak da- akrabasına, yetimlere, ihtiyaç sahiplerine, yolculara, (yardım) isteyenlere ve insanları kölelikten kurtarmaya harcayan; namazında devamlı ve dikkatli olan ve arındırıcı [malî] yükümlülüğünü ifa eden kişidir; ve [gerçek erdem sahipleri] söz verdiklerinde sözlerini tutan, felaket, zorluk ve sıkıntı anlarında sabredenlerindir: işte onlardır sadakatlerini gösterenler ve işte onlardır Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar.*⁴³⁴

Esed bu ayetin baş kısmında geçen “yüzünüzü doğuya ya da batıya çevirmeniz” ifadesi ile bir takım maddi kurallara uymanın erdemli olmak için yeterli olmadığını belirtmiştir. Gerçek erdemli kişinin özelliklerinin sayıldığı ayette erdemliliğin temel şartlarından biri olarak gösterilen “insanları kölelikten kurtarmak” ifadesinde geçen ve

---

⁴³⁰ Nahl Suresi/ 125.

⁴³¹ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 775.

⁴³² Bakara Suresi/189.

⁴³³ A.g.e., 1023-1024.

⁴³⁴ Bakara Suresi/177.

kişinin boynu anlamına gelen *rakabe* (çoğulu *rikab*) lafzı ile aslında insanın bütün kişiliğinin kastedildiği vurgulanmıştır. İnsanları zincirlerinden kurtarmanın yani köle azat etmenin büyük bir erdem olduğu ve günahların bağışlanma vesilesi olarak görüldüğü belirtilerek; erdemli davranışın köle azat etmek ile ilgisine dikkatleri çekmiştir.⁴³⁵

Dünya nimetlerinin geçici, ahiret yurdunun kalıcılığına değinen Şûra suresi 36. ayetin akabinde ahiret nimetlerini hak eden kişilerin özellikleri şu şekilde sıralanmıştır:

*Bağışlanmaz günahlardan ve hayasızlıktan kaçınanlar ve öfke bastığında da kolay affedenlere; Rabb'lerinin [çağrısına] karşılık verenler ve namazlarında dikkatli ve devamlı olanlara ve [bütün ortak meselelerini] aralarında danışma ve karara bağlayanlara ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden başkalarına harcayanlara; bir zorbalık ile karşılaştıkları zaman kendilerini savunanlara [verilecektir].*⁴³⁶

Yukarıdaki ayetin metninde geçen Türkçeye “danışma” anlamı verilerek çevrilen *şûrâ* kelimesindeki toplumsal birliğe dikkatleri çeken Esed; toplumların tek topluluk halinde bir araya gelmeleri vurgusunun yanı sıra toplumu ilgilendiren meselelerde istişare yönteminin önemini vurgulandığını belirtmiştir. Ayette “*kendilerine rızık olarak verdiğimizden başkaları için harcayanlar*” ifadesinin toplumsal bütünlük ve dayanışma ifadelerinden hemen sonra gelmiş olması sebebiyle “başkaları için harcama” prensibinin genel bir sosyal adalet hükmü taşıdığına dikkatleri çekmiştir.⁴³⁷ Yine sosyal hayata dair davranış tavsiyesinde bulunan bir ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

Siz ey imana ermiş olanlar! Size, “Toplumsal hayatınızda birbirinize yer verin!” denildiğinde yer verin: [karşılığında] Allah da [rahmetinde] size yer verir. Ve ne zaman size, “[iyi bir iş için] ayağa kalkın!” denildiğinde ayağa

---

⁴³⁵ Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 1016-1017.

⁴³⁶ Şûra Suresi /37-39.

⁴³⁷ A.g.e., 660.

*kalkın; [ve] Allah, içinizden iman etmiş olanları ve [hepsinin üstünde] kendilerine doğru bilgi tevdi edilenleri [kat kat] yüceltecektir.*⁴³⁸

Esed bu ayette geçen *mecalis* kelimesi lafzen “meclisler-toplantılar” anlamına gelse de burada mecazî anlamıyla kullanılarak sosyal hayatın tümünün kastedildiğine vurgu yapmaktadır. Râzî’den (ö. 606 H./1210 M.) yaptığı atıf⁴³⁹ ile bir kimsenin başka kişilerin mutluluğu ve iyiliği için gayret etmesinin karşılığı olarak Allah tarafından bu dünya ve ahirette iyiliklerinin artırılacağını belirtmiş insanların iyilik çağrısına kulak vermelerinin gerekliliğine dikkatleri çekmiştir.⁴⁴⁰

4.4. İnsanın Spiritüel Yönü

Dinler; bireyin varoluşsal boşluğunu dolduran, beşerî sistem içerisindeki en etkili kurumlardır. Bu boşluğu sadece ahiret hayatı, hesap günü, cennet ve cehennem vaadi ile doldurmayı aynı zamanda yaşamın her alanını kuşatması; tutsakken hür, güçsüzken umutlu olmaya yönlendirmesi; hayırda şer, şerde hayır olabileceğini fark ettirmesi ve bireyin gücüne odaklanmasına yönlendirmesi ile de doldurmaktadır. Allah ile insan ilişkisinde bu ilahî unsurların bireyin bilinç düzeyinde yer bulması bireyin dindarlığı ile ilgilidir. Bu güçlü motivasyonlara rağmen birey yaşadığı topluma ve kültüre yabancılaşmakta ve yozlaşmaktadır. İslâm dini bireyi yozlaştıran, yaşadığı topluma ve kültürüne uzaklaştıran ve onun dindarlaşması önünde engel olan olumsuz durumlar konusunda uyarılar içermektedir. Kur’ân’da bireyi dine yönlendiren motivasyonlardan daha çok; “neden dindar olmadıkları” ve “neden kendilerini gerçekleştiremedikleri” soruları üzerinde durulduğu görülmektedir. Kur’ân insanın fitrat olarak dine meyilli olduğunu belirtmesine rağmen, “neden dindar olmadıkları” üzerinde durması ironi gibi gözükmekle birlikte bu durum meyve ağacına benzetilebilmektedir. Meyve ağacı meyve verme potansiyeline sahiptir fakat bu potansiyele rağmen meyve vermesine engel olan durumlar olabilir. Ağacın meyve

---

⁴³⁸ Mücâdele Suresi/ 11.

⁴³⁹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr: Mefatihü'l-gayb*, C.21, 381.

⁴⁴⁰ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 1267.

ağacı olmasını tartışmaktansa neden meyve vermediğini tartışmak daha sağlıklı sonuçlar ortaya çıkaracaktır.⁴⁴¹

4.4.1. Fıtrat- İman İlişkisi

Fıtrat kavramını “İslâm üzere doğmak” olarak tanımlayanlar bütün insanlığın yaratılış itibariyle sahip olduğu Allah idraki, Allah’a bağlılık ve O’na teslimiyet duygusunu kastetmişlerdir.⁴⁴² Fıtratullah kavramının geçtiği Rum Suresi 30. ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “*Böylece sen, bâtil olan her şeyden uzaklaşarak, yüzünü kararlı bir şekilde [hak olan] dine çevir ve Allah’ın insan bünyesine nakşettiği fıtrata uygun davran; ki Allah’ın yarattığında bir bozulma ve çürümeye meydan verilmesin*”. “*Yüzünü çevir*” ifadesindeki “yüz” kelimesi bireyin bütün varlığına mecazi bir atıftır diyen Esed, insanın bütün varlığı ile İslâm’a teslim olmasına vurgu yapıldığını belirtmiştir. Ayette geçen *fıtrat* terimi ile kişinin doğuştan doğru ile yanlışı ayırt etme yetisine sahip olduğunu belirtip, fıtratın insanın Allah’ın varlığı ve birliğini kavrayabilmesine yarayan sezgisel yeteneğidir demektedir. Fıtratta yani yaratılışta meydana gelecek bir değişimin bozulma ve çürümeye yol açacağını belirtmiştir.⁴⁴³

Tefsirlerde fıtrat kavramı için çeşitli yorumlar yapılmıştır: ilk yaratılış, İslâm dini, dini kabule yatkınlık, kaderin değişmemesi, iyi ve kötü yaratılış ve ruhlar aleminde Rububiyeti kabul gibi anlamlar verilen fıtrat kavramının muhtevasının önemli bir kısmını insanın ilk yaratılışı ve dini kabul etme potansiyeli oluşturur. Nitekim tevhit inancının, ahlâkî ve insanî değerlerin temeli insanın fıtratında bulunmaktadır. İnsan fıtratında bir değişim olmaz fakat insan fıtrata ters davranışlarda bulunabilir.⁴⁴⁴

---

⁴⁴¹ Behlül Tokur, “Dindarlık Sorunu: Psikolojik Bir Tahlil”, 258-260.

⁴⁴² Mustafa Akçay, “Muhammed Esed’in ‘Sünnetullah, Fıtratullah, Sıbgatullah, Bezm-i Elest (Misak) ve Fetret’ kavramlarını anlamlandırışı ve M.Hamdi Yazır ile Ö.Rıza Doğrul Mealleriyle Karşılaştırılması”, *Kur’ân Meâlleri Sempozyumu, (24-26 Nisan 2003, İzmir)*, C.1, (Ankara-2007), 364.

⁴⁴³ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 887-888.

⁴⁴⁴ Adil Bor, “Din ile İlişkisi Bağlamında Fıtratın Mahiyeti”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C.XXI, S. 3 (2017): 1700.

Kendilerine hakikat bilgisi geldiği zaman ayrılığa düşen insan toplulukları hakkında bilgi veren pek çok ayette⁴⁴⁵ ihtilaf ve çekişmenin insan yaratılışının ayrılmaz bir paçası olduğuna vurgu yapılmıştır.⁴⁴⁶ Ayette “*Ve senin Rabbin, her ne zaman Âdamoğulları'nın sulblerinden onların soylarını çıkaracak olsa, onları kendileri hakkında tanıklık etmeye çağırır: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' Onlar, cevaben, 'Elbette, Buna tanıklık ederiz! derler'*”⁴⁴⁷ buyurulmuştur. Esed'e göre ayette; Allah'ın konuşması, sorması veya söylemesi ve insanın cevap vermesi aslında Allah'ın yaratıcı eyleminin, insanın ise varoluşsal cevabının ve tepkisinin temsili bir anlatış şeklidir. Allah'ın insanları kendi önünde tanıklık yapmaya çağırması bize her insanın Allah'ın varlığını algılama ve sezmeye yaratılış olarak (fitrat) yatkın olduğunu göstermektedir diyen Esed, her ne kadar sonradan ortaya çıkan kendini beğenmişlik, nefesine düşkünlük gibi arızî duygular ve bozuk çevrenin etkisi ile bu yatkınlık bulandırılıp üzeri örtülse de akıl sahibi her insan; içsel ve sezgisel olarak böyle bir idrake sahiptir demektedir.⁴⁴⁸ A'raf suresi 199. Ayette geçen *huzi'l-affe* ifadesini “*sen, insan fitratının kabule yatkın olduğu yolu tut*” şeklinde meallendirmesiyle de fitrat kavramını insanın genel psikolojik yapısı olarak anladığını göstermektedir. Nitekim ayete yaptığı yorumda; insanların sırtlarına gereksiz yükler yüklenmemesinin ve onların işlerinin kolaylaştırılmasının kastedildiğini söylemektedir.⁴⁴⁹

Birçok ayette Allah (c.c.) insan fitratına ağır gelecek işleri insanlara yüklemekten bahsetmekte olduğuna dikkat çeken Esed, insanın zayıf yaratıldığını belirten ayetin⁴⁵⁰ yanında Allah hiç kimseye gücünün üzerinde yük yüklememesinin minvalindeki ayetlerin⁴⁵¹

---

⁴⁴⁵ Yûnus Suresi/ 93, Enbiya Suresi/92-93, Mü'minûn Suresi/53-56.

⁴⁴⁶ Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 438, 817, 830.

⁴⁴⁷ A'raf Suresi/172.

⁴⁴⁸ A.g.e., 212-213.

⁴⁴⁹ A.g.e., 219; Akçay, “Muhammed Esed'in ‘Sünnetullah, Fıtratullah, Sıbgatullah, Bezm-i Elest (Misak) ve Fetret’ kavramlarını anlamlandırışı ve M.Hamdi Yazır ile Ö.Rıza Doğrul Mealleriyle Karşılaştırılması”, 364.

⁴⁵⁰ Nisa Suresi/28.

⁴⁵¹ Bakara Suresi/286; En'am Suresi/152; A'raf Suresi/42; Mü'minûn Suresi/62.

bulduğunu bildirmektedir. “*Sen, insan fıtratının kabule yatkın olduğu yolu tut*”⁴⁵² ayetinin devamında “*iyiliği emret; bilgisiz kalmayı seçenleri kendi hallerine bırak*” buyurulmaktadır. Esed; “*şeytandan (güç alan) bir kışkırtı seni [gözü kara bir öfkeye] sürükleyecek olursa hemen Allah’a sığın*”⁴⁵³ ayetinde ahlâkî gerçeklere inatla kapalı olup cahil kalmayı seçenlere karşı Allah’a sığınma vurgusuna dikkat çekmiştir.⁴⁵⁴

Esed, ölümden sonraki hayatın varlığına inanmanın, bütün yaratılışın gerisinde bir plan ve amacın olduğunu bilmenin bireyde hayata dair “neden-niçin” sorularına cevap olduğunu dile getirmiştir. Ahiret inancı tabiatın duygusuz ve acımasızlığı karşısındaki bireyin şaşkınlığını ortadan kaldırmaktadır demektir.⁴⁵⁵

Ayette “*Ve aynı şekilde Allah’a ortak koştukları varlıklara ve güçlere olan inançları, Allah’tan başka şeylere ilahlık yakıştıranların çoğuna çocuklarını öldürmelerini [bile] güzel gösterir ve böylece onları yok olmaya ve inançlarda şaşkınlığa götürür*”⁴⁵⁶ buyurulmaktadır. Nitekim ayetin; cahiliye adetlerinde istenmeyen çocukların özellikle de kız çocuklarının diri diri gömüldüğü ve erkek çocuklarının putlar için kurban edildiğini bizlere hatırlattığını belirten Esed; Allah’tan başka varlıklara ilahlık yakıştırılması ve akabindeki ilkel ayinler ile hoş tutulması beklenen bu tanrı anlayışının kişilerde artan bir bağımlılığa dönüştüğü psikolojik gerçekliğine bir vurgu olduğunu belirtmektedir. Bu durum kişide ahlâkî çöküntüye sebep olup, ruhsal açıdan kişiyi tutsaklaştırır demektir.⁴⁵⁷

Bir başka ayette insanın tatminsiz bir varlık olduğunu belirten Allah (c.c.) “*Başına bir kötülük geldiği zaman sızlanmaya başlar, bir iyilik ile karşılaşınca da onu bencilce [sahiplenip başka insandan] uzak tutar*”⁴⁵⁸ buyurmaktadır. İnsanın içinde bulunan onu hem kronik memnuniyetsizliğe sürükleyen hem de verimli başarılarla götüren bir iç

---

⁴⁵² A’raf Suresi/199.

⁴⁵³ A’raf Suresi/200.

⁴⁵⁴ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 219-220.

⁴⁵⁵ A.g.e., 139.

⁴⁵⁶ En’âm Suresi/137.

⁴⁵⁷ A.g.e., 558-559.

⁴⁵⁸ Me’âric Suresi/20-21.

tatminsizlik vardır diyen Esed; ruhî ve ahlâkî bilince ulaşan kişilerde, fitrî olarak bulunan bu tatminsizlik durumunun pozitifte dönüştüreceği ve kalıcı iç huzurun bu şekilde sağlanacağına dikkatleri çekmiştir.⁴⁵⁹

Esed; Allah (c.c.)’ın bir ayette “*kendi kişiliklerine ihanet edenleri savunma*”⁴⁶⁰ buyurarak insanların ruhî veya sosyal her türlü emanete ihanetinin aynı zamanda kişinin kendisine ihaneti olduğunu belirtmektedir. Her türlü kasti günahın bireyin ruhsal yapısına vereceği zarara dikkatleri çekmiştir.⁴⁶¹

4.4.2. Allah’a Karşı Sorumluluk Bilinci

Allah, insana iyi ile kötü arasında ayırım yapabileceği fitrî bir ilham hissi bahşetmiştir. İnsan irade ve kararlılık göstererek iyi eğilimlerini güçlendirip, kötü eğilimlerinden kendisini arındırmakla yükümlüdür. Bu sorumluluğu sonucunda ya huzura kavuşacak ya da hüsrana uğrayacaktır. Muhammed Esed’e göre insan ruhî mertebelere yükselme ile ahlâkî zaaf lar gösterebilme eğilim kutupluluğuna sahiptir. İnsanı irade sahibi yapan onun yanlış davranma özelliğinin, doğru davranma özelliğinin bir eşi olması durumudur.⁴⁶² İnsanın akıllı ve özgür irade sahibi bir varlık olması onu diğer canlılardan ayrılmaktadır. Nitekim bu özellikleri sayesinde insan bilgiye ulaşır, onu kullanır, geliştirir, alet icat eder. Kültür oluşturup medeniyet inşa eden tek canlı insandır. İslâm insandaki bu seçim hürriyeti sonucunda gücünü hangi yönde kullanacağını ve seçimlerinin ne olacağı yönündeki sorumluluğunu insana bırakmaktadır.⁴⁶³

Bakara suresi incelendiğinde mümin, kafır/müşrik ve münafık olarak insanın inanç yönünden üç şekilde sınıflandırıldığı görülecektir. Kur’ân “Şüphesiz, Allah katında en

---

⁴⁵⁹ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 862-863.

⁴⁶⁰ Nisâ Suresi/ 107.

⁴⁶¹ A.g.e., 1202.

⁴⁶² Öznur Özdoğan, “İnsana Manevi-Psikolojik Yaklaşım”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XLIX, S.2, (2008): 80-82.

⁴⁶³ İlhan Kutluer, “insan”, *Diyanet İslam ansiklopedisi*, C.22, (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 323.

üstün olanınız, O'na karşı derin bir sorumluluk bilincine sahip olanınızdır"⁴⁶⁴ buyurarak, inanç ve takvayı; kişiliğin değer kazanmasında en önemli unsur olarak görmektedir.⁴⁶⁵

Esed; Kur'ân'da her ne zaman sosyal hayatı düzenleyen konular ele alınsa akabinde Allah'a karşı sorumluluğun idraki çağrısına sistematik bir şekilde yer verilir, demektir. Örneğin evlilik hayatı ve boşanmaya dair ayetlerin arasında "*Namazınıza ve namazı en uygun şekilde ifa etmeye dikkat edin*"⁴⁶⁶ ayetinin yer almakta olduğunu belirterek, bununla Allah'a karşı sorumluluğa vurgu olduğu tespitinde bulunmuştur.⁴⁶⁷ Namazın genel anlamda önemine değinen bir başka ayet⁴⁶⁸ için Esed'in yaptığı yorum dikkat çekicidir: Sadece beş vakit değil kişinin uyanık olduğu her an Allah'a karşı bilinç ve duyarlılık içerisinde olması gerektiğini söylemektedir.⁴⁶⁹ Yine bir başka ayette geçen "gerçek kullar"⁴⁷⁰ ifadesi ile şeytanın ayartmalarından etkilenmeyecek olan; ihlaslı, samimi kulların kastedildiğini bunun da sorumluluk bilinci taşıyan kullar olduğunu belirtmiştir.⁴⁷¹

Ölüm ve sonrasında yeniden diriliş ile ortaya çıkacak olan tablodan bahseden ayette hesap gününü dikkate almayanlar için gerçekle yüzleşme zamanının geleceği ifade edilmektedir. "*Ve onun (kişiliğinin) bir parçası: 'Her zaman benimle olan işte budur!'* diyecek"⁴⁷² ayetinde Esed, günah işleyen kişilerin aslında kendilerini günaha yönlendiren dürtülerinin az ya da çok bilincinde olduğunu hatta bunlara karşı kimi

---

⁴⁶⁴ Hucurat Suresi/13.

⁴⁶⁵ Ferruh Kahraman, "Psikolojik Tefsir", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.40 (2015): 126.

⁴⁶⁶ Bakara Suresi/ 238.

⁴⁶⁷ Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 1041.

⁴⁶⁸ Hûd Suresi/ 114.

⁴⁶⁹ A.g.e., 480

⁴⁷⁰ Hicr Suresi/ 40.

⁴⁷¹ A.g.e., 518.

⁴⁷² Kâf Suresi/ 23.

zaman eleştirel davrandığını da belirtmiştir. Fakat gecikmiş dolayısı ile ahlaken etkisiz bu kavrayışın insanın sorumluluğunu azaltmayacağına vurgu yapmıştır.⁴⁷³

İnsan hür irade sahibi olması sebebi ile sorumluluk sahibidir. Dolayısı ile yaşantısından, seçimlerinden sorumlu olan tek varlık Kur'ân'a göre insandır.⁴⁷⁴ Kur'ân'ın cahiliye toplumunda yaptığı en büyük değişimlerden biri de insana ferdi sorumluluk duygusu aşılmasıdır.⁴⁷⁵ Nitekim Allah (c.c.) *"Biz her insanın kaderini (kendi) boynuna dolamışızdır"*⁴⁷⁶ buyurarak kişiyi yaşarken yapıp ettiklerinden sorumlu tutmuştur.⁴⁷⁷ Allah (c.c.) insana, bilinçli ahlâkî seçimlerinin sonucu olarak cennet vaadinde bulunmuştur. Ayette *"Ahiret yurduna gelince, Biz orayı yeryüzünde büyüklük taslamayan bozgunculuk çıkarmak istemeyen kimselere ayırmış bulunuyoruz; çünkü gelecek Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyan kimselerindir"*⁴⁷⁸ buyurulmuştur.⁴⁷⁹ Allah karşısında sorumluluk bilinci ile hareket edenleri cennette bekleyen ruhi coşku haline vurgu yapan Esed; *"İşte böyleleridir, gerçekten inanmış olanlar! Rabb'lerinin katında büyük onur, bağışlanma ve çok değerli bir rızık olacaktır onların payı"*⁴⁸⁰ ayetindeki "en üstün rızık" ile kastedilenin; Allah sevgisi ve O'na duyulan sorumluluk bilinci sebebiyle cennette onları bekleyen ruhi coşku halidir demektedir.⁴⁸¹ Allah'a karşı sorumluluk bilincine sahip olanların varacağı son yer olan cennetten bahseden bir başka ayette ise şöyle buyurulmaktadır: *"Kapıları ardına kadar açık sonsuz mutluluk, esenlik bahçeleri, orada uzanıp dinlenecekler; [ve] her türlü meyveyi ve içeceği isteyebileceklerdir, yanı başlarında yumuşak bakışlı, uyumlu eşler*

---

⁴⁷³ Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 141-142.

⁴⁷⁴ Nebe Suresi/ 40.

⁴⁷⁵ Abdullah Özbek, "Kur'an'ın Eğitim Felsefesi", 79.

⁴⁷⁶ İsrâ Suresi/ 13.

⁴⁷⁷ Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 384.

⁴⁷⁸ Kassas Suresi/83.

⁴⁷⁹ A.g.e., 376.

⁴⁸⁰ Enfâl Suresi/4.

⁴⁸¹ A.g.e., 1059-1060.

olacak".⁴⁸² Esed *adn* kelimesine "sonsuz mutluluk ve esenlik" anlamı vermiştir. Kur'ân'da genel olarak dünyevi zevkleri çağrıştıran tasvirler mutluluk ve esenlik kavramlarını açıklamak üzere kullanılmış böylece anlaşılabilirliği güçlendirilmiştir.⁴⁸³ Cennet tasvirleri arasında geçen "*sedirler üzerinde uzanmak*"⁴⁸⁴ ifadesi ile eksiksiz iç huzur ve tatmin sembolize edilmektedir;⁴⁸⁵ "*içinden ırmakların geçtiği bahçeler*" ifadesi ile sembolik olarak sonsuz mutluluk haline bir işaret vardır.⁴⁸⁶ "*Atlardan dokunmuş halılara uzanarak*"⁴⁸⁷ ifadesi ile mutlak bir zihin dinginliği ve dinlenme yeri vurgusu olduğunu belirtmektedir.⁴⁸⁸ Yine bir başka yerde Kur'ân'daki ahirete ilişkin kavramlardan olan *hamim* kelimesi için sözlüklerde "aşırı sıcak" veya "şiddetli soğuk" anlamları yer alsa da ölümden sonrasını ifade eden Kur'ânî atıfların mecazi olması gerektiği düşüncesi ile Esed bu kelimeye "*yakıcı ümitsizlik*" anlamını uygun görmüştür.⁴⁸⁹

4.4.3. İman ve İnkâr Psikolojisi

İnsan; varlık şartları düşünüldüğünde bilen, düşünen, konuşan, etik ve estetik değerlere sahip olan, hür iradeye ve tarih bilincine sahip bir varlıktır. Tarih boyunca insanın olduğu yerde iman, imanın olduğu yerde inkâr olmuştur. İnanma ve inkâr birbirini tamamlayan ve anlamlı hale getiren iki önemli kavramdır. Ayrıca insan sadece inanç boyutu olan bir varlık değildir, aynı zamanda bilen, tutum ve davranışlarını temellendirip rasyonel olarak ifade edebilme kabiliyetine sahip olan da bir varlıktır.⁴⁹⁰

---

⁴⁸² Sâd Suresi/50-52.

⁴⁸³ Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 167.

⁴⁸⁴ Mutaffifin Suresi/23.

⁴⁸⁵ A.g.e., 911.

⁴⁸⁶ A.g.e., 777.

⁴⁸⁷ Rahman Suresi/54.

⁴⁸⁸ A.g.e., 962.

⁴⁸⁹ A.g.e., 542.

⁴⁹⁰ İsmail Çetin, "İman ve İnkârın Rasyonel Değeri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.11, S.1 (2002): 88.

Kur’ân muhataplarını inanç yönünden kafir, münafık, müşrik, mümin şeklinde çeşitli gruplara ayırarak onlara özelliklerine göre hitap etmektedir.⁴⁹¹

“*Onlar içlerinden bir uyarıcının kendilerine gelmesine şaşıtlar*”⁴⁹² ayetinde insanların çoğunun gönderilen mesajlara karşı duydukları güvensizlik duygusunun arkasında mesajları getirenin kendileri ile aynı kültürel ve sosyal düzeyde olmasının yattığını belirtip mesajların akla ve ahlâkî duyguya hitap etmesini yeterli görmeyen bu insanların, mesajların esrarlı olağanüstülük taşıması gerektiği şeklindeki beklentilerine işaret edildiğini söylemektedir.⁴⁹³

“*Onun mal mülk ve çocuk sahibi olmasından mıdır ki ne zaman mesajlarımız böyle birine iletildiyse, ‘Bunlar eski zaman hikayeleri!’ demişti*”⁴⁹⁴ ayetinde; zenginlik gibi somut başarı göstergelerine, yarı-dini bir önem atfeden, bunun kişinin dürüst ve erdemliliğine bir işaret kabul edip dolayısı ile başka bir rehberliğe ihtiyacı olmadığını kanıtı olarak gören zihniyete vurgu yapılmıştır.⁴⁹⁵ Esed; bir başka ayette dünyanın çekiciliğine kapılan ve bu sebeple kendilerine yapılan doğru davranış uyarılarına kulak asmayan insanların, peygamberleri ve salih kimseleri alaya aldıklarını belirtmiştir.⁴⁹⁶

Toplumun alt tabakasında yer alan yoksul kimselerin peygamberlerin yolunu takip eden ilk kimselerden olmasının, kendisini imtiyazlı gören kesim üzerindeki etkisini dile getiren ayette şöyle buyurulmaktadır: “*Fakat hakikati inkara şartlanmış olanlar, iman edenlere şöyle derler: ‘Eğer bu [mesaj]da bir hayır olsaydı, bu insanlar onu kabul etmekte bizim önümüze geçemezlerdi!’ ve onlar, bu [mesaj] sayesinde hidayete ulaşmayı reddettiklerinden, her zaman, ‘Bu [yalnızca] eski bir yalandır!’ diyecekler*”.⁴⁹⁷ Esed, bu ayet için şöyle bir izahta bulunuyor: manevi değere karşı

---

⁴⁹¹ Mehmet Şanver, “Dinî Tebliğ ve Eğitim Açısından Kur’ân’da İnsan psikolojisi ve Özellikleri”, 152-153.

⁴⁹² Kâf Suresi/2.

⁴⁹³ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 138.

⁴⁹⁴ Kalem Suresi/14-15.

⁴⁹⁵ A.g.e., 56.

⁴⁹⁶ A.g.e., 168.

⁴⁹⁷ Ahkâf Suresi/ 11.

körleşme oluşturan teknolojik ilerlemelere sahip kimi toplumlar, dinin şekilsel dahi olsa uygulandığı toplumlara karşı küçümseyici tavra sahiptirler.⁴⁹⁸ Her devirde, dini inançlara karşı önyargılı insanlar ve yine her devirde dinin insan için “yararlı mı” yoksa “zararlı mı” olduğuna dair soruları olan, çeşitli şüphelere sahip insanlar olmuştur.⁴⁹⁹

İnsanın yaratılışından bahseden ayetlerdeki “toprak” ve “bir sperm damlası” şeklindeki atıflar ile insan türünün ilkel biyolojik yapısına dikkat çekilmiştir.⁵⁰⁰ Bir sperm damlasından yaratılmış olan ve kendi yaratılışından bile gafil olan insanın hakikati inkarına ve yaratıcıya iman etmedeki isteksizliğine işaret eden ayette şöyle buyurulmuştur: “*Ama o hem [Bizi tartışmakta ve] Bizim hakkımızda karşılaştırmalar yapmakta, hem de bizzat kendisinin nasıl yaratılmış olduğundan gafil bulunmaktadır!*”⁵⁰¹ Esed işte bu insanların materyalist bir dünya görüşüne sahip olmaları sebebi ile yeniden dirilmeyi ve dolayısıyla da bir yaratıcı fikrini inkar ettiklerine değinmiştir.⁵⁰²

Hûd Suresinde “*Bakın hele [kitabın doğruluğunu inkara şartlanmış olanlar] kendilerini O’nun gözetiminden gizlemek için kalplerini (nasıl) kat kat örtülerle örtüyorlar*”⁵⁰³ buyurulmaktadır. Esed’e göre kendilerini Allah’tan gizleyenlerin bu davranışlarının sebebi hakikat nidasına karşı kendilerini kapatmalarıdır. Kalplerini ve akıllarını batıl inançlarla örtmeleri sebebiyle manevi gerçeklere karşı duyarsız kaldıklarını belirtmiştir.⁵⁰⁴ Esed bir başka ayette⁵⁰⁵ Allah’ın (c.c.) Kur’ân-ı Kerim’de vahiy gerçeğini peşinen reddeden kişilerin karakteristik özelliği olarak, mucizevi olay

---

⁴⁹⁸ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 695-696.

⁴⁹⁹ A.g.e., 648.

⁵⁰⁰ A.g.e., 1415.

⁵⁰¹ Yâsin Suresi/78.

⁵⁰² A.g.e., 238-239.

⁵⁰³ Hûd Suresi/ 5.

⁵⁰⁴ A.g.e., 446.

⁵⁰⁵ Hicr Suresi/10-15.

ve durumlar karşında bile sihir ve büyü yakıştırmaları yapmaları olduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁶

Medine dönemindeki münafıklardan bahseden bir ayette Allah (c.c) şöyle buyurmuştur:

*Ve öyle kimseler var ki gerçekte inanmadıkları halde, 'Biz Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanıyoruz' derler. (Aslında) Onlar, (böylece) Allah'ı ve imana ermiş olanları kandırmak isterler. Halbuki kendilerinden başka kimseyi kandıramazlar; bunu da fark etmezler. Kalpleri hastalıktır. Allah hastalıklarını daha da artırmıştır ve ısrarlı yalanlarından dolayı onları şiddetli bir azap beklemektedir.*⁵⁰⁷

Ayetin zaman üstü anlam taşıdığını belirten Esed; manevi sorumluluktan kaçınmak için kendi kendilerini kandıran insan tiplerine vurgu yapıldığını söylemektedir.⁵⁰⁸ İnsan vahyi kabule yanaşmaz zira bu kabul peşi sıra sorumluluk getirir ve insanın kendi kendini yeterli gören boş gururu buna izin vermez demektedir.⁵⁰⁹

Allah (c.c.); Kıyamet günü olacaklar hakkında bilgi verdiği Tekvîr suresi 8. ayetinde kız çocuklarının diri diri gömüldüğü Arabistan'daki cahiliye adetine vurgu yaparak; Kız çocuklarına hangi suç sebebi ile gömüldüklerinin sorulacağını belirtiyor. Esed bu adetin altında yatan psikolojik sebebin kız çocuklarının ekonomik olarak yük görülmesinin yanında düşman kabileler tarafından esir alınmaları ve esir alınan bu kızların esir alan kabileleri kendi öz ailelerine tercih etmelerinin verdiği aşağılanmışlık hissini yarattığı korku olduğunu belirtiyor.⁵¹⁰ İşte bu şekilde kız çocuklarının aşağılanma sebebi olarak görülmesine rağmen taptıkları putlardan Lât, Menât ve Uzzâ'nın dışı telakki edilmeleri ve "Allah'ın kızları" olarak isimlendirilmelerinin çelişmesine değinen Esed, Allah tarafından bu durumun şu ayet ile alaya alındığını

---

⁵⁰⁶ Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, 514.

⁵⁰⁷ Bakara Suresi/8-10.

⁵⁰⁸ A.g.e., 973.

⁵⁰⁹ A.g.e., 158.

⁵¹⁰ A.g.e., 76-77.

belirtmiştir.⁵¹¹ “Hiç düşündünüz mü [neden tapığınızı] Lât ve Uzzâ'ya? Ve [üçlünün] üçüncüsü ve sonuncusu olan Menât[a]? Neden kendiniz için [yalnız] erkek çocukları [istersiniz de], O'na kız çocukları [isnad edersiniz?]”.⁵¹²

İman ve inkâr bireyde birtakım duyguları da beraberinde getirmektedir. Nitekim evreni bir yaratıcının eseri olarak gören birey içinde bulunduğu evrende kendini huzur içinde hissederken, evrenin oluşumunda sebep ve tesadüflerin etkisi olduğuna inanan birey ise evrendeki bu anlamsızlık karşısında kendisini başıboş ve güvensiz hissetmektedir.⁵¹³

4.4.4. İnançsız İnsanların Ruh Hali

Günümüzde insanlar deneye konu olmayan durumlara karşı güven duymamaktadır. Nitekim ahiret inancı da ispatı mümkün olmadığı için günümüz insanı tarafından gerçek olarak kabulü mümkün görülmemektedir. Yargılanma ve ceza çekme, cehennem gibi olumsuzluk çağrıştıran inançlar kişilerde psikolojik olarak inanmama direnci oluşturabilmektedir. Allah inancı olan insanlar da bile ölümden sonraki hayat, ilahî yargılama, sonsuz bir hayat, cennet ve cehennem gibi kavramlar şüphe duyulan bilişsel sorunlar olarak karşımıza çıkarken inkara meyilli kişilerce inanılması imkânsız bir durum olarak değerlendirilmektedir.⁵¹⁴

Dini düşüncelerin günlük hayata olan etkisine karşı olup bu şekilde işleri düzelttiğini sanan fakat aslında sosyal ve ahlâkî sorunların oluşumuna sebep olan insan tipine dikkat çekilen ayette Allah şöyle buyurmuştur:

*Onlara, ‘Yeryüzünde yozlaşmaya ve çürümeye yol açmayın!’ denildiğinde ‘Biz sadece düzeltmeye ve iyileştirmeye çalışıyoruz!’ diye cevap verirler. Gerçekte onlar yozlaşmaya ve çürümeye yol açan kimselerdir, ama bunu (kendileri de) idrak etmezler.*⁵¹⁵

⁵¹¹ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 107-108.

⁵¹² Necm/19-21.

⁵¹³ İsmail Çetin, “İman ve İnkârın Rasyonel Değeri”, 101.

⁵¹⁴ Hayati Hökeleli, “Çeşitli Değişkenler Açısından Ölüm Ötesi İle İlgili İnanç ve Tutumlar”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, S.16 (2012,): 114.

⁵¹⁵ Bakara Suresi/11-12.

Bakara 14. ayette münafıkların, iman edenlerle karşılaştıklarında “*biz de sizin gibi inanıyoruz*” der fakat şeytani dürtüleriyle baş başa kaldıklarında “*aslında biz sizin yanınızdayız, onlarla sadece eğleniyoruz*” dedikleri belirtilmiştir. Burada geçen şeytani dürtüler ifadesini Esed; Zemahşerî ve Rağıb’dan yaptığı atıflar⁵¹⁶ ile şu şekilde yorumlamıştır: Kötülükteki ısrarcı tavırları sebebiyle şeytanlaşmış yani hakikate ve maneviyata düşman dürtülere sahip olmuş kimselerdir.⁵¹⁷ Esed bir başka ayette geçen “*görünmez güçler*” ifadesini “şeytani eğilimler” olarak tanımlamıştır. Şeytani eğilimleri ise; “*Kalplerimizin kötülüğü, ihtirasımızdan ve atalarımızdan bize geçen sakat anlayış ve bâtil değerlerdir*” şeklinde açıklamıştır.⁵¹⁸

Şeytani dürtüleri karakterleri haline dönüşmüş insanların hiçbir ahlâkî kıstas gözetmeksizin peşinde koştıkları dünyevi zevkleri, onları yoldan çıkardığından ve yeniden dirilme ve ahirete olan inancın birer yanılsamadan ibaret olduğunu düşündürdüğünden bahseden ayette “*ve [Bize karşı isyankâr olduklarından] onlara [şeytani dürtülerini] öteki kişilikleri [olarak] musallat ettik ve bunlar önlerine serilmiş olan ile, bilgi alanlarının dışında kalanı kendilerine güzel gösterdi*”⁵¹⁹ buyurulmaktadır. Esed böylece bu kişilerin yeniden dirilme, hesaba çekilme gibi durumlarını yanılsama gibi görmeleri durumuna dikkatleri çekmiştir.⁵²⁰

Muhammed Esed; Allah’ın ayetlerini bilerek ve inatla inkara kalkışanların, acı veren çetin bir yokuşa sürüleceğini bildiren ayetteki⁵²¹ “çetin bir yokuş” ifadesi ile bireysel ve toplumsal bunalımların kastedildiğini söylemektedir.⁵²² Akabindeki ayetlerde inkara şartlanmış olanların kendilerine iletilen vahyi çürütmek üzere düşünüp, kendilerini mahveden hesaplar yaptıklarını, kendilerine çevrelerinden dayanak

---

⁵¹⁶ Zemahşerî, Keşşaf Tefsiri, C.1, 204; Rağıb el-İsfâhanî, *Müfredat*, Çev. Abdülbaki Güneş ve Mehmet Yolcu, (İstanbul:Yarın Yayınları, 2015),516-517.

⁵¹⁷ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 973-974.

⁵¹⁸ A.g.e., 103.

⁵¹⁹ Fussilet Suresi/ 25.

⁵²⁰ A.g.e., 644.

⁵²¹ Müddessir Suresi/ 16-17.

⁵²² A.g.e., 68.

aradıklarını belirtir. “*Sonra kaşlarını çatarak dik dik süzer*”⁵²³ ayeti için, Râzî’den (ö. 606 H./1210 M.) yaptığı atıf⁵²⁴ ile; bu kişilerin delillerinin zayıflığına dair içlerindeki şüphe nedeniyle duygusal olarak etkilendiklerini belirtilir.⁵²⁵

Fecr Suresi 15-20. Ayetler arasında Allah (c.c.) kendisine nimet verildiği zaman olumlu tutum içerisindeyken sıkıntıya sokulduğu zaman olumsuz tavır takınanlardan bahsetmektedir. Esed bu kişilerin imtihan olarak değerlendirmesi gereken durumları ilahi adaletsizlik olarak gördüklerini ve bunun sonucunun Allah’ı inkara kadar gideceğini belirtmektedir.⁵²⁶

Kıyametten sahnelerin anlatıldığı Kâri’a suresinde Allah (c.c.) “*insanların şaşkın vaziyette uçuşan pervanelere*” benzeyeceğini, “*dağların yumuşak yün topraklarını andıracağını*” haber vermektedir. Surede işte böyle bir günde iyilikleri ağır olan sevinç ve huzur içinde yaşamlarını sürdüreceken, yeterince iyilik yapmamış olanlar ise “*uçurumun girdabına sürüklenecektir*” demektedir. Esed “*uçurum girdabına sürüklenmek*” tabiri ile üstü kapalı olarak sıkıntı ve umutsuzluğun kastedildiğini belirtmektedir.⁵²⁷ Bir başka ayette ise Allah (c.c.) “*Haydi yalanlayıp durduğunuz şu [kıyamete] doğru gidin bakalım! Üç katlı gölgeye doğru gidin*”⁵²⁸ buyurmaktadır. Esed ayette üç katlı gölge ile günahkarların kalbine korku salan ölüm, yeniden dirilme ve Allah’ın yargısı kastedilmektedir demektedir.⁵²⁹

“*Ve [o gün] Rasûl, ‘Ey Rabbim!’ diyecek, ‘Kavmimden [bazıları] bu Kur’ân’ı gözden çıkarılacak bir şey olarak gördü!*”⁵³⁰ ayetinde her devirde ilahi vahye olan inancını kaybeden bazı insanların varlığına işaret edildiğini belirtmiştir. Bu insanların davranışlarının altında yatan sebebin; mesajların dünyevi istek ve arzularına uymaması

---

⁵²³ Müddessir Suresi/ 22.

⁵²⁴ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr:Mefatihü'l-gayb*, C.22, 257.

⁵²⁵ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 68-69.

⁵²⁶ A.g.e., 85.

⁵²⁷ A.g.e., 128.

⁵²⁸ Mürselat Suresi/ 29-30.

⁵²⁹ A.g.e., 136.

⁵³⁰ Furkân Suresi/30.

olduğunu belirterek mesajları “geçerliliğini yitiren bir öğreti” olarak görmelerinden kaynaklandığını ifade etmiştir.⁵³¹ Esed; hakikatin sesine duyarsız (sağır) kalanların kendilerini ruhi açıdan körleştirdiklerini söylemektedir.⁵³²

Nitekim Hz. Salih’in kavminin bir dişi deve ile imtihan edildiklerini bildiren ayetlerde Allah (c.c.) “(İşte) şu dişi deve; su içme hakkı (belirli gün) onun, belirli günlerde de sizindir; öyleyse sakın ona kötülük yapmayın”⁵³³ buyurmuştur. Esed, Hz. Salih’in kavminin deveyi hoyratça boğazladıklarını bildiren ayetlerde; insanların bu dünyanın geçici olduğu ve ahirette onları bekleyen hesap günü gerçeğine inanmak konusunda gösterdikleri duygusal isteksizliğe vurgu yapıldığını belirtmiştir. Ayrıca yine bu kıssadan hareketle insanın şefkat ve merhamet duygularının sadece kendi türünü içine alacak şekilde değil bütün canlıları da kapsayacak şekilde geniş tutulmasının önemine değinildiğini belirtmektedir.⁵³⁴

Hüthüt kuşunun Sebe melikesi hakkında bilgi verdiği ayetlerde; halkın Allah’a değil güneşe taptıklarını ve bu davranışı şeytanın onlara güzel gösterdiğini söylenmektedir. “Allah’ın huzurunda yere kapanmaktan kaçınmaları gerek[tiğine inanıyorlar]”⁵³⁵ buyurulan ayet için Esed şeytani dürtüleri sebebi ile insanın “algı ve tasavvur alanının ötesinde” bir varlığa inanmaktansa gözle görülebilen varlıklara inanmak yönündeki meyilleri ortaya koyulmuştur demektedir.⁵³⁶

Yûnus suresinde Allah (c.c.) sıkıntı içerisindeyken kendisine yakaran fakat sıkıntısından kurtulduğu zaman nankörce tavır takınan kişilerden bahsetmektedir. “Kendi güçlerini boşa harcayan (budala)lara, yapıp ettikleri işte böyle güzel gözükür”⁵³⁷ buyrulan ayette *müsrif* kelimesine “kendi kendini heder eden, harcayan” anlamını vermeyi uygun bulan Esed; bu kişilerin ahlâkî endişeleri olmaması sebebi ile

---

⁵³¹ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 246.

⁵³² A.g.e., 232.

⁵³³ Şu’arâ Suresi/ 155-156.

⁵³⁴ A.g.e, 328.

⁵³⁵ Neml Suresi/ 25.

⁵³⁶ A.g.e., 340.

⁵³⁷ Yûnus Suresi/12.

bedensel dürtülerine engel olmayıp böylece ruhsal idraklerini boşa harcayan kişiler olduğunu belirtmiştir. Ayette kendilerine verilen gücü ve idraki boşa harcayan kişilerin düşüncesiz rahatlıklarına ve budalaca kendilerinden hoşnut olduklarına dikkat çekildiğini ifade etmiştir.⁵³⁸

Ayette Allah (c.c.) “*Dünya hayatının rahatına dalarak eğlenceyi ve geçici zevkleri dinleri haline getiren kimseleri kendi haline bırak*”⁵³⁹ buyurarak dünya hayatındaki para ve gücün getirisi olan geçici zevkler peşinde koşan kişileri “*dünya hayatının rahatına dalanlar*” olarak ifade edildiği belirtilmiştir.⁵⁴⁰ Esed, “*Allah kimi doğru yola ulaştırmak isterse, kalbini [O’na] teslim olma arzusuyla genişletir,; kimin de sapmasına izin verirse onun kalbini daraltır sıkıştırır, adeta göklere tırmanmış gibi: böylece Allah, inanmayanları dehşete düşürür*”⁵⁴¹ ayetinde “*dehşet*” anlamı verdiği *rics* kelimesinin; iğrenç, korkunç ve berbat anlamına geldiğini belirterek inanmayanları kuşatacak olan hiçlik ve boşluk duygusuna dikkatleri çekmiştir.⁵⁴²

“*Ve [O, şunu da bilir ki] hakkı inkar edenler, [her zaman olduğu gibi] inananlara, [Gelin] bizim tarzımıza [hayat] uyun, günahlarınız bizim boynumuza!*”⁵⁴³ ayetinde, Allah inancının getirdiği manevi yükümlülükten kaçan insanların başkalarının inancına da hoşgörü ile bakmadıklarının ifade edildiğini belirten Esed, bu kişilerin “günah” kavramını alaya alarak inananları kendi yanlarına çekmeye çalıştıklarını belirtmiştir.⁵⁴⁴ İncanın gerçek müminlere iç huzuru ve manevi olarak tatmin duygusu verdiğini bildiren ayette bu durum için “*güvenli sığınak*”⁵⁴⁵ ifadesi

---

⁵³⁸ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 414

⁵³⁹ En’âm Sursi/ 70.

⁵⁴⁰ A.g.e., 542.

⁵⁴¹ En’âm Suresi/ 125.

⁵⁴² A.g.e., 555.

⁵⁴³ Ankebût Suresi/12.

⁵⁴⁴ A.g.e., 897.

⁵⁴⁵ Ankebût Suresi/ 67.

kullanılmıştır diyen Esed, inançsız insanların ölümden sonraki hayata dair belirsizlik duyguları sebebiyle yaşarken de tedirginlik ve korku içinde oldukları belirtilmiştir.⁵⁴⁶

Münafıklık davranışının altında yatan sebebin korku olduğunu belirten ayette şöyle buyurulmaktadır: “Sizden olmadıkları, fakat [sadece] korkunun yönlendirdiği bir topluluk oldukları halde Allah’a yeminle sizden olduklarını söylerler: (oysa [yeryüzünde] sığınacak bir yer yahut bir mağara, bir kavuk bulabilselerdi önünü ardını düşünmeden panik içerisinde dönüp oraya başlarını sokarlardı”.⁵⁴⁷ Esed, Allah’ı aldattıklarını sanan bu ikiyüzlülerin davranışlarının temelinde taahhüt altına girme ve ahlâken bağlanma korkusu, mevcut çevreden kopmanın oluşturacağı yoksunluk hissi, statü ve saygınlık için duyulan arzu yatmaktadır demiştir.⁵⁴⁸

Kur’ân’daki kıssaların muhataplarını uyarma, tehdit etme, mesajın anlaşılmasını sağlama gibi çeşitli işlevleri vardır. Burûc suresinde inkarcıların psikolojik özellikleri Ashâbu’l-Uhdûd kıssası bağlamında ele alınmıştır. Surede insanların Allah inançları sebebi ile çira ile tutuşturulan ateş dolu hendeklere atılmaları anlatılmaktadır. Ashâbu’l-Uhdûd yani “hengeğin adamları” şeklinde çevrilmesi mümkün olan bu kıssada ateşe atan ile ateşe atılanı izleyen olmak üzere iki grup insana değinilmektedir. Kur’ân; bu olayı, insani, ahlâkî ve ilahî ilkelere aykırı bulmakta, ateşe atanlara da hengeğin etrafında oturup ateşe atılanları izleyenlere de “kahrolsunlar” demektedir. Tarihin çeşitli dönemlerinde insanların hendeklere doldurularak öldürüldüğü bilinmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu kıssa; müminleri motive etmek sabır ve tahammüle sevk etmek, müşriklere ise ibret olmak üzere zikredilmiştir.⁵⁴⁹

---

⁵⁴⁶ Esed, *Kur’ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 908.

⁵⁴⁷ Tevbe Suresi/ 56-57.

⁵⁴⁸ A.g.e., 1384.

⁵⁴⁹ Mehmet Nurullah Aktaş, “Ashâbu’l-Uhdûd Kıssası Bağlamında Ehl-i Küfrün Psikolojik Vasıfları”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.8, S.18, (2017): 24-28. Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, 61; Muhammed Eroğlu, "Ashâbü'l-Uhdûd", *DİA*, C.3, (İstanbul;1991), 141; Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur’ân Kıssalarına Psikolojik Yaklaşım*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 138-160.

“Onlar [yalnızca] kendilerini yok ederler, o çukuru hazırlayanlar, [imana ermiş olanlara karşı] şiddetle yanan ateş (çukurunu!)”⁵⁵⁰ buyurulan ayette bir darb-ı mesel bulunduğunu belirten Esed; herhangi bir tarihi ya da efsanevi olaya atıf olmadığını düşünmektedir. Kendileri iman etmedikleri gibi başkalarının imanına da tahammül edemeyen işkenceci karaktere sahip insanların varlığına değinen Esed, “ateş çukuru” ifadesinin; zalimlerin inanan insanlara yaptıkları işkencenin mecazi ifadesi olduğunu düşünmektedir. Bu durum bir olayla sınırlı kalmayıp tarihi süreç içerisinde çeşitli şekil ve yoğunluklarda tekrar ettiğine dikkatleri çekmiştir.⁵⁵¹ Ashâbu'l-Uhdûd kıssası bağlamında, Burûç suresinde inkarcıların psikolojik vasıfları şu şekilde sıralanmıştır:⁵⁵² İntikamcı,⁵⁵³ inatçı ve yalana meyillidirler,⁵⁵⁴ sadisçe hareket ederler, din hürriyetine engel olurlar, güç kullanarak toplumu inançlarından koparmaya çalışırlar.⁵⁵⁵

---

⁵⁵⁰ Burûc Suresi/4-5.

⁵⁵¹ Esed, *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, 121-122.

⁵⁵² Aktaş, “Ashâbu'l-Uhdûd Kıssası Bağlamında Ehl-i Küfrün Psikolojik Vasıfları”, 39.

⁵⁵³ Burûç Suresi/8.

⁵⁵⁴ Burûç Suresi/19; Kâf Suresi/12-14; Kâmer Suresi/ 2,23; Şu'arâ Suresi/ 141; Enfâl Suresi/54; Nâzi'at Suresi 20-22;

⁵⁵⁵ Burûç Suresi/6-8; Yunus Suresi/83; Tâhâ Suresi/ 45; Bakara Suresi/49.

SONUÇ

Davranış bilimleri de denilen sosyal bilimler alanına giren psikolojinin merkezinde insan bulunmaktadır. Kur'ân'ın da muhatabı insanıdır; emir ve yasakları ile insanın mutluluğunu amaçlar. Çalışmamızda bu ortak paydadan hareket eden tefsir çalışmalarını konu edindik. Tefsire modern yaklaşımlardan biri olarak son zamanlarda gündeme gelen psikolojik tefsir ekolünü ve bu ekol kapsamında Muhammed Esed'in *Kur'ân Mesajı* isimli eserini ele aldık.

Kur'ân hayatın içinden çıkmış bir kitaptır; içerdiği konular düşünüldüğünde hayatın kendisi gibi hareketli ve canlı bir kitaptır. Çiçekten denize, sevgiden nefrete, biyolojiden sosyal hayatı düzenleyen kurallara kadar çok geniş bir yelpazede çeşitli konuları içermektedir. Bu kadar zengin bir kitabı anlamak için tek bir yöntemin yeterli olabileceğini söylemek güçtür. Dolayısı ile rivayet, dirayet, linguistik, sosyoloji, psikoloji gibi disiplinleri tek başına yeterli görmek onu tek bir yaklaşım içerisine hapsetmek isabetli bir değerlendirme sunmayacaktır. Kur'ân kıyamete kadar tüm insanlığa hitap eden bir kitap olması sebebiyle Kur'ân'ın anlaşılma yöntemi de kıyamete kadar insanların erişecekleri bilgi ve yöntemlerle doğru orantılı bir şekilde gelişecektir.⁵⁵⁶

İnananlar için Kur'ân'ı doğru anlamak büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple Kur'ân'ı anlama çalışmaları olan tefsirler yazılmakta bu tefsirlerde ayetler bir çok açıdan etraflıca ele alınmaktadır. Çalışmamızda insanı anlama noktasında psikolojiyi referans alan tefsir çalışmalarının önemini göstermeye çalıştık. İnsan merkezli bu tefsir çalışmalarında geçmişte yaşamış örnek modellerin yanı sıra şeytan ve Firavun gibi olumsuz modellere dikkatler çekilmiştir. İyiliği ve kötülüğü yapma potansiyeline sahip olan insandaki çift kutupluluğa vurgu yapan ayetler üzerine yapılan yorumlarla insanı ve insandan oluşan toplumu tanımamız amaçlanmaktadır. Nitekim bu minvaldeki ayetler insanın zayıf yaratılışını ve her devirde aynı isyankâr tavra sahip olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir.

---

⁵⁵⁶ Mustafa Ünver, "Kur'ân'ı Anlamada Tek Bir Paradigmanın Kifayeti Problemi: Lugavi yöntemin Sonuçları Üzerine Kur'ânî Bazı Örnekler", *Kur'ân ve Dil: Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu*, 17-18 Mayıs 2001, C.15, 313-315.

Psikolojik tefsir çalışmaları yeni ortaya çıkmış çalışmalar değildir. Tefsir tarihi incelendiğinde psikolojik tefsirin konularının ilk tefsir faaliyetleri içinde nispeten bulunmakta olduğu görülür. Ayrıca konulu tefsir bağlamında da ele alınmıştır. Ahlâk ilminin içerisinde insan ve davranışları konu edinilmiş; tasavvuf ilminde ise kişiliğin inşasındaki ruhsal süreçler ortaya konulmuştur. Fakat metodik olarak merkezde psikolojinin olduğu bir tefsir çalışması yapılmamıştır. Şu bir gerçektir ki; insanın kendini ve diğer bireyleri tanımada, hayatı anlamlandırmasında psikoloji ilmi önemli bir yere sahiptir. Bu minvalde Kur'ân'daki psikolojiyi ön plana çıkaracak çalışmalar yapılması elzemdir.

Çalışmamızın ana gövdesini tefsirinde psikolojiden istifade eden bir müfessir olan Muhammed Esed'in insana dair yorumları ile yaptığı açıklamaları oluşturmaktadır. Bu minvalde Muhammed Esed'in en önemli eseri olan *The Message of The Qur'an* isimli meal-tefsirinin Türkçe çevirisi *Kur'ân Mesajı* adlı eseri incelenmiştir. Ele aldığımız eserin İngilizceden çevrilmiş olması, uzun cümle yapısına sahip olması ve fazlaca parantez içi açıklama içermesi okunmasını zorlaştırmış anlaşılabilirliğini güçleştirmiştir. Genç yaşta İslâm'ı seçen ve ömrünün sonuna kadar çeşitli faaliyetler ve eserler ile İslâm'a hizmet etmiş gazeteci-yazar kimliğinin yanı sıra mütefekkir kimliğine sahip Muhammed Esed; Batı'da İslâm'a karşı mevcut olan ön yargıları ortadan kaldırmayı kendisine amaç edinen önemli bir müfessirdir. İncelediğimiz çalışma meal-tefsir eseridir. Meal-tefsirlerde müfessir tarafından her ayet üzerine yorum yapılmadığı bilinmektedir. Nitekim müfessirin kendi sübjektif seçimlerinden oluşan; açıklanmasını elzem gördüğü konular üzerine yaptığı izahlar bizim çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Bu seçim aynı zamanda müfessirin önem verdiği kısımları da bizlere göstermektedir. Müellifin entelektüel kişiliğinin ve geçmişinde aldığı felsefe ile psikoloji eğitiminin, eserindeki yorumlara yansıdığını düşünmekteyiz. Nitekim Muhammed Esed'in tefsirinde psikolojik tefsir bağlamında ele alınabilecek izahların olduğu çalışmamızda görülmüştür. Bu izahların anlam zenginliği oluşturduğu aşikardır.

Kur'ân-ı Kerim'de insanın kişiliğine, olumlu ve olumsuz yönlerine, duygularına, sosyal ilişkilerine, toplum olma bilincine dolaylı veya direkt olmak üzere değinildiği çalışmamızda görülmüştür. Ayetlerdeki psikolojik imgelerin yanı sıra, ayetlere psikolojik bakış açısı ile yaklaşılarak yapılan analizler kuşkusuz ayetlerin anlam hazinesini zenginleştirmektedir.

İnsan, hayatını devam ettirirken ilahî vahye ihtiyaç duymaktadır aynı zamanda bu ilahi vahyin kalbi mutmain kılacak sağlam temellendirmelere dayandırılarak açıklanmasına da ihtiyaç duymaktadır. Dolayısı ile aklî yorumlar insanın inancını temellendirmede önemli role sahiptir. Nitekim Esed, kavram açıklamalarına ve mantikî izahlara önem vermiştir. Örneğin; “sapkınlık, hakikatin kendilerine ulaşmadığı ya da doğru olarak kabul edilmesi mümkün olmayacak şekilde bozulmuş olarak ulaştığı kişilerdir” demiştir. Yine *kıyas* kelimesine “adil karşılık” şeklinde anlam vermesi insanın mantığına hitap etmesi psikolojik bağlamda insanı yakalamaktadır.

Esed’in ayetleri açıklarken, “altında yatan psikolojik gerçeklik” ifadesini sıkça kullandığı görülmüştür. Nitekim görünmez güçlere sığınanların, onlardan medet umanların aslında ruhsal ve fiziksel ihtiyaç içinde olduklarını belirterek, bu davranışlarının altındaki psikolojik boyutu açıklamıştır. Yine cahiliye zamanında kız çocuklarının gömülmesi adetin altında yatan psikolojiye dair izahta bulunmuştur. Bu durumun kız çocuklarının ekonomik olarak yük görülmesinin yanında düşman kabileler tarafından esir alınmaları ve esir alınan bu kızların esir alan kabileleri kendi öz ailelerine tercih etmelerinin verdiği aşağılanmışlık hissinden kaynaklandığını belirtmiştir.

Kur’ân’daki kişilik modellerine, olumlu ve olumsuz davranış şekillerine, kişinin kendini eğitmesi noktasındaki tavsiyelere ve bütün bunların yanı sıra insanın fizyolojik güdülerine değinen ayetlere dair Esed’in yaptığı yorumların bir araya getirildiği çalışmamızda; bireyin kendi karakter eğitiminde kendini fark etmesi amaçlanmıştır. Zira davranışları noktasında evrensel kodlar taşıyan insan, doğru ve yanlış ayırt etme noktasında ilahi vahye muhtaçtır. Birey olarak nasıl ilahi vahye muhtaçsak toplum olarak da bir rehber ve kolektif davranış kodlarına muhtacız. Nitekim toplum içerisinde yaşayan insan aynı zamanda sosyal bir varlıktır. Kur’ân bu boyutu ihmal etmemiş ve bu minvalde toplumun birlik beraberliğinin ve huzurunun temini için toplumu düzenleyen kurallara değinmiştir.

Sonuç olarak pozitif bilimlerin ayet yorumlarında birer araç olduğu gerçeğinden yola çıkarsak psikolojik tefsir yorumlarının kesin bilgi olduğu iddiasından daha çok yorum çeşitliği ve zenginliği bağlamında ele aldığımızı belirtmekte fayda görüyoruz. Psikolojik tefsirin konuları tefsir tarihi boyunca çeşitli ilimler içerisinde nispeten ele alınmış olsa da psikoloji ilmini merkeze alarak sistemli bir tefsir çalışması henüz yapılmamıştır. Bu alanda yapılacak çalışmalar insanın maddi boyutunun

tamamlayıcısı olan manevi boyutuna hitap edecek olup dini yaşamda tatmin ediciliği ileri seviyeye taşması bakımından önemlidir.

Biz bu çalışmamızda çağdaş müfessirlerden Muhammed Esed'in tefsirindeki psikolojik yorumları inceleyerek psikolojik tefsir alanına dikkatleri çektik. Şüphesiz Muhammed Esed'in tefsirini yazarken ki temel amacı psikolojik bir tefsir yazmak değildi. Kendi deyimi ile Haçlı seferleri sonrasında İslam'a karşı Batılılardaki önyargıları ortadan kaldırmak amacı ile tefsirini kaleme almıştı. Şu bir gerçektir ki müfessir yaşadığı çağın, aldığı eğitimin bir ürünüdür. Esed'in batılı bir zihne sahip olmasının ve içinde bulunduğu 20. yüzyılın materyalist dünya anlayışının etkileri tefsirinde görülmektedir. Nitekim bunun bir yansıması olarak mucizeleri aklileştirme çabası Esed'in eleştirilmesine sebep olmuştu. Yine aynı şekilde bilinmeyene yani kendi deyimi ile idraki aşan olaylara karşı fazla indirgemeci ve sembolik bir dil kullanması bakımından kimi yerlerde sınırları zorlayan yorumlar yaptığı söylenebilir. Geleneksel kaynaklar olmadan hiçbir çağdaş müfessirin başarıya ulaşamayacağını belirten Esed anlayış olarak geleneğin kavramlarının kullanılıp, düşünce biçimi ve fikirlerinin aynen taklit edilmesini İslam aleminin fikri gelişmesi önünde en büyük engel olarak görmektedir. Eserinin önsözünde de belirttiği gibi klasik müfessirlerden görüş olarak ayrılmak durumunda kaldığı kimi yerlerde onlardan farklı görüşler beyan etmiştir. Bunu dünyevi bilgi ve tarihi tecrübelerin artması sonucunda Kur'an'ın eşsizliğinin bir gereği olarak daha geniş anlamlara kapı açtığını hatırlatma amacı ile yaptığını belirtmiştir. Dolayısı ile yaptığı kavram açıklamaları ve ayetler üzerine yapmış olduğu kimi akli yorumlar kendi bağımsız zihin yapısının birer yansımasıdır. Bununla birlikte Esed; Kur'an'ın tercümesini tam olarak hakkıyla veremediğini, Kur'an'ın anlam katmanlarına yeterince nüfuz edemediğini dile getirmiştir.

Çalışmamızda çağdaş bir müfessir nazarından yapılan psikolojik yorumları ortaya koymaya çalıştık. Kur'an'ı psikoloji ilminin verileri ışığında ele almanın ortaya çıkardığı anlam zenginliğini göstermeye çalıştık. Biz bu çalışmada psikolojik yorumları dört başlıkta ele aldık şüphesiz her başlığın başlı başına ele alındığı spesifik çalışmalar yapılabilir. Farklı müelliflerin psikolojik yorumları bir araya getirilerek bu alandaki yorum zenginliği ortaya koyulabilir. Kıssa ve şahsiyet odaklı incelemeler yapılarak davranış şekilleri ve tarihte tekerrür eden olaylara dikkatler çekilebilir.

KAYNAKÇA

- Akçay, Mustafa. “Muhammed Esed’in ‘Sünnetullah, Fıtratullah, Sıbgatullah, Bezm-i Elest (Misak) ve Fetret’ kavramlarını anlamlandırışı ve M.Hamdi Yazır ile Ö.Rıza Doğrul Mealleriyle Karşılaştırılması” *Kur’ân Meâlleri Sempozyumu, 24-26 Nisan 2003, İzmir*. Ankara: 2007, 349-351.
- Akman, Mustafa. “Muhammed Esed’in ‘Kur’an Mesajı’ Adlı Meal-Tefsiri Üzerine Bir İnceleme” *İslâmî Araştırmalar*, C. 16, S. 1 (2003): 127-155.
- Aktaş, Mehmet Nurullah. “Ashâbu’l-Uhdûd Kıssası Bağlamında Ehl-i Küfrün Psikolojik Vasıfları” *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.8, S. 18 (2017): 24-28.
- Apaydın, Halil. *Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Bilimkent Yayınları, 2016.
- Atalay, Mehmet. *Kur’ân’a Psikoloji İle Bakmak Hz. Yusuf ve Hz. Musa Kıssaları Örneği*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- Ay, Mahmut. “Muhammed Esed’in The Message of the Qur’ân’ının Türkçe Çevirisinin Tenkidi” *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. X, S.3 (2010): 59-87.
- Aydın, Hayati. “Şifa Kaynağı Olarak Kuran-ı Kerim” *EKEV Akademi Dergisi*, C.14, S. 42 (2010): 55-67.
- “Kur’ân’ın İnsan Merkezli Söylemi” *Akademik Araştırmalar Dergisi*, C.7, S. 27 (2005-2006): 96.
- “Kurân Yorumunun Problemleri”, Ed: Ömer Kara. *Tefsir Eğitim ve Öğretiminin Problemleri (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*. Bursa, 2007. 117-119.
- *Kur’ân’da İnsan Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1999.
- Baş, Erdoğan. “Kişilik ve Karakter İnşasında Kur’an’ın Sunduğu Güzel İnsan Modeli” *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.6, S. 2 (2018): 277.
- “Muhammed Esed’in ‘Kur’an Mesajı’ Adlı Eserinin Meâl Açısından Değerlendirilmesi” *Kur’ân Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003, İzmir)*. 2007. 411-422.
- Baymur, Feriha. *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkilap Yayınları, 1969.

- Bayraklı, Bayraktar. *Kur'ân'da Değişim-Gelişim-Kalite Kavramları*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2007.
- Beyzavi, Muhammed. *Envarü't-tenzil ve esrarü't-te'vil: Beydavi Tefsiri*. çev. Abdülvehhab Öztürk. 5 cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2011.
- Bilgiz, Musa. "Kişiliğin Oluşumunda Fıtrat ve Sosyal Çevrenin Etkisi (İsra 17/84. Ayeti Ekseninde)" *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25 (2006): 133-132.
- *Kur'ân Açısından Vicdan ve Değer*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2007.
- Bor, Adil. "Din İle İlişkisi Bağlamında Fıtratın Mahiyeti" *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* C.21, S. 3 (2017).
- Boullata, İssa J. *Approac to the History of the Interpretation of the Quran/ The Rhetorical Interpretation of the Qur'ân:İ'câz and Related Topic*. Oxford, 1988.
- Certel, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. Ankara: Andaç Yayınları, 2003.
- Coşan, Kadri Ziyaettin. "Hitab Açısından Kur'ân-ı Kerim'in Zaman ve Mekan Boyutu" Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Coşkun, Ahmet. *Kur'ân-ı Kerim 'de Rızık ve İktisadi Hayat*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı*. 7. bs. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1997.
- Çalışkan, İsmail. "Çağdaş Bir Düşünür ve Müfessir Olarak Muhammed Esed (Lwow /Polonya 1900- İspanya 1992)" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.2 (1998): 420.
- Çalışkan, İsmail. "Modern Zamanlarda Tefsirin Rotası ve Muhammed Esed Örneği" *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, S. 17 (2010): 90-97.
- *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2009.
- Çayır, Veli. "Kur'ân Kıssalarında İnsan Tipleri" Basılmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2015.

- Çetin, İsmail. "İman ve İnkârın Rasyonel Değeri" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, S. 1 (2002): 88.
- Çiçek, M. Halil. *Kur'ân Nasıl Bir Kitaptır*. İstanbul: Beyan Yay., 2008.
- Daryal, Ali Murat. "Vahyin Takip Ettiği Psikolojik Süreç" *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları I*, 2000: 251-252.
- Demiray, Meryem. "Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı İsimli Tefsirindeki Metodu" Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. 7. bs. İstanbul: Mifav, 2008.
- Draz, Abdullah. *Kur'ân'a Giriş*, çev. Salih Akdemir, Ankara: Kitâbiyat Yayınları, 2000.
- El-Hûlî, Emin. "Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod" *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 19 (2009): 227-228.
- el-Hûlî, Emîn. *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*. çev. Mevlüt Güngör. İstanbul: Bayrak Matbaası, 1995.
- *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*. çev. Mevlüt Güngör. İstanbul: Bayrak Matbaası, 1995.
- el-İsfâhâni, Râğîb. *Müfredat*. çev. Abdülbaki Güneş ve Mehmet Yolcu. İstanbul: Yarın Yayınları, 2015.
- Ersöz, İsmet. "Kur'an'ın Üslûp ve İ'cazı" *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]* C.23, S. 1 (1987): 30-32.
- Esed, Muhammed. *İslam'da Yönetim Biçimi*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1988.
- *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsiri*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.
- *Mekke'ye Giden Yol*, çev. Cahit Koytak. İstanbul: İnsan Yayınları, 2019.
- *Sahih-i Buhari İslam'ın İlk Yılları*. çev. Mustafa Armağan. İstanbul: İşaret Yayınları, 2001.
- *Yolların Ayrılış Noktasında İslam*. 6 bs. Çeviren Hayreddin Karaman. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.

- Fadlallah, Muhammed Hüseyin. *Tefsîru min Vahyi'l-Kur'ân*. 2 bs. Cilt I. Beyrut: Dârul-Melâk, 2007.
- Fersahoğlu, Yaşar. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1998.
- *Kur'ân'da Zihin Eğitimi*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1996.
- Görener, İbrahim. “Tefsirin Bir İlim Olmasının Delilleri” *İslami İlimlerde Metodoloji, Usul III, 15-16 Mayıs 2010*. İstanbul: Ensar Naşriyat, 2011. 132.
- Güney, Ahmet. “Kur'ân'da Duyguların Kullanımı” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Hammude, Abdülvehhab. *el-Kur'an ve ilmü'n-Nefs*. Kahire: Dârü'l-Kalem, 1962.
- Hofmann, Murad. “Muhammad Asad: Europe's Gift to İslam” *Islamic Studies* 39, S. 2 (2000): 239.
- Hökelekli, Hayati. *İslâm Psikolojisi Yazıları*. İstanbul: Dem Yay., 2009.
- “Çeşitli Değişkenler Açısından Ölüm Ötesi İle İlgili İnanç ve Tutumlar” *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, S. 16 (tarih yok): 114.
- *Din Psikolojisi*. 7. bs. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- *Din Psikolojisi*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010.
- *İslam Psikolojisi Yazıları*. 3. bs. İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, 2017.
- “Zübde-i Âlem” *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, S. I (2009): 64.
- Jansen, J.J.G. *Kur'ân'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar*. çev. Halilrahman Acar. Ankara: Fecr Yayınevi, 1993.
- Kahraman, Ferruh. “Psikolojik Tefsir” *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 40 (2015): 105-110.
- Kahraman, Kemal. “Muhammed Esed” *DİA*, C. 30 (2005): 526-527.
- Karagöz, İsmail. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Karasakal, Şaban. “Kur'ân ve Psikoloji İlişkisi Üzerine” *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Ankara, 2013. 679-681.

- Kartopu, Saffet. *Muhammed Esed'de Dini Değişimin Psikolojik Analizi*. C. 8, *Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages* içinde, 348. Literature and History of Turkish or Turkic, 2013.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'ân Amaçları Açısından Tatma Duygusuna Bir Bakış" *EKEV Akademi Dergisi*, C.8, S. 18 (Kış 2004): 89-104.
- *Kur'ân Kıssalarına Psikolojik Yaklaşım*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- *Kur'an Psikoloji Atlası*. 3 cilt. Malatya: Kendini Bilmek Yayınları, 2010.
- *Psikolojik Tefsir Ekolü*. Gece Kitaplığı: 2017, Ankara.
- Kaya, Mehmet. "Tefsir Ekolleri Perspektifinden Kur'ân'ın Çok Boyutlu Yorumu: Besmele Örneği" *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 27 (2015): 83-113.
- Kılıç, Sadık. *Benliğin İnşası*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- *Kur'ân Dilindeki Sonsuz Mucize*. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003.
- Kırca, Celal. *İslam ve Bilim*. İstanbul: Marifet Yayıncılık, 1996.
- *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'ân'a Yönelişler*. İstanbul: Tuğra Neşriyat, 1993.
- *Kur'ân-ı Kerim'de Fen Bilimleri*. 5. bs. İstanbul: Marifet Yayınları, 2005.
- Koç, Mehmed Akif. *Bir Kadın Müfessir Aişe Abdurrahman ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri*. İstanbul: Şûle Yayınları, 1998.
- Kramer, Martin. *The Road from Mecca: Muhammad Asad*. Ed: Martin Kramer. Tel Aviv: The Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999.
- Kutluer, İlhan. "el-İlmü'n-Nefs" *DİA*, C. 22 (2000): 148.
- "İlim" *DİA*, C.21 (2000):110.
- "insan" *DİA*, C. 22 (2000):322
- Kutub, Muhammed. *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler*. Çeviren Bekir Karlığa. İstanbul: İşaret Yayınevi, 1992.
- Kutub, Seyyid. *Kur'ân'da Edebî Tasvir*. Çeviren İsmail Aslan. İstanbul: Ravza Yayınları, 1999.

- *Kur'an'da Kıyamet Sahneleri*. Çeviren Süleyman Ateş. İstanbul: Hilal Yayınları, 1956.
- Marifet, Muhammed Hadi. *Kur'an İlimlerine Giriş*. çev. Yusuf Tazegün. İstanbul: el-Mustafa Yayınları, 2014.
- Mu'cemü elfâzi'l-Kur'an*. 2 cilt. Kahire: Matabiü'l-Hey'eti'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitâb, tarih yok.
- Munn, Norman. *Psikoloji İnsan İntibakının Esasları*. Çeviren Nahid Tentar. İstanbul: Maarif Basımevi, 1954.
- Mücahid, Ebul'l Haccâc. *Tefsirü'l- İmam Mücahid b. Cebr*. 2 cilt. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-İslâmî el-Hadise , 1989.
- Narraw, İsmail İbrahim. “A Matter Of Love:Muhammad Asad and İslam” *İslamic Studies*. 2000. 156.
- Olguner, Fahettin. *İnsan ve İslam*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010.
- Önkâl, Ahmet. *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu*. Konya: Esra Yayınları, 1997.
- Özbek, Abdullah. “Kur'an'ın Eğitim Felsefesi” *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi I*, 2005: 77.
- Özel, Recep Orhan. “Elmalılı Hamdi Yazır'ın Bilimsel Tefsir Anlayışı” *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsiri Çalışmaları*. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kuran ve Tefsir Akademisi, 2013. 552.
- Râzî, Fahreddin. *Tefsîr-i Kebîr:Me-fatihü'l-gayb*. Ed: Ahmet Hikmet Ünalmiş. çev. Suat Yıldırım vd. 23 cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.
- Rızâ, Muhammed Reşid. *Tefsiru'l- Kur'âni'l-Hekîm (Tefsîrü'l-Menâr)*. Cilt 6. Beyrut: Daru'l-Fikr li't-tibaa'ti ve'nneşr ve't-Tevz'i, tarih yok.
- Sağlam, Emine. “Kur'an'da Müminlere Yönelik Hitapların Arap Dili Açısından Tahlili” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Samuk, Fevzi. “Kur'an ve Psikiyatri” *Kur'an ve Tefsir Araştırmalar II*, 2001 Ensar Yayınları: 279.

- Söyler, Abdussamed. “Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri İsimli Eserde Bilimsel Tefsir Anlayışı” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Şanver, Mehmet. “Dini Tebliğ ve Eğitim Açısından Kur’ân’da İnsan Psikolojisi ve Özellikleri” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1 (2001): 137.
- Şeriati, Ali. *İnsan*. çev. Şamil Öcal. Ankara: Fecr Yayınları, 2008.
- Tabbâra, Afif A. *İlmin Işığında İslamiyet*. Çeviren Mustafa Öz. İstanbul: Kalem Yayınevi, 1997.
- *İslâm'ın Ruhu*. çev. Belirtilmemiş. Ankara: Hilal Yayınları, 1965.
- Tokur, Behlül. “Dindarlık Sorunu: Psikolojik Bir Tahlil” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 41 (2014): 263.
- Tunç, Mustafa Şekip. *Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Pulhan MATbaası., 1949.
- Uludağ, Süleyman. "Nefs", *DİA*, C. 32 (2006): 526.
- Ünver, Mustafa. “Kur’ân’ı Anlamada Tek Bir Paradigmanın Kifayeti Problemi: Lugavi yöntemin Sonuçları Üzerine Kur’ânî Bazı Örnekler” *Kur’ân ve Dil: Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu*. 17-18 Mayıs 2001. 313-315.
- Varol, Faruk. “Yusuf Suresi Bağlamında Kıskançlık ve Haset Duygularına Psikolojik Bir Yaklaşım” *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.13, S. 2 (2001): 129.
- Yavuz, Yusuf Şevki. *Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*. Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 1983.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 9 cilt. İstanbul: Eser Kitapevi, tarih yok.
- Yılmaz, Muhammed. *Hicri I. Asırdan Günümüze Seçme Tefsir Metinleri*. Rize: STS Yayınları, 2015.
- Zemahşerî. *el-Keşşâf*. 6 cilt. Riyad: Mektebetül Ubeykan, 1998.
- *Keşşâf Tefsiri*. Düzenleyen: Murat Sülün. çev. Muhammed Coşkun. 5 cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016.
- Zeyd, Nasr Hamid Ebu. “Tefsirde Akılcı Eğilim” İstanbul: Mana Yayınları, 2015.

İNTERNET KAYNAKÇASI

Esed, Muhammed. “*God-Man Relationship- An interview with Muhammed Esed*”.

<https://maryamjmc.wordpress.com/2014/04/23/muhammad-asad-interview-on-god-man-relationship-part-1-transcription/> (19 01 2020).

ÖZGEÇMİŞ

Büşra GÜLER

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Temel İslâm Bilimleri Bilim Dalı, 2021, İstanbul.

Yüksek Lisans: (TEZSİZ) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Temel İslâm Bilimleri Enstitüsü-Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi-İ.H.L. Meslek Dersleri, 2009, Ankara.

Lisans: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-İlahiyat Bölümü, 2007, İstanbul.

B. MESLEKİ DENEYİM

2009-2010 Sözleşmeli Öğretmen(657 S.K. 4/B)-Şehit Binbaşı Bedir Karabıyık İlköğretim Okulu (İSTANBUL/KÜÇÜKÇEKMECE)

2010-2014 Öğretmen-Sultan Murat İlköğretim Okulu (İSTANBUL/KÜÇÜKÇEKMECE)

2014-2015 Öğretmen-TOKİ Güneşparkevleri Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi (İSTANBUL/KÜÇÜKÇEKMECE)

2015-2016 Müdür Yardımcısı-TOKİ Güneşparkevleri Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi (İSTANBUL/KÜÇÜKÇEKMECE)

2016-2019 Öğretmen-TOKİ Güneşparkevleri Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi (İSTANBUL/KÜÇÜKÇEKMECE)

2019-2021 Müdür Yardımcısı-TOKİ Güneşparkevleri Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi (İSTANBUL/KÜÇÜKÇEKMECE)